

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

Slezská univerzita v Opavě

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

PLATEBNÍ A ZÚČTOVACÍ STYK

Pro prezenční formu studia

Iveta Řepková, Ilja Skaunic

Karviná 2013

Projekt OP VK č. CZ.1.07/2.2.00/28.0017
„Inovace studijních programů na Slezské univerzitě,
Obchodně podnikatelské fakultě v Karviné“

Obor: Ekonomie.

Anotace: Cílem studijního textu Platební a zúčtovací styk je poskytnout studentům bakalářských studijních oborů Obchodně podnikatelské fakulty Slezské univerzity základní informace a znalosti z oblasti platebního a zúčtovacího styku, seznámit je s postavením a úlohou platebního styku v ekonomice. Text publikace se zaměřuje na klíčové aspekty a segmenty platebního styku a navazujících zajišťovacích nástrojů. Struktura textu postupuje od popisu základních pojmů platebního styku a obecných principů organizace platebního styku, shodné pro všechny ekonomické systémy založené na tržních principech ke konkrétní problematice organizace platebního styku v České republice. Následně je věnována pozornost legislativnímu rámci platebního styku v České republice a Evropské unii a aktuálním problémům platebního styku v Evropské unii včetně problematiky vztahu eura a České republiky. V dalších částech textu je věnována pozornost jednotlivým konkrétním složitějším nástrojům platebního styku. Podrobně je popsáno využití směnek a šeků, značná pozornost je věnována elektronickému bankovníctví a platebním kartám. Samostatná kapitola je věnována problematice dokumentárních plateb, kde je vysvětlen princip použití dokumentárního inkasa a dokumentárního akreditivu. Na tuto část textu plynule navazuje vysvětlení významu platební a dodací podmínky pro hladký průběh platebního styku. Poslední část textu je věnována rizikům platebního styku a jejich zajištění pomocí vybraných zajišťovacích a finančních operací s využitím bankovních záruk, faktoringu a forfaitingu.

Klíčová slova: Platební styk, směnka a šek, elektronické bankovníctví, dokumentární platby, kupní smlouva.

© **Doplň oddělení vědy a výzkumu.**

Autor: **Ing. Iveta Řepková, Ph.D. Ing. Ilja Skaunic, Ph.D., MBA,**

Recenzenti: Doc. Ing. Luboš Komárek, Ph.D., MSc, MBA., Ing. Pavla Vodová, Ph.D.

ISBN Doplní oddělení vědy a výzkumu.

OBSAH

ÚVOD	6
1 ZÁKLADNÍ FORMY PLATEBNÍHO STYKU	7
1.1 POSTAVENÍ PLATEBNÍHO STYKU V EKONOMICE.....	7
1.2 ÚČASTNÍCI PLATEBNÍHO STYKU.....	7
1.2.1 FORMY PLATEBNÍHO STYKU.....	8
1.3 BEZHOTOVOSTNÍ PLATEBNÍ STYK.....	9
1.3.1 SMLOUVA O VEDENÍ ÚČTU, POVINNOSTI A PRÁVA SMLUVNÍCH STRAN.....	9
1.3.2 BANKOVNÍ PŘEVOD	10
1.3.3 PLATEBNÍ SYSTÉMY.....	11
1.4 HOTOVOSTNÍ PLATEBNÍ STYK	15
1.4.1 FORMY HOTOVOSTNÍCH PLATEB	15
1.4.2 BANKOVKY A MINCE	16
1.4.3 ÚLOHA CENTRÁLNÍ BANKY V EMISI OBĚŽIVA	17
1.4.4 OBĚH HOTOVOSTI V EKONOMICE	19
1.4.5 POKLADNÍ ÚSEK V BANCE.....	20
1.4.6 SMĚNÁRENSKÁ ČINNOST	21
2 ORGANIZACE PLATEBNÍHO STYKU V ČESKÉ REPUBLICE	23
2.1 BEZHOTOVOSTNÍ PLATEBNÍ STYK V ČESKÉ REPUBLICE	23
2.1.1 VZNIK SOUČASNÉHO SYSTÉMU BEZHOTOVOSTNÍHO PLATEBNÍHO STYKU.....	23
2.1.2 PLATEBNÍ SYSTÉMY V ČR.....	24
2.2 HOTOVOSTNÍ PLATEBNÍ STYK V ČR.....	29
2.2.1 VÝVOJ MNOŽSTVÍ OBĚŽIVA V ČR.....	29
2.2.2 OBĚH HOTOVOSTI A ČNB.....	33
2.2.3 OBĚH PENĚZ NA ÚZEMÍ ČR	34
2.2.4 SCHÉMA OBĚHU HOTOVOSTI V ČR V ROCE 2013	36
2.2.5 OSTATNÍ ČINNOSTI ČNB V HOTOVOSTNÍM OBĚHU	36
3 LEGISLATIVNÍ RÁMEC PLATEBNÍHO STYKU V ČR A EU	39
3.1 PRVOTNÍ ÚPRAVA PLATEBNÍHO STYKU.....	39
3.2 ZÁKLADNÍ NORMY DOTÝKAJÍCÍ SE PLATEBNÍHO STYKU	40
3.3 DALŠÍ PRÁVNÍ NORMY, ŘEŠÍCÍ PROBLEMATIKU PLATEBNÍHO STYKU	42
3.3.1 PROVÁDĚCÍ PŘEDPISY.....	43
3.4 HARMONIZACE PRÁVA ČR S PRÁVEM EU	44
3.4.1 IBAN	45
4 AKTUÁLNÍ PROBLÉMY PLATEBNÍHO STYKU V EVROPSKÉ UNII	48
4.1 PLATEBNÍ SYSTÉMY V EVROPĚ NA POČÁTKU DEVADESÁTÝCH LET MINULÉHO STOLETÍ.....	48
4.2 PLATEBNÍ SYSTÉMY V EVROPĚ V SOUČASNOSTI	49
4.3 SYSTÉM TARGET A JEHO VÝVOJ.....	50
4.4 SEPA JAKO VÝRAZNÝ FAKTOR INTEGRACE EVROPSKÝCH PŘESHHRANIČNÍCH PLATEB.....	50
4.5 PLATEBNÍ SYSTÉMY V ČESKÉ REPUBLICE A JEJICH ZAPOJENÍ DO EVROPSKÝCH STRUKTUR. 51	
4.6 EURO A ČESKÁ REPUBLIKA.....	52

5	SMĚNKA A ŠEK	55
5.1	SMĚNKY	55
5.1.1	<i>PRÁVNÍ ÚPRAVA SMĚNKY.....</i>	55
5.1.2	<i>DRUHY SMĚNEK .....</i>	56
5.1.3	<i>FUNKCE SMĚNKY .....</i>	56
5.1.4	<i>NÁLEŽITOSTI SMĚNKY.....</i>	57
5.1.5	<i>ZÁKLADNÍ OPERACE SE SMĚNKAMI .....</i>	59
5.1.6	<i>VÝHODY A NEVÝHODY SMĚNKY.....</i>	61
5.2	ŠEKY.....	62
5.2.1	<i>NÁLEŽITOSTI ŠEKU.....</i>	62
5.2.2	<i>DRUHY ŠEKŮ.....</i>	63
5.2.3	<i>OPERACE PROVÁDĚNÉ SE ŠEKY.....</i>	63
6	ELEKTRONICKÉ BANKOVNICTVÍ, PLATEBNÍ KARTY.....	66
6.1	ELEKTRONICKÉ BANKOVNICTVÍ.....	66
6.2	FORMY ELEKTRONICKÉHO BANKOVNICTVÍ.....	66
6.2.1	<i>TELEFONICKÉ BANKOVNICTVÍ .....</i>	67
6.2.2	<i>MOBILNÍ BANKOVNICTVÍ .....</i>	67
6.2.3	<i>HOME BANKING .....</i>	68
6.2.4	<i>INTERNETOVÉ BANKOVNICTVÍ.....</i>	68
6.2.5	<i>DALŠÍ FORMY ELEKTRONICKÉHO BANKOVNICTVÍ.....</i>	69
6.3	ELEKTRONICKÝ PLATEBNÍ PROSTŘEDEK, ELEKTRONICKÉ PENÍZE	69
6.3.1	<i>KLASIFIKACE ELEKTRONICKÝCH PENĚZ .....</i>	70
6.4	PLATEBNÍ KARTY.....	71
6.4.1	<i>HISTORIE PLATEBNÍCH KARET.....</i>	71
6.4.2	<i>PLATEBNÍ KARTY V ČESKÉ REPUBLICE.....</i>	72
6.4.3	<i>PRÁVNÍ ÚPRAVA PLATEBNÍCH KARET .....</i>	73
6.4.4	<i>POPIS PLATEBNÍ KARTY, JEJÍ POUŽITÍ.....</i>	73
6.4.5	<i>BANKOMATY.....</i>	74
6.4.6	<i>KATEGORIZACE PLATEBNÍCH KARET.....</i>	74
6.4.7	<i>NOVÉ FORMY ELEKTRONICKÝCH PLATEB.....</i>	77
6.4.8	<i>VÝHODY A NEVÝHODY PLATEBNÍCH KARET .....</i>	78
6.4.9	<i>MOŽNOSTI VYUŽITÍ PLATEBNÍCH KARET.....</i>	78
6.4.10	<i>PLATBY KARTOU PŘES INTERNET .....</i>	79
6.4.11	<i>ZABEZPEČENÍ PLATEBNÍCH KARET.....</i>	80
7	DOKUMENTÁRNÍ PLATBY	82
7.1	DOKUMENTÁRNÍ INKASO.....	82
7.1.1	<i>ÚČASTNÍCI DOKUMENTÁRNÍHO INKASA .....</i>	82
7.1.2	<i>PRŮBĚH DOKUMENTÁRNÍHO INKASA .....</i>	83
7.1.3	<i>FORMY DOKUMENTÁRNÍHO INKASA .....</i>	84
7.1.4	<i>PRINCIPY, VÝHODY A NEVÝHODY DOKUMENTÁRNÍHO INKASA.....</i>	85
7.2	DOKUMENTÁRNÍ AKREDITIV	85
7.2.1	<i>PRÁVNÍ ÚPRAVA DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU.....</i>	86
7.2.2	<i>ÚČASTNÍCI DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU .....</i>	86
7.2.3	<i>PRŮBĚH DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU.....</i>	86
7.2.4	<i>DRUHY DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU.....</i>	90
7.2.5	<i>PRINCIPY DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU.....</i>	92
7.2.6	<i>VÝHODY A NEVÝHODY DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU .....</i>	92

7.2.7	VYUŽITÍ DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU V ZAHRANIČNÍM PLATEBNÍM STYKU.....	93
8	PLATEBNÍ A DODACÍ PODMÍNKY A PRŮVODNÍ DOKUMENTY	95
8.1	KUPNÍ SMLOUVA.....	95
8.2	PLATEBNÍ PODMÍNKA V KUPNÍ SMLOUVĚ.....	98
8.3	DODACÍ PODMÍNKA V KUPNÍ SMLOUVĚ.....	100
8.3.1	<i>DOLOŽKY INCOTERMS 2010</i>	101
8.4	OBCHODNÍ DOKUMENTY	102
9	RIZIKA PLATEBNÍHO STYKU A JEJICH ZAJIŠTĚNÍ	105
9.1	RIZIKA PLATEBNÍHO STYKU	105
9.1.1	<i>POJIŠTĚNÍ</i>	107
9.2	VYBRANÉ ZAJIŠŤOVACÍ A FINANČNÍ OPERACE.....	107
9.2.1	<i>BANKOVNÍ ZÁRUKA</i>	107
9.2.2	<i>DRUHY BANKOVNÍCH ZÁRUK</i>	109
9.3	FAKTORING.....	111
9.4	FORFAITING	113
9.5	VYUŽITÍ SMĚNKY V ZAJIŠŤOVÁNÍ PLATEBNÍCH OPERACÍ	114
	ZÁVĚR.....	116
	ŘEŠENÍ A ODPOVĚDI KONTROLNÍCH OTÁZEK.....	117
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	118

ÚVOD

Studijní text Platební a zúčtovací styk si klade za cíl poskytnout studentům bakalářských studijních oborů základní informace a znalosti z oblasti platebního a zúčtovacího styku potřebné pro splnění podmínek pro přiznání zápočtu z předmětu Platební a zúčtovací styk. Pro hlubší pochopení dané problematiky je vhodné prostudování další odborné literatury, která je uvedena v závěru učebnice.

Studijní text navazuje na skripta Pavla Jiříčka a studijní oporu autorů Ilji Skaunice a Pavly Vodové, které byly vydány na Obchodně podnikatelské fakultě v minulých letech. Protože ale od vydání prvního textu uplynulo již 11 let a druhý jmenovaný text byl vydán před osmi lety, existovala po vydání nového textu značná poptávka. Autoři reagovali na změněný obsah výuky v předmětu, který vyplynul z postupné úpravy studijních programů, jejichž je tento předmět součástí. V textu byly zachovány kapitoly, týkající se základních forem platebního styku a systémů, v nichž je tento platební styk realizován. Kapitola, týkající se problematiky organizace platebního styku v České republice, byla doplněna o aktuální změny. Zcela byla inovována kapitola popisující legislativní systém platebního styku v České republice i v Evropské unii, ve které byla věnována pozornost aktuálnímu stavu legislativy platebního styku v přímé návaznosti na legislativu evropskou. Obdobný inovativní přístup byl uplatněn i v kapitole věnované aktuálním problémům platebního styku v Evropské unii, doplněné o stručnou informaci o aktuálním vývoji vztahu eura a ČR. Kapitoly věnované tradičním platebním nástrojům, mezi které patří směnky, šek, dokumentární platby a nástrojům zajišťovacím byly s ohledem na jejich konzervativní vývoj ponechány jen s malými změnami. Minimalizován byl prostor pro tu část učebnice, která doplňuje základ předmětu – část věnovanou platebním a dodacím podmínkám.

Autoři děkují oběma recenzentům učebnice – Ing. Pavle Vodové, Ph.D. a doc. Ing. Luboši Komárkovi, Ph.D., MSc, MBA za jejich podnětné připomínky, které se snažili do textu v maximální možné míře zapracovat. Pokud se jim to z nedostatku času nepodařilo, budou jim určitě věnovat pozornost, pokud bude příležitost vrátit se k textu v budoucnu při jeho opětovné aktualizaci.

1 ZÁKLADNÍ FORMY PLATEBNÍHO STYKU

V první kapitole učebnice jsou definovány základní pojmy dotýkající se platebního styku v obecné rovině, jak se s nimi můžeme setkat v kterékoliv zemi světa.

Platební styk se vyvíjí v historii vztahů mezi plátcí, příjemci a převádějícími institucemi již po řadu století. Za toto období pochopitelně nabylo mnoha podob podle toho, jaké potřeby jeho účastníkům zajišťuje. Základní členění platebního styku je uvedeno v úvodní části této kapitoly.

Přes mnohotvárnost členění platebního styku podle různých kritérií zůstává základní a nejdůležitější dělení platebního styku na jeho formu bezhotovostní a hotovostní. Podrobný popis obou forem a popis způsobu, jak obě fungují a jaké úkoly zajišťují v ekonomice je obsahem následující části první kapitoly této knihy.

1.1 POSTAVENÍ PLATEBNÍHO STYKU V EKONOMICE

Aby mohl kterýkoliv ekonomický subjekt existovat, musí dosahovat zisku nebo (v případě rozpočtových nebo neziskových organizací) naplnit plánované příjmy. Cestou k dosažení tohoto cíle je splnit plánované úkoly ve výrobě nebo poskytovaných službách a v neposlední řadě – dostat za své výrobky nebo služby zaplacené. Platební styk je nástrojem k naplnění tohoto úkolu

DEFINICE 1

Platební styk je možno definovat jako vztah mezi plátcem a příjemcem platby, při kterém dochází k uskutečnění platby, tedy k převodu peněžních aktiv mezi plátcem a příjemcem, peníze při tom plní jednu ze svých základních funkcí – funkci prostředku směny.

Uskutečněním některé z forem platebního styku je prakticky zajištěna možnost dvou či více hospodářských subjektů efektivně dodržet dohodnuté podmínky placení (místo placení, dobu placení a formu placení) podle uzavřené smlouvy o dodávce zboží či služeb. Ty v ní musí být obsaženy, protože zajišťují vzájemnou provázanost plnění smlouvy a úhrady finančních závazků z ní vyplývajících. Výrazně ovlivňují míru rizik partnerů, mají vazbu na financování obchodu a ovlivňují výši nákladů dané operace.

Místo úhrady bývá stanoveno buď přímo uvedením bankovního spojení, kterým má být placeno nebo nepřímo určením banky, u které bude otevřen akreditiv, domicilem na směnce, určením místa předání dokumentů kupujícímu apod. Doba placení je důležitá z hlediska plnění kontraktu, zejména pokud jde o časový vztah mezi placením a dodávkou zboží. Placení se může uskutečnit předem, při dodání zboží nebo po dodání zboží. Není-li doba placení ve smlouvě sjednána, musí být kupní cena uhrazena současně s dodáním zboží (blíže kap. 8). Poslední důležitou podmínkou dohody o placení za dodané zboží nebo služby je způsob (forma) placení. V úvahu přichází placení v hotovosti, hladká platba (v podstatě bankovní převod) nebo dokumentární formy placení. V návaznosti na kombinaci jednotlivých složek platební podmínky se pak vyvinuly jednotlivé formy platebního styku, jak budou popsány v jednotlivých kapitolách této učebnice.

1.2 ÚČASTNÍCI PLATEBNÍHO STYKU

Základními účastníky platebního styku jsou plátce (payer) a příjemce (payee). Platební styk může být prováděn buď přímo mezi nimi, nebo (a to častěji) mezi nimi existuje prostředník, kterým bývá zpravidla finanční instituce (nejčastěji banka). Jakýkoliv prostředník v tomto vztahu, včetně banky, je ovšem pouhým zprostředkovatelem příkazů klientů, především plátce. Tuto zprostředkovatelskou roli na sebe může vzít pouze za předpokladu,

že pro poskytování takových služeb má příslušnou formu povolení k dané činnosti, vyžadovanou příslušným právním řádem daného státu. Toto povolení vydává oprávněný regulační orgán, kterým bývá nejčastěji centrální banka.

Protože je banka nejčastějším prostředníkem v platebním styku mezi dvěma účastníky platební operace, je možno platební styk zařadit mezi portfolio jí nabízených služeb a definovat, kterou základní funkci při provádění platebního styku banka naplňuje.

Banka ve své činnosti naplňuje především funkci úvěrovou a funkci platební. Druhá z nich, jak už z jejího názvu vyplývá, je zabezpečována v průběhu platebního styku. Z tabulky 1-1 je možno zjistit, které ze základních činností každé banky jsou nabízeny plně nebo částečně v souvislosti s naplňováním její platební funkce.

Tabulka 1-1: Základní funkce banky

Funkce úvěrová		Funkce platební	
Poskytování úvěrů	Vedení účtů	Realizace platebního styku	
Odkup pohledávek	Realizace platebních a zajišťovacích instrumentů	Směnárenské operace	
	Emise a obchodování s cennými papíry		

Zdroj: Polouček et al. (2006, str. 142)

1.2.1 FORMY PLATEBNÍHO STYKU

Platební styk se vyvíjí v historii vztahů mezi plátcí, příjemci a převádějícími institucemi již po řadu století. Za toto období pochopitelně nabylo mnoha podob podle toho, jaké potřeby jeho účastníkům zajišťuje. Základní členění platebního styku podle některých kritérií je uvedeno v tabulce 1-2.

Tabulka 1-2: Členění platebního styku

Formy platebního styku	Kritérium
<i>Hotovostní</i> – plátcé a příjemce si předávají hotovost – bankovky a mince	Forma peněz
<i>Bezhotovostní</i> – peníze se přesouvají ve formě záznamů na účtech plátce a příjemce. V posledním období se objevuje nová subkategorie – <u>elektronický</u> platební styk, v němž dochází ke směně elektronických peněz	
<i>Tuzemský</i> – odehrává se mezi subjekty v rámci jednoho státu, většinou v měně tohoto státu	Teritorium
<i>Zahraníční</i> – platby mezi tuzemskými a zahraničními subjekty včetně plateb mezi tuzemskými subjekty přes hranice	
<i>Přeshraníční</i> – platby mezi členskými státy Evropské unie	Kritérium
Formy platebního styku	
<i>Dokumentární</i> – při platbě se vyžaduje předložení předem specifikovaných průvodních dokumentů	Použití dokumentů k platbě
<i>Nedokumentární</i> – platba probíhá pouze na základě příkazu jednoho účastníka platebního případu. Nejčastějším případem jsou tzv. <u>hladké platby</u>	
<i>Vnitrobankovní</i> – platba probíhá mezi klienty téže banky	Mezibankovní spolupráce
<i>Mezibankovní</i> – platba probíhá prostřednictvím mezibankovního platebního systému s využitím služeb dvou nebo více bank	
<i>Bezzávazkový</i> – banka při realizaci nevstupuje do platby jinak než jako její prostředník, zajišťuje pouze provedení příkazu klienta v případě krytí hotovostí na jeho straně	Smluvní postavení banky
<i>Závazkový</i> – banka vystupuje na základě předem uzavřené dohody jako ručitel provedení platby	
<i>Obchodní</i> – platba zajišťuje zaplacení obchodního, zbožového závazku	Předmět platby
<i>Neobchodní</i> – platba představuje vyrovnání finančních závazků nepodložených obchodním případem	
<i>Standardní</i> – platba ve standardním, podle smluvních podmínek dohodnutém termínu	Rychlost platby (lhůta)
<i>Expresní</i> – přednostní platba zajišťující urychlené odepsání peněz z účtu klienta, zpravidla za mimořádný poplatek	

Zdroj: vlastní zpracování

Platební styk se může uskutečňovat v závislosti na jeho formě celou řadou nástrojů, které mohou mít různé funkce. V dalších kapitolách této podpory se seznámíte s celou řadou těchto instrumentů a vysvětlíme si jejich funkce, z nichž vyplývá i jejich možné využití. V této kapitole uvedeme proto jen jejich stručný přehled:

- hladká platba;
- dokumentární inkaso;
- dokumentární akreditiv;
- šeky;
- směnky.

V platebním styku se ovšem neobejdeme bez použití dalších nástrojů, které mohou napomoci plátcí nebo příjemci platby v bezporuchovém průběhu obchodního případu. Jde o tzv. „zajišťovací nástroje“, jejichž využití bude také podrobně vysvětleno v dalších kapitolách učebnice (blíže zejména kap. 9):

- záruky;
- dokumentární akreditivy;
- směnky;
- blokace účtů.

V předchozích odstavcích jsou některé nástroje platebního styku uvedeny dvakrát – konkrétně jde o směnky a dokumentární akreditivy. Nejedná se o překlep – tyto nástroje mohou být díky svým vlastnostem využívány jak v jejich čisté platební podobě, tak i jako nástroje zajišťovacího charakteru.

1.3 BEZHOTOVOSTNÍ PLATEBNÍ STYK

1.3.1 SMLOUVA O VEDENÍ ÚČTU, POVINNOSTI A PRÁVA SMLUVNÍCH STRAN

Aby mohla být naplněna Definice 1 v bezhotovostní formě, musí jako její základní podmínka existovat *klientský účet na obou stranách realizované transakce*. Tento klientský účet může mít více forem, které se odvíjejí od účelu, ke kterému byly zřízeny. Nejběžnější formou účtu pro potřeby platebního styku je *běžný účet*, sloužící k uložení přijatých peněžních prostředků klienta (úhrada jeho pohledávek) a jejich využití k placení (úhradě závazků). Další možné podoby klientských účtů jsou:

- *úvěrový účet* – slouží k evidenci čerpaného úvěru klienta;
- *kontokorentní účet* – jde o kombinaci běžného a úvěrového účtu, klient může automaticky čerpat finanční prostředky do výše sjednaného debetního rámce za sjednaných úrokových podmínek;
- *vkladový účet* – slouží k uložení volných finančních prostředků klienta;
- *depotní účet* - *zvláštní* forma účtu, sloužící k evidenci cenných papírů v úschově či ve správě banky.

Ke zřízení běžného účtu v bance je nutno uzavřít mezi bankou a klientem *smlouvu o vedení běžného účtu*. Ta obsahuje především:

- určení smluvních stran (anonymní účty jsou v rozporu s právem EU);
- určení měny, ve které bude účet veden;
- platnost smlouvy – stanovení data zřízení účtu;
- podpisové vzory (vycházejí z určení majitele účtu a osob oprávněných účtem disponovat;

- název účtu;
- bankovní spojení.

Ze smlouvy o vedení účtu vyplývá bance především povinnost připisovat na účet došlé prostředky, zajišťovat platby na základě příkazu klienta, poskytovat dohodnutým způsobem a v dohodnutých termínech klientovi informace o obratech na účtu a jeho zůstatku a účtovat bez chyb (v případě chybného účtování je toto banka povinna bez zbytečného odkladu opravit).

Základní podmínky vedení účtu a vzájemné povinnosti banky a klienta jsou obsaženy v tzv. Obchodních podmínkách pro vedení účtu, které jsou nedílnou součástí Smlouvy o vedení účtu a vychází především z obecně platných právních předpisů, kterými jsou zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, zákon č. 21/1992 Sb., zákon o bankách a zákon č. 284/2009 Sb., o platebním styku (bližší kap. 3).

1.3.2 BANKOVNÍ PŘEVOD

Základním nástrojem realizace tuzemského i zahraničního platebního styku je *bankovní převod*, označovaný také často (zejména při zahraničních platbách) jako *hladký plat*.

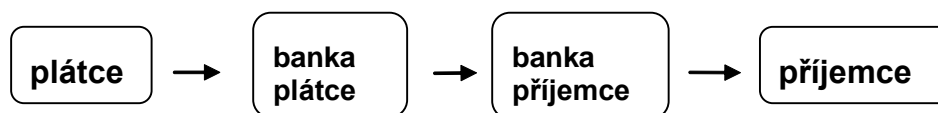
Bankovní převod je příkaz klienta jeho bance, aby na vrub jeho účtu provedla v určitém čase určitou platbu ve prospěch jiného účtu (nejčastěji ve prospěch účtu jiného subjektu) nebo příkaz klienta, aby na vrub účtu jiné osoby banka převedla v určitém čase určitou platbu ve prospěch jeho účtu (viz obrázek 1-1).

Každý bankovní převod má dvě složky:

- *přenos informace o platbě* – jednotliví účastníci bankovního převodu jsou informováni o platbě;
- *zúčtování platby* – probíhá vlastní přesun peněžních prostředků z jednoho účtu na druhý.

Tyto dvě složky mohou, ale nemusí procházet stejnými informačními kanály (viz obrázek 1-3).

Obrázek 1-1: Obecné schéma platby bankovním převodem

Zdroj: Polouček et al. (2006, str. 145)

Obě součásti bankovního převodu procházejí stejnými informačními kanály v případě, že banka plátce a banka příjemce mají vzájemně otevřeny účty, na kterých je možno platbu zúčtovat, resp. jsou účastníky jednoho a téhož platebního systému. V opačném případě je nutno použít služeb zprostředkující banky, přes kterou je platba zúčtována (tzn. přes kterou jsou zaslány peněžní prostředky), informace o platbě ovšem může být zaslána přímo mezi bankami obou účastníků platební transakce.

Pokud vychází bankovní převod z příkazu majitele účtu, z něhož má být placeno, hovoříme o *příkazu k úhradě*. Pokud vychází bankovní převod z příkazu příjemce platby, hovoříme o inkasním způsobu placení, který je realizován tzv. *příkazem k inkasu*. Příkazy k oběma druhům bankovních převodů mohou být bance předány buď klasickým písemným způsobem, nebo formou elektronického přenosu dat (fyzicky na kompatibilních médiích – starší, dnes již nevyužívaný způsob) nebo dálkovým přenosem dat.

Příkaz k úhradě může mít několik podob. Pokud je nutno zaplatit jednu částku ve prospěch jednoho účtu příjemce, používá se *příkaz jednotlivý*. Jestliže je nutno zaplatit

z jednoho účtu více plateb ve prospěch více účtů příjemců, je možno použít *hromadný příkaz*. Jiným možným dělením příkazu k úhradě je rozlišování *příkazu jednorázového*, který se provede pouze jednou a *příkazu trvalého*, který je možno provádět opakovaně do odvolání nebo do předem stanoveného data.

Příkaz k inkasu má s ohledem na to, že je vydáván jinou osobou, než je majitel zatíženého účtu, podstatně omezenou možnost použití. Je možno jej použít pouze v případě, že:

- byla uzavřena dohoda mezi plátcem, příjemcem a bankou plátce;
- je jeho použití stanoveno právními předpisy;
- vyplývá z pravomocného rozhodnutí soudu nebo jiného státního orgánu;
- je dohodnut smluvně mezi bankou a plátcem (poplatky, úroky, platební karty...).

Každý *příkaz k převodu* musí obsahovat některé *obligatorní náležitosti* (pro příkaz k inkasu platí obdobná pravidla). Jsou to:

- *označení*, zda jde o příkaz k úhradě nebo inkasu;
- *bankovní spojení* plátce a příjemce;
- *částka* platby;
- *označení měny* (není-li uvedeno, má se za to, že jde o platbu v domácí měně);
- *podpis výstavce* dle podpisového vzoru, případně otisk razítka. U elektronicky předávaných příkazů k platbě je používána některá z forem elektronického podpisu.

Vedle obligatorních náležitostí platebních nebo inkasních příkazů existují i *náležitosti fakultativní*, které plátce používá podle svého uvážení, popřípadě podle dohody s příjemcem platby. Jsou to především:

- *datum splatnosti* - není-li datum provedení platby určen, platí pravidlo, že banka je povinna provést platbu dva pracovní dny po převzetí příkazu k úhradě, není-li dohodnuta mezi plátcem a bankou jiná lhůta. V případě, že datum splatnosti připadá na den pracovního klidu, provede jej banka první pracovní den po tomto dni;
- *platební titul* - má různou formu u tuzemských a zahraničních plateb – v českém tuzemském platebním styku jde o tzv. konstantní symbol, jehož používání bylo omezeno na vyjmenované výjimečné případy;
- *doplňující údaje a symboly* – slouží pro identifikaci a snazší zpracování plateb nejen v bankách, ale i u příjemce platby. Mohou mít podobu standardizovaných číselných údajů, ale i textových zpráv. V ČR jde např. o variabilní a specifické symboly nebo o tzv. AVE pole pro textové zprávy.

1.3.3 PLATEBNÍ SYSTÉMY

Převody peněžních prostředků od jednoho subjektu k druhému zajišťují platební systémy. Mohou být organizovány jako *pevně strukturované* organismy nebo mohou mít *volnou organizační strukturu*.

Platební systémy členíme ze dvou základních hledisek. Prvním z nich je kritérium přesahu přes hranice banky – pak rozeznáváme *systémy vnitrobankovní*, které zajišťují platbu mezi účty klientů jedné banky, nebo *systémy mezibankovní*, které zajišťují platby klientů různých bank mezi sebou.

Druhým hlediskem pro členění platebních systémů je jejich vnitřní struktura. Mohou mít *volnou organizační strukturu* nebo mohou být organizovány jako *pevně strukturované* organismy.

Systémy s volně organizovanou strukturou (systémy korespondenčních bank) jsou založeny na vedení korespondenčních účtů, kdy platby probíhají mezi těmito účty vedenými v jednotlivých bankách navzájem. Jsou typické pro využití v zahraničním platebním styku.

Protože ale není možné, aby všechny banky v celosvětovém měřítku měly mezi sebou otevřeny účty, probíhají platby z jedné banky do druhé přes banky, které se specializují na zahraniční platební styk (korespondenční banky) a vedou si navzájem velmi rozvinutou síť korespondenčních účtů, které dávají k dispozici ostatním bankám.

Korespondenční účty vedené navzájem v korespondenčních bankách k provádění plateb ostatním bankám označujeme z pohledu výchozí (např. některé tuzemské) banky jako *nostro a loro účty*:

- *nostro účet* (náš účet) je účet vedený pro tuzemskou banku v partnerské bance zahraniční;
- *loro účet* (jejich účet) je účet vedený v tuzemské bance pro zahraničního smluvního partnera.

Korespondentské banky zakládají ve svém účetnictví zrcadlové účty k příslušnému *nostro* účtu vedenému v zahraniční bance tak, aby o zúčtování v zahraničí bylo účtováno v tuzemsku v souladu s účetními zásadami dané banky a dané země. V bilanci banky je *nostro* účet účtem aktivním (pohledávky za bankami, vklady u bank), *loro* účet účtem pasivním (závazky k bankám, přijaté vklady bank). Vklady na korespondentských účtech nejsou dle mezinárodních zvyklostí zpravidla úročeny. Z toho důvodu jsou na nich většinou vedeny pouze minimální zůstatky potřebné pro zajištění bezproblémového průběhu platebního styku klientů bank, využívajících služeb korespondenční banky.

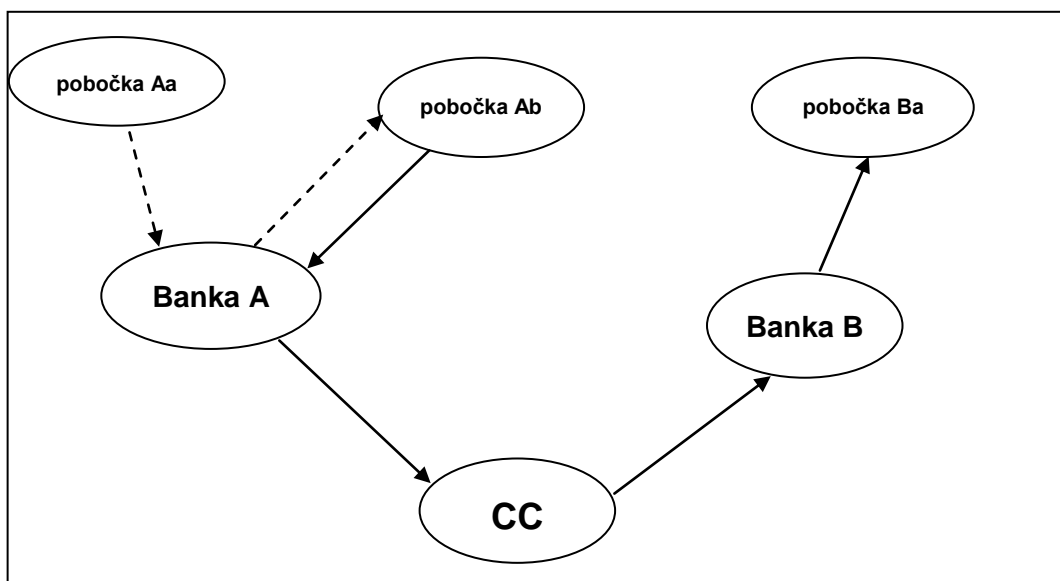
Pro předávání platebních příkazů mezi bankami je možno použít různé prostředky. Tradiční formy placení, jakými bylo zasílání písemných platebních příkazů poštou nebo používání dálkopisných příkazů se již téměř nevyskytují (i když šifrované dálkopisné spojení vůči některým mimoevropským destinacím banky stále používají). Převládající množství zahraničních plateb probíhá prostřednictvím systému SWIFT.

BOX 1-1 SYSTÉM SWIFT

(Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication), je družstevní organizace se sídlem v Belgii, založená v roce 1973 a fungující efektivně od roku 1977, která poskytuje svým členům možnost velmi rychlého, standardizovaného a zabezpečeného přenosu informací. Tyto informace jsou současně klíčované, což znamená, že došlé zprávy poskytují jistotu o odesílateli a současně jistotu ověřeného elektronického podpisu zprávy. Zprávy zasílané přes SWIFT mohou mít různé formáty – od běžných platebních příkazů a jejich finančního krytí, přes dokumentární inkasa a akreditivy až po zprávy týkající se mezinárodních obchodů s cennými papíry a drahými kovy. Systém je neustále upravován a vylepšován, takže v současné době funguje jeho verze SWIFT II, umožňující zvládnout moderní zabezpečení rychlé mezibankovní komunikace podle aktuálních potřeb jeho členů. V současné době má SWIFT více než 7.000 účastníků z přibližně 200 zemí.

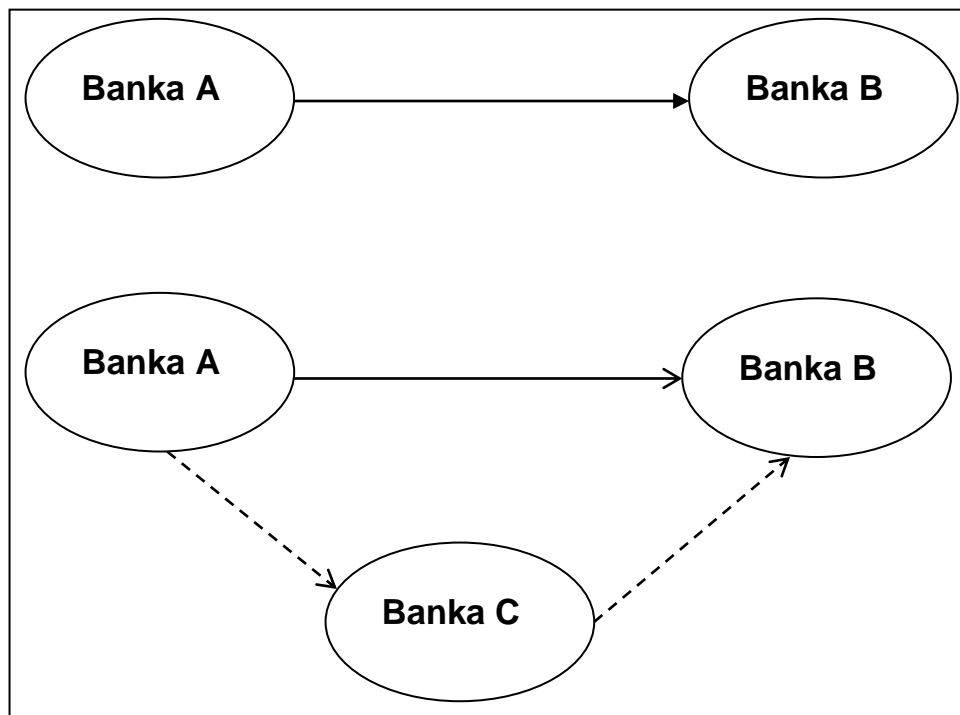
Systémy s pevně organizovanou vnitřní strukturou, velmi často danou zákonnými podmínkami (včetně licence potřebné k jejich provozování) jsou představovány zúčtovacími systémy, ve kterých probíhá platba mezi jednotlivými účastníky systému přes zúčtovací centrum. Tím bývá často centrální banka, mohou jím ale být i obchodní banky nebo jiné finanční instituce. Použití zúčtovacích systémů je typické pro vnitrostátní platební styk, resp. pro platební styk přeshraniční. Zákonná úprava (v podmínkách Evropské unie vycházející z pravidel unijního zákonodárství) upravuje nejen vnitřní strukturu a podmínky provozování těchto systémů, ale i povinnost použít pro platbu v určitém hospodářském prostoru i některý z platebních systémů v něm existujících.

Schematicky jsou oba dva druhy platebních systémů znázorněny v obrázcích 1-2 a 1-3.

Obrázek 1-2: Schéma platby přes clearingové centrum

Zdroj: vlastní zpracování

Přerušovaná čára zobrazuje v obrázku 1-2 průběh platby mezi klienty jedné banky (banky A), kteří mají otevřené účty v pobočkách této banky (Aa, Ab). Platba proběhne pouze v účetních knihách banky A. Plnou čarou je znázorněna platba mezi klienty, kteří mají otevřeny účty v pobočce Ab banky A a v pobočce Ba banky B. Platba proběhne přes clearingové centrum (CC), které zprostředkuje převod platby mezi oběma bankami.

Obrázek 1-3: Schéma platby v systému korespondenčních bank

Zdroj: vlastní zpracování

V horním případě na obrázku 1-3 mají banka A a banka B navzájem otevřeny účty. Ve spodní polovině obrázku 1-3 banka A a banka B nemají navzájem otevřeny účty; obě mají otevřeny

účty s bankou C. V prvním případě proběhne mezi bankou A a B převod peněžních prostředků současně s informací o platbě; ve druhém případě bude informace o platbě předána přímo bance B, peněžní prostředky budou převedeny prostřednictvím banky C.

Clearingové systémy jsou systémy s pevně organizovanou vnitřní strukturou, velmi často danou zákonnými podmínkami (včetně licence potřebné k jejich provozování, kterou často vydává centrální banka). Mohou fungovat na různých principech vlastního účtování. Základní členění je na systémy založené na:

- *netto principu (net settlement)* zúčtování;
- *brutto principu (gross settlement)* zúčtování.

Netto princip zúčtování znamená, že clearingová instituce provádí mezi zúčastněnými bankami zúčtování (netting) veškerých plateb za určité období. Výsledkem je pak pro každou banku na konci dne čistá zúčtovací pozice (kladná nebo záporná), která se zaúčtuje proti účtu banky v clearingové instituci (ten musí mít dostatečnou výši pro krytí záporných zúčtovacích pozic.

Brutto princip zúčtování znamená, že účtování plateb probíhá průběžně bez vzájemného porovnávání došlých a vyšlých plateb. Každá platba tedy musí mít krytí; neprovedené platby se v závislosti na pravidlech systému buď vrací vysílající bance, nebo se zařazují do kartotéky neprovedených plateb a „čekají“ na krytí z naběhlých kreditů.

Systémy založené na brutto principu zúčtování můžeme ještě dále rozlišovat podle průběhu zúčtování na systémy s dávkovým systémem zúčtování (*designated-time gross settlement*) – zúčtování probíhá v několika po sobě následujících přesně stanovených termínech.

Systémy s průběžným způsobem zúčtování (*real-time gross settlement*) – zúčtování probíhá průběžně v reálném čase. Se zkratkou těchto systémů – *RTGS* - se budeme v tomto textu ještě často potkávat (blíže kap. 2 a 4).

Oba druhy platebních systémů mají své výhody a nevýhody, pro které byly postupně zaváděny a opět rušeny. K výhodám netto systémů patří vyšší likvidita, daná jednorázovou kontrolou krytí všech provedených transakcí na konci účetního dne. Jejich nevýhodou je pomalost – na výsledky provedených transakcí je zapotřebí čekat až na konec účetního dne. Brutto systémy jsou pohotovější a dávají informace o prováděných transakcích v průběhu účetního dne; jejich likvidita je ovšem závislá na průběhu operací během dne.

Moderní zúčtovací systémy centrálních bank v rámci EU využívají *RTGS* systémy, které umožňují bankám využívat v maximální míře došlé platby a minimalizovat tak ztráty z prostředků neefektivně držených mimo peněžní trh. Mezi systémy, provozovanými na tomto principu patří např. i systém *TARGET* (Trans-European Automated Rea – Time Gross Settlement Express Transfer System), provozovaný v rámci systému evropských centrálních bank, který vytváří základní předpoklady pro realizaci přeshraničních převodů uvnitř Evropské unie. Jde o systém s decentralizovanou strukturou – jsou v něm systémem *INTERLINKS* bilaterálně propojeny národní *RTGS* systémy evropských centrálních bank ze „starých“ členských zemí EU a systém ECB. Jeho uživateli je více než 35.000 bank a jejich poboček (blíže kap. 4.3).

Na principu *RTGS* je založen i v současné době jediný platební systém provozovaný v České republice pro zajištění vnitrostátního korunového platebního styku – systém *CERTIS* (blíže kap. 2.1.1), jehož provoz zajišťuje Česká národní banka. Další systémy, jejichž vznik a provozování již dnes česká legislativa umožňuje (blíže kap. 4.2), nebyly zatím v České republice založeny a jejich vznik ani není do doby přechodu na euro jako na domácí peněžní jednotku příliš pravděpodobný s ohledem na výši investičních prostředků, potřebnou na vybudování takového systému. (blíže kap. 2).

1.4 HOTOVOSTNÍ PLATEBNÍ STYK

Hotovostní platební styk je převod peněz od jednoho subjektu k druhému, provedený prostřednictvím hotovostních peněz, tj. bankovek a mincí v jejich fyzické podobě. Pro hotovostní bankovky a mince je používán v ekonomické terminologii pojem oběživo.

Oběživo je definováno obvykle jako hotovost v držbě podnikové sféry a obyvatelstva. Pro účely našeho textu do něj budeme zahrnovat ještě hotovosti na pokladnách komerčních bank.

Oběživo je totiž možno definovat dvojím způsobem. Pokud se na oběživo pohlíží jako na součást měnového agregátu M1, tvořeného oběživem a vklady na viděnou, pak je nutno vzít v úvahu, že vklady na viděnou představují mimo jiné účetní vyjádření hotovostí, které jsou uloženy v trezorech komerčních bank (v okamžiku hotovostního vkladu peněz na účet se peníze, fyzicky uložené do banky stávají součástí stavu běžného účtu klienta). Ta část bankovek a mincí, která je v daný okamžik uložena v trezorech komerčních bank by pak byla v agregátu M1 vykázána duplicitně.

Druhý možný pohled na oběživo je dán definicí používanou pro tvorbu měnové báze, kdy do oběživa jsou zahrnuty veškeré bankovky a mince uložené mimo trezory centrální banky. Pokud je pohled na oběživo dán pohledem na pohyb hotových peněz v ekonomice jako problémem logistickým, je logické považovat za oběživo vše, co je umístěno mimo trezory centrální banky. V různých statistikách centrálních bank je proto logicky možno nalézt dva druhy údajů o oběživu a při jejich používání je třeba si uvědomit, který ze dvou výše zmíněných přístupů je používán.

1.4.1 FORMY HOTOVOSTNÍCH PLATEB

Hotovostní platby mohou mít celou řadu podob, které záleží na tom, zda jde o platbu mezi obyvatelstvem, mezi obyvatelstvem a podnikovou sférou nebo platbu v rámci podnikové sféry. Rozlišujeme tak:

- *složení ve prospěch účtu příjemce* (platba, která se provádí nejčastěji v bance, která vede tento účet; složení hotovosti ve prospěch účtu v jiné bance bývá vysoce zpoplatněno);
- *výběr v hotovosti* (výběry nad určitou částku musí být hlášeny v předstihu, aby banka mohla zajistit potřebnou hotovost);
- *poukaz z účtu k výplatě v hotovosti v jiné pobočce* (bance);
- *šekem k výplatě* (výplata je provedena okamžitě, pokud vyplácející místo může ověřit pravost a krytí šeku; v opačném případě je šek přijat k inkasu a výplata probíhá později);
- *výběr platební kartou* (prostřednictvím bankomatu, cashbacku (bliže kap. 6.4.9) nebo pokladny komerční banky) – poslední způsob je zdoluhavý a v zemích, kde je dostatečná síť bankomatů se nepoužívá;
- *platba mimo banku* (typická hotovostní platba, která může mít podobu placení v obchodech, restauracích, provozovnách služeb apod.; další možností je placení za služby nebo zboží mezi podnikatelskými subjekty, které je vyvoláno nedůvěrou v platební kázeň partnera, nedůvěrou v platební systém v dané zemi nebo snahou přenést podnikatelské aktivity do oblasti tzv. šedé ekonomiky).

Snahou zabránit posledně popsané snaze realizovat hotovostní operace i v těch případech, kdy jde o realizaci ekonomických aktivit v tzv. šedé ekonomice, nebo dokonce o případy přímého praní špinavých peněz, tedy o snahu legalizovat peněžní prostředky, získané z nelegálních zdrojů vede k přijímání různých opatření, kterými se omezuje právo

nakládat nekontrolovaně s hotovými penězi. Existuje několik základních skupin opatření, kterými je možno omezit nelegální operace s hotovými penězi (blíže kap. 3):

- *opatření, kterými se zabrání vedení anonymních účtů* v bankách (při operacích s bankovními účty je vždy vysledovatelné, kdo dal pokyn k převodu peněz nebo k jejich hotovostnímu výběru);
- *opatření, kterými se zabrání anonymnímu ukládání peněz na účty nebo jejich anonymní směně za jinou měnu* (povinnost legitimovat se při vkladech nadlimitních částek hotovosti nebo při směně nadlimitních částek do jiné měny);
- *opatření, kterými se omezí používání hotovostí v ekonomice* (stanovení limitu pro platby v hotovosti a povinnosti používat nad tento limit služeb bezhotovostního platebního styku).

1.4.2 BANKOVKY A MINCE

Bankovky a mince jsou papírové a kovové peníze¹, vydávané pro zajištění potřeb placení v hotovosti. V minulosti sloužilo k placení cokoli – mušle, hedvábné šátečky, dobytek, tedy jakékoliv vhodné komodity. Časem nabývalo podoby všeobecného ekvivalentu směny zlato pro svoje fyzikální a chemické vlastnosti – je stálé, je možné jej zpracovávat a dělit podle potřeby, má malý objem a hmotnost. Rozvoj moderních forem obchodu již ve středověku vedl k vzniku prvních bank, které k vyjádření svých závazků vydávaly směnky a další formy papírových potvrzenek. Ze zlata se postupně vyvinuly mince, které byly vyráběny z různých slitin kovů a směnky a další formy papírových cenných papírů nabyly podoby bankovek, vydávaných nejdříve bankami až v konečné právo převzal právo emise bankovek a mincí stát. Ten k tomu používá buď své vlastní instituce, nebo svěřuje právo emise hotovosti centrální bance.

BOX 1-2 VÝROBA HOTOVÝCH PENĚZ

Výroba mincí byla vždy v historii přísně střeženou činností. Tradiční metoda výroby mincí spočívala v ručním zpracování kousku kovu, vloženého mezi razidla, na které se udeřilo kladivem. Později se k výrobě mincí používaly tzv. střížky, což byly z dlouhé tyče odstřižené čtverečky kovu, zpracované opět výše popsaným způsobem. V 18. století byl úder kladivem nahrazen otáčením vřetenového lisu. Princip výroby v lisu ze střížků se zachoval dodnes, i když technická podoba se pochopitelně do dnešní doby výrazně změnila. V současné době se výrobou mincí zabývají speciální mincovny, které existují v různých zemích v různých formách vlastnictvím (např. v Rakousku jde o dceřinou společnost centrální banky, v jiných zemích včetně Česka jde o soukromé společnosti). Instituce, které jsou zodpovědné za emisi mincí si u nich objednají příslušné množství mincí v požadované struktuře a proces výroby může začít. Mincovna si vyrobí, resp. objedná potřebný počet střížků, které se dnes vyrábí ražením z plechu vyválcovaného z kovu potřebného složení (nejčastěji jde o slitiny niklu, hliníku mědi s přísadami zinku, cínu, železa nebo manganu). Tyto střížky se vkládají do lisu, který z předem připravených raznic vylisuje hotové mince. U běžných mincí je to výroba sériová, u mincí s vysokými nároky na přesnost (např. u pamětních mincí) jde o kusovou, vysoce specializovanou výrobu.

Papírové peníze v současné podobě patří mezi nejnáročnější grafická díla, která vychází z tiskárenských provozů. Je tomu tak proto, že výroba bankovek v tiskárnách cenin je velmi náročný technologický proces, který v sobě musí skloubit nároky na ochranu bankovek proti

¹ Tato definice je přesná zejména v euroatlantickém prostoru. V jiných částech světa (v Asii, Jižní Americe, resp. Austrálii) jsou již delší dobu často používány bankovky plastové, vyrobené z polymerických látek.

padělání, naplnění estetických požadavků na bankovky a jejich výrobu v ekonomicky rozumných hranicích. Bankovky se vyrábí ze speciálního bankovkového papíru s vyšším obsahem bavlny. Tento papír sám o sobě je jedním ze základních ochranných prvků bankovek – dobrá pokladní pozná padělek bankovky již na omak. Ochrana bankovek je pak dána kombinací různých tiskových technik (tisk z plochy, hlubotisk a knihtisk), které se aplikují částečně již při výrobě samotného papíru, z větší části pak při vlastním tisku v tiskárně cenin.

Ochrana bankovek a mincí proti padělání je nepřetržitý proces, který je vyvolán snahou tak starou jako lidstvo samo – snahou napodobit oficiální platidla a získat tak nezasloužený majetkový prospěch. Protože se neustále zvyšuje schopnost padělatelů napodobit zejména bankovky, musí se i neustále zvyšovat úroveň ochranných prvků vyráběných bankovek a mincí. Pokud jde o mince, tam vzhledem k jejich způsobu výroby a také s ohledem na jejich relativně malou hodnotu není možné uplatňovat nějaké speciální ochranné prvky. Ochrana mincí spočívá především v přesném dodržení jejich technických parametrů, mezi které patří jednak dodržení jejich rozměrů a váhy, jednak dodržení vlastností směsí, použitých na výrobu, z nichž vyplývají jejich fyzikálně - chemické vlastnosti, jako je magnetismus apod². Ochrana bankovek je záležitost mnohem odbornější - bankovky jsou chráněny viditelnými i neviditelnými ochrannými prvky, z nichž ty viditelné je možno kontrolovat i pouhým zrakem (např. ochranný kovový proužek, soutisková značka, opticky proměnlivá barva apod.), ty neviditelné slouží ke kontrole na specializovaných strojových zařízeních používaných v komerčních bankách, u profesionálních zpracovatelů peněz a v centrální bance.

1.4.3 ÚLOHA CENTRÁLNÍ BANKY V EMISI OBĚŽIVA

Hlavní úkol v zajištění oběhu peněz v ekonomice tak, aby jich byl vždy v každém okamžiku na každém místě dostatek spočívá na centrální bance. Ta musí zajistit následující činnosti, které nejčastěji souhrnně nazýváme *emisní činností*:

- plánování potřeby oběživa;
- uzavírání smluv s výrobcí peněz;
- dozor při výrobě oběživa a při ničení vadné produkce;
- kvalitativní a kvantitativní přejímka oběživa z výroby;
- distribuce oběživa do regionů na pobočky centrální banky nebo pověřeným komerčním subjektům;
- vlastní emise hotových peněz:
  - výdej hotovostí obchodním bankám;
  - stahování postradatelných hotovostí z oběhu;
  - stahování poškozených peněz a již neplatných peněz;
- zpracování oběživa;
- třídění a ničení neupotřebitelných peněz ;
- úschova peněz.

Emise hotových peněz je tedy jen částí celého procesu, který nazýváme souhrnně emisní činností. Fyzicky se jedná o přesun hotových peněz z trezorů centrální banky (nebo komerční instituce pověřené jejich správou jménem a na účet centrální banky) do trezorů komerčních bank, resp. organizací pověřených komerčními bankami ke správě jejich hotovostních operací. Z ekonomického hlediska dochází při emisi peněz (kterou rozumíme jak přesun bankovek a mincí z centrální banky, ale i jejich zpětné stahování) k významnému jevu –

² Snaha změnit fyzikální vlastnosti mincí je stará jako lidstvo samo. Již ve středověku byly zaznamenány pokusy snižovat podíl drahého kovu v mincích pod deklarovaný podíl a ušetřit tak na jejich výrobě.

peníze ve správě centrální banky nejsou ani součástí měnových agregátů ani součástí měnové báze. Nazýváme je zásobami peněz a penězi tak je známe z ekonomických učebnic se stávají právě okamžikem účetního převodu z nebo na účty centrální banky.

Emisní právo k bankovkám má ve vyspělých zemích výhradně centrální banka³. Pokud jde o mince, je situace rozdílná. V některých zemích je tzv. mincovní regál (tedy právo vydávat mince) v rukou centrální banky, v jiných zemích je tato kompetence v rukou státu. V zemích EU je výsledkem rozdílného přístupu k emisi mincí skutečnost, že zatímco bankovky vydává Evropská centrální banka a všechny bankovky mají v jednotlivých nominále jednotný vzhled, ať jsou tištěny kdekoliv v rámci EU, mince mají společný pouze líc; rub je rozdílný podle jednotlivých zemí, které mají individuálně právo na jejich emisi. Existuje tedy jen jedna varianta eurobankovek, ale více variant euromincí.

S právem vydávat hotové peníze vznikají centrální bance náklady, ale samozřejmě i výnosy. Tyto výnosy mají podobu tzv. ražebného. Více o tomto pojmu najdete v boxu 1-3, zpracovaném podle Cimburka a Řežábka (2008).

BOX 1-3 RAŽEBNÉ

Historicky je ražebné spojeno se vznikem peněz a s pronikáním drahých kovů do peněžního oběhu. Výroba a oběh peněz z drahých kovů, které díky svým fyzikálním vlastnostem a vzácností nejlépe splňovaly tehdejší nároky na hotovost v oběhu, dávaly panovníkovi výsadní postavení při udělování práva razit mince z drahých kovů. Z tohoto práva náležely panovníkovi poplatky. Vzhledem k historickému vývoji a možnosti zlehčování mincí se význam pojmu ražebné přesunul od poplatků za právo razit k rozdílu mezi nominální hodnotou a náklady na výrobu hotovosti v oběhu. S procesem demonetizace zlata a vznikem nekomoditních peněz, kdy náklady na výrobu hotovosti a nominální hodnota hotovosti jsou velmi rozdílné a náklady na výrobu hotovosti představují minimální zlomek nominální hodnoty, dochází opět k posunu nazírání na definici ražebného. Především díky vzniku inflačních nerovnováh, růstu cenové hladiny a nekontrolované emise bankovek vzniká prostor pro monetární politiku, jejíž primární cíle jsou ve vyspělých ekonomikách odlišné od cílů fiskálních. Na rozdíl od minulosti je tedy v současné době pojem ražebné spojený spíše s centrální bankou a s jejím emisním monopolem a k jeho kvantifikaci lze přistupovat různými způsoby.

Ať už má centrální banka právo emitovat bankovky i mince, nebo jen bankovky, patří mezi její základní práva a povinnosti určit pravidla pro nakládání se zákonnými platidly na území státu a pravidla jejich oběhu. Je možno definovat desatero základních oblastí, které centrální banka svými nástroji reguluje:

- *podmínky reprodukování peněz* (pro účely reklamy, filmové účely apod.);
- *podmínky výroby napodobenin peněz* (dtto);
- *pravidla pro příjem peněz* (omezení počtu bankovek a mincí, které jsou různé subjekty povinny najednou přijmout);
- *postupy při výskytu padělků nebo napodobenin* (povinnosti všech subjektů při objevu padělaných peněz);
- *postupy pro výměnu peněz* (stanovení povinností při výměně bankovek a mincí stažených z oběhu);
- *pravidla adjustace peněz* (zásady balení peněz při jejich přepravě);
- *pravidla poskytování náhrad za necelé a poškozené peníze;*

³ Právo emise hotovostních peněz je jedním ze znaků nezávislosti centrální banky. V případě, že země vstoupí do měnové unie, může být právo emise hotovosti převedeno na jednotnou centrální měnovou autoritu – to je i případ Evropské unie, kde právo emise hotovosti přešlo z národních centrálních bank na Evropskou centrální banku.

- pravidla směnárenské činnosti (základní pravidla pro činnost směnárenských pracovišť, nikoliv ovlivňování používaných kurzů, poplatků apod.);
- pravidla pro dotace a odvody peněz (zabezpečují ve spolupráci s komerčními bankami dostatek peněz v každém okamžiku na každém místě státu);
- postupy v případě mimořádných událostí (zajištění hotovostního oběhu peněz v krizových situacích, po vyhlášení válečného stavu apod.).

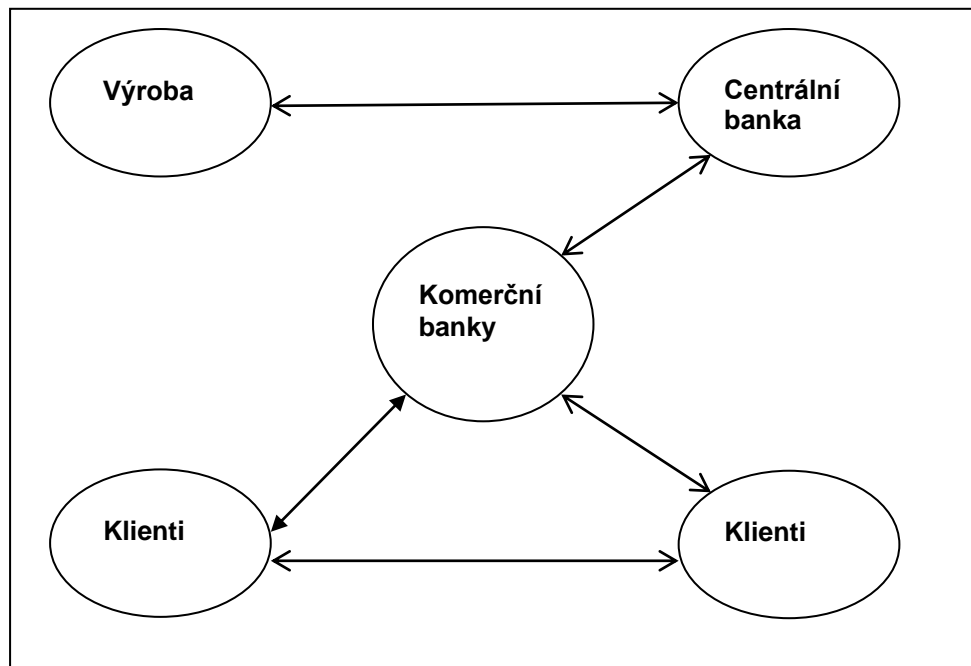
1.4.4 OBĚH HOTOVOSTI V EKONOMICE

Oběh hotovosti je ve vyspělých ekonomikách zajišťován podle pravidel, jejichž základní podobu určuje centrální banka. Vlastní pohyb hotových peněz mezi jednotlivými subjekty v ekonomice je ale samozřejmě ovlivňován celou řadou faktorů, které jsou určeny zájmy účastníků oběhu bankovek a mincí. *Hotovost* obíhá mezi:

- výrobci bankovek a mincí;
- centrální bankou;
- komerčními bankami;
- klienty komerčních bank:
  - podnikatelskými subjekty;
  - obyvatelstvem.

Mezi komerční banky v tomto případě patří i pošta, která v oběhu hotovosti sehrává úlohu shodnou s úlohou komerčních bank. Vlastní pohyb hotovosti mezi komerčními bankami, klienty komerčních bank a centrální bankou pak ve stále větší míře zajišťují specializované podnikatelské subjekty. Obecné schéma oběhu hotovosti ve vyspělých ekonomikách je uvedeno v obrázku 1-4.

Obrázek 1-4: Obecné schéma oběhu hotovosti

Zdroj: Polouček et al. (2006, str. 156)

Toto schéma vyjadřuje spíše než skutečný průběh toků hotovostí obecně vyjádřenou zodpovědnost jednotlivých subjektů za oběh hotovosti. Skutečný fyzický pohyb hotových

peněz nemusí tomuto schématu v jednotlivých státech odpovídat – i v Evropské unii existují výrazné rozdíly ve fyzickém zapojení centrální banky do zpracování hotovostí (např. Bank of England pověřila těmito činnostmi ve významné míře jiné subjekty). V České republice leží zodpovědnost za zajištění oběhu peněz v ekonomice na centrální bance. Konkrétní podoba oběhu hotovosti v České republice proto víceméně tomuto schématu odpovídá.

I přes rozdíly mezi jednotlivými státy lze charakterizovat společné rysy pohybu hotovostí mezi jednotlivými subjekty v ekonomice napříč nejen Evropou, ale i v celosvětovém měřítku. Centrální banka stanoví pravidla pro oběh hotovosti na území, za které je zodpovědná. Další subjekty se těmito pravidly musí řídit. Pro oběh hotovosti v posledních letech je charakteristické, že:

- hotovost je stále méně zpracovávána v samotných bankách;
- do zpracování hotovostí se stále více zapojují specializované organizace, které v minulosti zajišťovaly jen její přepravu;
- centrální banky umožňují bankám a soukromým organizacím vykonávat některé činnosti, které dříve byly výlučně v jejich pravomoci.

1.4.5 POKLADNÍ ÚSEK V BANCE

V bankách se prací s hotovostními penězi zabývají speciální úseky, jejichž náplní práce je pokladní činnost (Schlossberger, Hozák et al., 2000). Obdobné funkce mají i specializovaná pracoviště v podnicích a organizacích, přičemž některá tato pracoviště mohou svou velikostí i předčit řadu malých bankovních poboček. Jde zejména o pokladní pracoviště obchodních organizací, ale i pokladní pracoviště některých státních organizací, jako jsou např. finanční úřady.

Práci s hotovostí vykonávají speciálně proškolení pracovníci. Na znalosti hotových peněz je nejnáročnější práce pokladníků na přepážkových pokladnách, kteří přímo zpracovávají hotovost, přijímají ji od klientů a také jim ji vydávají. Mají také největší zodpovědnost za svěřené hotové peníze, která je vyjádřena tím, že mají za tyto svěřené prostředky absolutní hmotnou zodpovědnost a případné pokladní schodky hradí v plné výši. Proti těmto ztrátám se také, na rozdíl od jiných škod způsobených pracovníkem zaměstnavateli, nelze pojistit. Mimo pokladníky na přepážkových pokladnách je možné na některých pobočkách potkat také specializované pokladníky – např. pokladníky počítařen hotovosti nebo pokladníky specializovaných pokladen pro specializované pokladní operace. Další specializovanou bankovní profesí je klíčník, který má na starosti správu peněz, uložených v uschovacích místech banky, v tzv. trezorech. Na malých pobočkách komerčních bank jsou většinou tyto profese spojeny do univerzálních pracovních pozic, mnohdy spojených i s výkonem jiných činností mimo pokladní úsek.

Při výkonu pokladní činnosti musí pokladníci dodržovat několik základních zásad. Patří mezi ně zejména povinnost uschovávat peníze v pokladnách mimo dosah klientely i ostatních pracovníků banky, povinnost uzamykání pracoviště při jeho opuštění a povinnost nevnášet na pracoviště svou soukromou hotovost, ani hotovost, která by nebyla zaznamenána v evidencích příslušného pracoviště. Po skončení pracovního dne předává pokladník hotovosti ze své pokladny ve speciálním uzamykatelném obalu do trezoru banky, odkud si je opět další pracovní den vyzvedne. Na každém pokladním pracovišti tak mohou pracovat v různém časovém období různí pokladníci, protože hotovost, za niž nesou hmotnou odpovědnost je mimo jejich pracovní dobu bezpečně uložena v trezoru.

Veškeré přesuny peněz mezi jednotlivými pracovišti se na pokladním úseku odehrávají proti podpisu v příslušných evidencích, veškerá manipulace s hotovostmi mimo pokladny podléhá tzv. zásadě čtyř očí, to znamená, že tyto pracovní operace musí být prováděny

komisionálně za přítomnosti dvou pracovníků. Ve zvlášť vyjmenovaných případech může být přítomnost druhého pracovníka nahrazena kamerovým systémem na daném pracovišti.

Větší bankovní pobočky mají zřízeno specializované pracoviště – počítařnu peněz, na které jsou prováděny operace s hotovostmi, které ten den přijali pokladníci. Jde buď o pracoviště těch největších poboček ve velkých městech, nebo o pracoviště, která zpracovávají peníze přijatá na více pobočkách a na které jsou tyto peníze svázeny speciálními peněžními transporty. Tyto převozy hotovostí si v minulosti zabezpečovaly banky samy – v současné době využívají služeb specializovaných transportních firem, které jsou pro tuto činnost vybavené speciálními transportními vozidly a školeným personálem.

Ochrana peněžního úseku banky podléhá specializovanému útvaru banky. Spočívá v kombinaci prvků fyzické, mechanické a technické ochrany. Fyzická ochrana byla v minulosti reprezentována přítomností ozbrojených strážců přímo na bankovních pracovištích, v současné době se od tohoto způsobu ochrany ustupuje a je nahrazována spíše ochranou technickou, která spočívá v zavádění stále dokonalejších prvků elektronické zabezpečovací signalizace a kamerových systémů. Mezi prvky mechanické ochrany řadíme zejména trezorové vybavení stavebně mechanické prvky na ostrahu budovy v mimopracovní době, ale i např. časové zámky na příručních trezorech, které neumožní obsluze otevřít trezor s penězi v okamžiku násilného přepadení.

1.4.6 SMĚNÁRENSKÁ ČINNOST

Směnárenská činnost je jedna ze specializovaných bankovních činností, kterou banky nabízejí svým klientům v rámci univerzální bankovní licence, udělené jim centrální bankou. Mimo to mohou nabízet tyto služby i instituce mimo bankovní sektor, které mají k této činnosti povolení regulatorního orgánu (v České republice je touto institucí Česká národní banka). Regulatorní orgán jim při udělení souhlasu k činnosti stanoví základní podmínky pro jejich činnost – těmi mohou být např. požadavky na umístění provozovny, v níž bude směnárenská činnost vykonávána, na její vybavení, požadavky na způsob a rozsah informování veřejnosti o nabízené službě, požadavky na rozsah a četnost statistického výkaznictví o směnárenské činnosti apod. Velmi důležitým požadavkem také může být požadavek na kvalifikaci personálu, který bude ve směnárně pracovat.

Směnárenská činnost je určitou specifickou formou pokladní činnosti. Její specifikum spočívá zejména v nutnosti pracovat s valutami – tedy bankovkami (mince se většinou ve směnárnách nevyměňují) cizích měn, což klade zvýšené nároky na znalosti obsluhujícího personálu a také v nutnosti stanovit správnou úroveň směnného kursu. Při práci s valutami se využívají tzv. kartotéky platidel, což jsou specializované katalogy zahraničních bankovek, které vydávají specializované firmy podle informací zahraničních centrálních bank a které odrážejí nejnovější informace o nových bankovkách, o bankovkách stahovaných z oběhu a případně i o výskytu padělků. Specifikou směnárenské činnosti také je nakládání s přebytkem hotovosti a naopak její obstarávání v případě jejího nedostatku. Banky obchodují přímo se zahraničními bankami, mimobankovní směnárný pak obchodují s obchodními bankami.

KONTROLNÍ OTÁZKY 1

1. Mezi zajišťovací nástroje v platebním styku patří:
  - a) šek
  - b) záruka
  - c) dokumentární inkaso

2. Mezi obligatorní náležitosti příkazu k úhradě patří:
  - a) bankovní spojení plátce
  - b) datum splatnosti
  - c) podpis výstavce

3. Clearingový platební systém:
  - a) má pevně organizovanou vnitřní strukturu
  - b) je založen na systému korespondenčních účtů vedenými navzájem mezi jeho účastníky
  - c) jeho zřízení a provozování není závislé na žádné vnější autoritě

4. Mezi hotovostní platby patří:
  - a) výběr platební kartou v bankomatu
  - b) fyzické předání platby mezi dvěma osobami
  - c) složení peněz na pokladně banky

5. Centrální banka má právo:
  - a) stanovit pravidla reprodukování peněz a výroby jejich napodobenin
  - b) stanovit postupy při výskytu padělků nebo napodobenin peněz
  - c) stanovit pravidla výroby falzifikátů bankovek

6. Specifikou směnářenské činnosti je:
  - a) nutnost respektovat kursy cizích měn vyhlášené Ministerstvem financí
  - b) nutnost pracovat s kursy cizích měn
  - c) práce s valutami

2 ORGANIZACE PLATEBNÍHO STYKU V ČESKÉ REPUBLICE

2.1 BEZHOTOVOSTNÍ PLATEBNÍ STYK V ČESKÉ REPUBLICE

V následující kapitole věnované organizaci platebního styku v České republice lze nalézt charakteristiku systému bezhotovostního platebního styku (včetně krátkého historického ohlednutí před rok 1989) a jeho jednotlivých článků. Najde se v ní popis systémů, které platební styk v ČR realizují včetně základních hodnot, charakterizujících jejich velikost a výkonnost.

Pokud jde o hotovostní platební styk, najdete v kapitole přehled vývoje hotovostního oběživa po roce 1990, v další části pak získáte přehled o tom, jak toto oběživo koluje Českou republikou.

2.1.1 VZNIK SOUČASNÉHO SYSTÉMU BEZHOTOVOSTNÍHO PLATEBNÍHO STYKU

Současný systém platebního styku v České republice navazuje poněkud překvapivě na systém, využívaný v osmdesátých letech v tehdejší jednotné Státní bance československé (SBČS), ačkoliv jinak se principy současné bankovní soustavy v České republice od bankovní soustavy existující v plánovité československé ekonomice před rokem 1989 naprosto liší. Systém fungující v tehdejší SBČS je popsán v boxu č. 2-1.

BOX 2-1 HISTORICKÉ ZÁKLADY SOUČASNÉHO SYSTÉMU

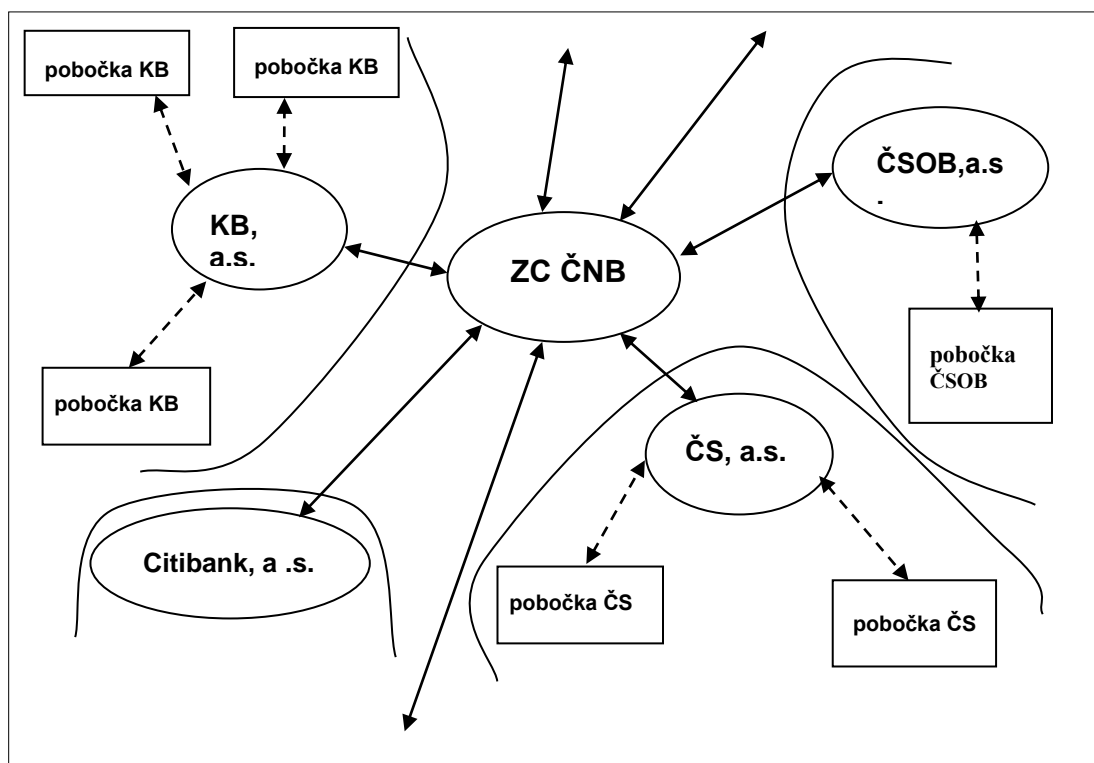
SBČS jako v podstatě jediná existující banka vedla téměř všechny účty státních a družstevních organizací v rámci plánované ekonomiky tehdejšího Československa. Do roku 1979 probíhaly platby způsobem vycházejícím z ručního účtování let padesátých a šedesátých. Při tomto ručním způsobu se platební příkazy vypisovaly ve čtyřech kopiích (jedna pro plátce, jedna pro příjemce a po jedné pro pobočku banky plátce a pobočku banky příjemce). Účtování pak proběhlo na každé pobočce ručně po obdržení příslušné kopie platebního příkazu. Modifikace sedmdesátých let spočívala v tom, že pobočka vedoucí účet příjemce již kopii příkazu nearchivovala, protože účtování proběhlo na pobočce plátce pomocí dálkopisných terminálů propojených v jedné síti. Zpracování třech kopií platebního příkazu a jejich zasílání po celém Československu příjemcům plateb ovšem zůstalo zachováno až do roku 1979, kdy SBČS zavedla systém ABO (automatizované bankovní operace). Ten zavedl jednodílný platební příkaz, který již bez slovních informací, jen pomocí číselných kódů převzala pobočka plátce a provedla na jeho základě celou platební operaci bez následného zasílání písemných informací. Systém ABO předběhl svou filozofii a provedením řadu zahraničních platebních systémů, částečně také díky nucené koncentraci plateb do jediného systému. Počtem zpracovaných položek a objemem zpracovaných částek v průběhu jednoho dne šlo jeden z největších systémů své doby, který byl překonán teprve v průběhu koncentrace platebních systémů v EU o mnoho let později.

Na začátku devadesátých let minulého století došlo k radikální změně bankovního systému. Systém plánovitě řízeného bankovníctví s jednou monobankou a několika málo specializovanými bankami typu České spořitelny nebo Československé obchodní banky v jejich podobě před sametovou revolucí byl nahrazen klasickou dvoustupňovou bankovní soustavou. Prudce narostl počet bank, geometrickou řadou vzrostl počet jejich klientů. Změnilo se i postavení centrální banky, které přibyla i jedna nová zodpovědnost - zajistit fungování mezibankovních platebních systémů, které budou mimo jiné kontrolovat i likviditu

obchodních bank – tady jakési „krytí plateb“ v mezibankovních platebních systémech. Vzhledem k velikosti (či spíše „malosti“) tehdejšího Československa bylo zvoleno řešení vybudování jednoho mezibankovního platebního systému na principu RTGS zúčtování. V rámci tehdejší SBČS bylo vybudováno zúčtovací centrum (ZC), které zahájilo dne 8. 3. 1992 provoz systému nazvaného CERTIS (Czech Express Real Time Interbank Gross Settlement System).

V tomto systému, jehož využití je schematicky znázorněno na obrázku 2-1 dochází ke zúčtování všech plateb, které jsou zasílány z jednotlivých bank se sídlem v České republice a jsou určeny pro ostatní banky sídlící na území českého státu. Podmínkou je, že jde o platby v českých korunách – platby v jiných měnách jsou provedeny prostřednictvím korespondenčních bank se sídlem mimo území ČR.

Obrázek 2-1: Průběh zúčtování mezi jednotlivými bankami v současné ČR

Zdroj: vlastní zpracování

Plné čáry znázorňují platby mezi jednotlivými bankami, které mají vedeny účty ve zúčtovacím centru systému CERTIS, provozovaného ČNB (ZC ČNB), přerušované čáry naznačují platby mezi jednotlivými pobočkami komerčních bank a jejich centrály. Schéma na obrázku 2-1 je konkretizací obecného schématu z obrázku 1-2 pro podmínky dnešní České republiky.

2.1.2 PLATEBNÍ SYSTÉMY V ČR

Podle platné legislativy může provozovat mezibankovní platební styk v ČR kterýkoliv subjekt, který k této činnosti získá licenci ČNB. S ohledem na historický vývoj, velikost české ekonomiky, očekávané zavedení eura a finanční náročnost budování clearingového systému ovšem od roku 1992 nedošlo k vytvoření nového platebního systému mimo systém CERTIS, jehož zúčtovací centrum je provozováno Českou národní bankou.

Legislativní předpisy v ČR stanoví, že *přímými účastníky* mezibankovního platebního styku mohou být banky a spořitelní družstva, které od ČNB obdržely licenci (53 účastníků

v červnu roku 2013). Zúčtovací centrum, umístěné v prostorách ústředí ČNB, komunikuje pouze s centrály jednotlivých bank. Pro každou banku vede ČNB pouze jeden účet mezibankovního platebního styku. Znamená to, že banky musejí interně zpracovávat data svých poboček a vyčleňovat z toho převody do dalších bank. Jen takové platby mohou být předány do zúčtovacího centra. Interní převody mezi jednotlivými pobočkami dané banky jsou záležitostí této banky a probíhají v její síti bez jakékoliv účasti ze strany zúčtovacího centra ČNB.

Účastníky se zvláštním statutem mohou být na základě bilaterální smlouvy s ČNB tzv. *třetí strany*. Jedná se o finanční instituce, které nejsou bankami, ale hrají významnou roli na trhu, jako např. clearingová střediska pro transakce vyplývající z používání platebních karet a společnosti zajišťující zúčtování operací s cennými papíry. Třetí strany nemají v ČNB účet mezibankovního platebního styku, ale mohou zúčtovacímu centru předávat (se souhlasem příslušného přímého účastníka) příkazy k převodům prostředků mezi přímými účastníky (např. k vypořádání výsledných sald při transakcích provedených platebními kartami nebo při transakcích na burze cenných papírů).

Zúčtovací centrum ČNB zajišťuje veškerý mezibankovní platební styk v české měně na území České republiky. Za tímto účelem má každá banka v ČNB otevřen úročený účet v českých korunách (účet mezibankovního platebního styku), který používá k vyrovnání svých mezibankovních plateb. ČNB, provádí příkazy k převedení finančních prostředků z těchto účtů na základě instrukcí banky - majitele účtu mezibankovního platebního styku. Zúčtovací centrum ČNB zpracovává veškeré mezibankovní transakce bez ohledu na to, zda se jedná o zúčtování plateb banky nebo plateb jejích klientů. Příkazy k platbám z účtů mezibankovního platebního styku mohou dát též účastníci se statutem třetí strany, kteří nemají u ČNB účet, ale dostali k tomu od banky, která je majitelem účtu, předem písemný souhlas. Zůstatky na účtech mezibankovního platebního styku jsou součástí povinných minimálních rezerv (PMR). Banky mohou používat povinné minimální rezervy k mezibankovním platbám. Na účtech mezibankovního platebního styku není povoleno debetní saldo. Pro zajištění plynulosti mezibankovního platebního styku je bankám k dispozici kolateralizovaný (tj. poskytovaný výměnou za cenné papíry) vnitrodenní bezúročný úvěr, který v případě nesplacení automaticky přejde v úročený úvěr se splatností následující den.

Zúčtovací centrum ČNB provádí platby pouze v případě dostatečného krytí na účtu banky plátce (na účtech mezibankovního platebního styku není povoleno debetní saldo). Pokud banka plátce nemá dostatek prostředků na provedení transakce, je platba "pozdržena" umístěním do tzv. "zadržené fronty". Příslušná banka je o této skutečnosti informována informačním systémem zúčtovacího centra a je jí poskytnut čas na to, aby získala dostatečné prostředky. Banky mohou získat prostředky následujícím způsobem:

- čekáním na platbu z jiné banky;
- na trhu (půjčkou od jiné banky nebo od ČNB);
- formou vnitrodenního úvěru od ČNB na plánovaný předpokládaný nedostatek prostředků zajištěný cennými papíry banky v systému krátkodobých dluhopisů (SKD – blíže str. 30);
- formou úvěru přes noc ze strany ČNB.

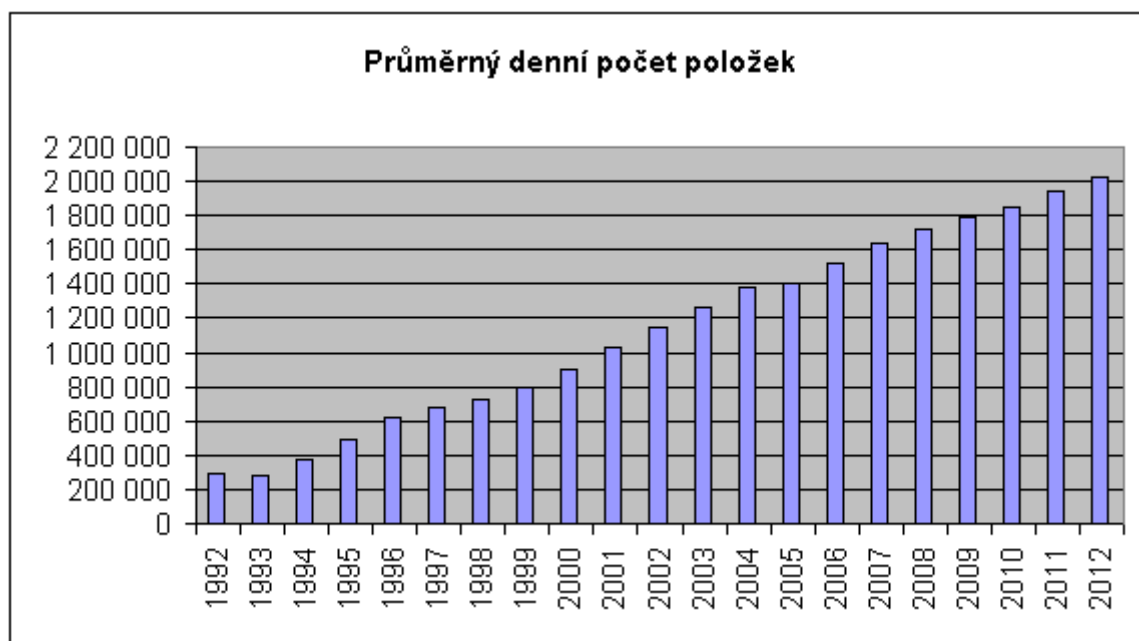
V případě, že se bance z jakéhokoliv důvodu nepodaří prostředky do konce účetního dne získat, je příkaz k platbě "čekající ve frontě" systémem odmítnut a vrácen bance, která jej zaslala.

Základní přehled o rozsahu činnosti systému CERTIS a o jeho vývoji ilustrují obrázky 2-2 a 2-3 a údaje uvedené v boxu 2-2.

BOX 2-2 ROZSAH OPERACÍ SYSTÉMU CERTIS

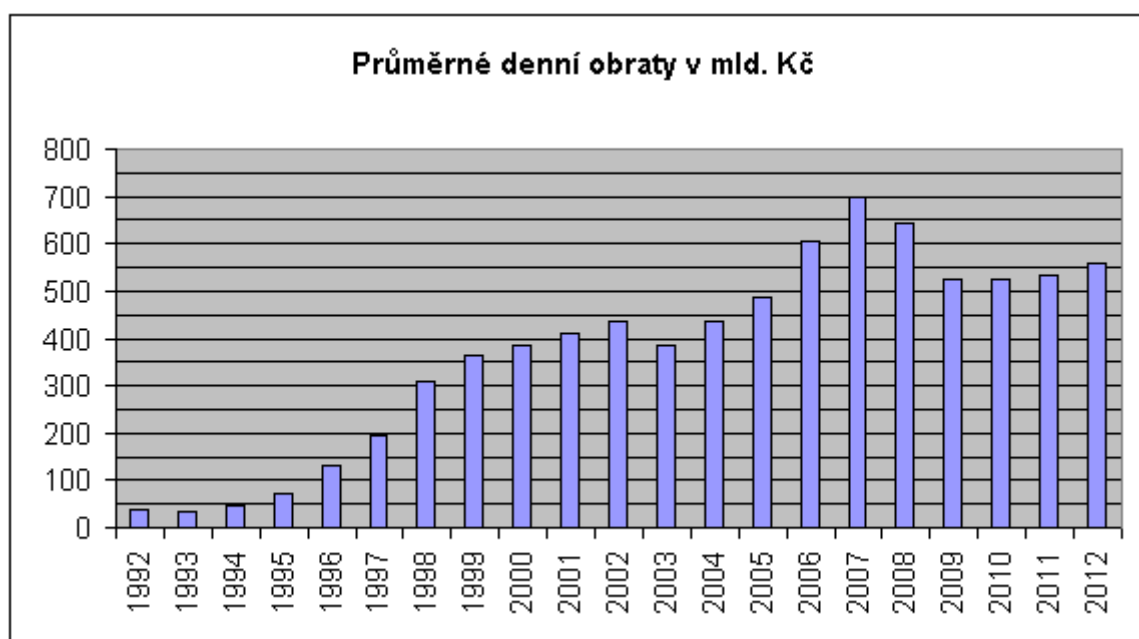
V roce 2003 bylo provedeno celkem 304 mil. převodů za 97.000 mld. Kč. Denně bylo zpracováno 1,21 mil. příkazů, průměrný denní obrat činil 385 mld. Kč. V roce 2012 zpracovalo zúčtovací centrum ČNB celkem 509,6 mil. položek v celkové hodnotě 140.610 mld. Kč. Průměr činil 2,02 mil. položek denně. Průměrná denní hodnota položek činila 558 mld. Kč. (zdroj: ČNB)

Obrázek 2-2: Průměrný počet položek zpracovaných v systému CERTIS v letech 1992 – 2012

Zdroj: ČNB

Obrázek 2-3: Průměrný denní obrat transakcí zpracovaných v systému CERTIS v letech 1992 – 2012 (mld. Kč)

Zdroj: ČNB

Systém CERTIS je založen na následujících principech:

- brutto zúčtování v reálném čase (Real Time Gross Settlement - RTGS) t.j. zpracování a vypořádání každé operace se provádí kontinuálně v reálném čase);
- přímé bilaterální vztahy mezi centrálou dané banky a zúčtovacím centrem ČNB;
- zúčtování probíhá na účtech mezibankovního platebního styku vedených v ČNB (které slouží zároveň jako účty povinných minimálních rezerv - PMR)⁴;
- neodvolatelnost položek akceptovaných zúčtovacím centrem;
- na účtech mezibankovního platebního styku není povoleno debetní saldo;
- ČNB poskytuje obchodním bankám vnitrodenní úvěr na jejich plánovaný předpokládaný nedostatek prostředků zajištěný cennými papíry banky v systému SKD (viz strana 30);
- nekryté platby nejsou ani realizovány ani odmítnuty, ale drženy ve frontě (se dvěma stupni priority);
- zpracování různých typů transakcí (úhrady, storna, neúčtení výzvy k inkasu, informační položky);
- poskytování úvěru přes noc ze strany ČNB;
- zúčtovací centrum zpracovává pouze transakce v českých korunách.

Vnitrobankovním systémem ČNB pro zajištění jejího vlastního účetnictví a platebního styku je *systém ABO*⁵. Na základě historického vývoje a ustanovení zákona o ČNB je zároveň systémem, ve kterém jsou na základě rozhodnutí ministerstva financí vedeny a spravovány veškeré účty státního rozpočtu⁶, které realizují platební styk státní pokladny – informaci o současné filosofii ministerstva financí podává box 2-3.

Zejména díky tomu jde o systém, který nejen spravuje obrovské hodnoty (účetně v něm jsou vedeny např. devizové rezervy, povinné minimální rezervy bank, vydané hotovosti, čili veškeré závazky a pohledávky centrální banky) ale jde o systém denně zpracovávající poměrně velké množství údajů - Systém ABO zpracovává denně průměrně 225. 000 plateb, z nichž zhruba třetinu tvoří platby, které jsou příjmy státní pokladny, a zhruba polovinu tvoří výdajové platby státní pokladny. Větší část výdajových plateb tvoří důchody a další sociální platby. Z charakteru položek - daně, sociální platby, důchody, výplaty mezd státních zaměstnanců aj. - je zřejmá důležitost uvedeného systému. Po roce 1990 se celý systém neustále modernizuje. V srpnu 2006 byl uveden do provozu systém elektronického bankovníctví "ABO-K Internetové bankovníctví". V říjnu 2006 byl zprovozněn systém "ABO-K Rozpočtové limity" umožňující správcům rozpočtových kapitol státního rozpočtu předávat pokyny k nastavování rozpočtových limitů interaktivně přes internet a poskytující jim on-line informace o rozpočtových limitech na účtech spadajících do jejich kapitoly. ČNB svůj systém dále rozvíjí v návaznosti na vývoj Integrovaného rozpočtového systému státní pokladny (IRSSP), který je v současnosti ve fázi realizace projektu a jehož garantem je Ministerstvo financí. Systém ABO bude aplikačně napojen na nově plánované subsystémy Státní pokladny – na Rozpočtový informační systém (RIS) a Centrální účetní systém (CÚS).

---

⁴ PMR představují prostředky, které banky a pobočky zahraničních bank včetně stavebních spořitelů udržují povinně ve stanoveném procentním rozsahu z primárních závazků vůči nebankovním subjektům na svém účtu platebního styku u ČNB.

⁵ Zkratka ABO vznikla v roce 1979, kdy byl zprovozněn systém Automatizované bankovní operace (viz kap. 2.1.1.) – jeho název byl v devadesátých letech převzat pro vnitrobankovní platební a zúčtovací systém ČNB.

⁶ Účty státní pokladny může, ale nemusí vést centrální banka – např. na Slovensku byla tato činnost z Národní banky Slovenska vyčleněna do samostatné státní instituce.

BOX 2-3 STÁTNÍ POKLADNA

V minulosti provedlo Ministerstvo financí analýzu fungování státu v oblasti vedení Státní pokladny. Ze srovnání fungování procesů a systémů řízení veřejných financí v České republice s procesy a postupy, které uplatňují hospodářsky vyspělé země Evropské unie, a které pro vedení a správu veřejných financí doporučovala Světová banka a Mezinárodní měnový fond vyplynulo, že stávající úroveň využívání moderních informačních technologií ve správě veřejných financí ani zvolené postupy neodpovídaly plně standardům, které by českému státu umožňovaly dosahovat v této oblasti optima.

Problémem byla nízká míra integrace mezi jednotlivými dosud rozvíjenými a využívanými systémy a neúplná podpora klíčových procesů. Průvodními symptomy byly:

- přenosy dat probíhající mimo systémy, manuálně, faxem nebo telefonicky,
- vyskytující se nekonzistence mezi daty z různých nasazených systémů,
- manuální zasahování do probíhajících procesů,
- malá flexibilita reportingu a výkaznictví,
- vysoký podíl lidského faktoru, který může do procesů vnášet nepřesnosti a chyby,
- nedostatečné propojení rozpočtu a účetnictví státu,
- netransparentní účetnictví státu.

Jednoznačně doporučovaným řešením pro řešení těchto nedostatků bylo postupné zavedení funkcí Státní pokladny – viz obrázek 2-4.

Cílem Ministerstva financí bylo implementovat Integrovaný informační systém Státní pokladny, a tím získat účinný, transparentní, efektivní a centralizovaný nástroj pro řízení veřejných financí, centralizaci účetních informací státu, konsolidaci vybraných ekonomických ukazatelů za veřejnou správu a komplexní přesné a včasné výkaznictví za celý veřejný sektor v souladu s mezinárodními standardy, který by umožňoval:

- efektivně řídit státní finance a dosáhnout transparentnost ve výdajích státních prostředků, realizovat cíle fiskální politiky státu,
- provozovat likviditu státu za minimálních nákladů / maximálních výnosů,
- zajistit platby veřejné správy včetně „Jediného účtu státu“ (nadále prostřednictvím ČNB),
- podporovat řízení státních aktiv a pasiv,
- efektivně připravovat státní rozpočet,
- transparentně realizovat státní rozpočet,
- zajistit přesné účetní výkaznictví,
- zavést kontroly výdajů ex-ante a ex-post.

Obrázek 2-4: Koncept budování Státní pokladny

Zdroj: Ministerstvo financí <http://www.statnipokladna.cz/cs/o-statni-pokladne>

Systém krátkodobých dluhopisů (SKD) nahradil dne 9. 12. 2002 původní systém TKD (trh krátkodobých dluhopisů), který plnil obdobné funkce jako dnešní SKD. Je systémem, který zajišťuje zákonem stanovenou evidenci (registr) cenných papírů a vypořádání obchodů s cennými papíry v této evidenci. SKD vede evidenci cenných papírů vydávaných Českou republikou (Ministerstvem financí) a splatných do jednoho roku, krátkodobých cenných papírů vydávaných Českou národní bankou se splatností do šesti měsíců a dalších dluhopisů s dobou splatnosti do jednoho roku. Všechny dluhopisy jsou vydávány v české měně a v zaknihované podobě.

Základní funkce SKD zajišťuje zejména evidenci dluhopisů podle jejich emitentů a majitelů, evidenci účastníků SKD, primární prodej státních dluhopisů, dluhopisů ČNB a dalších krátkodobých dluhopisů v rámci SKD, provádění příkazů účastníků k registraci skutečností týkajících se dluhopisů v SKD, vypořádání obchodů s dluhopisy v SKD, zabezpečení splácení dluhopisů a výplaty výnosů z nich. V rámci SKD je poskytována možnost využití různých aukčních algoritmů při pokrývání objednávek investorů v aukci.

Jednou z důležitých funkcí systému je prostřednictvím SKD umožnit bankám, které jsou klienty SKD, možnost čerpání *bezúročného vnitrodenního úvěru*, který jim poskytuje ČNB pro operace v systému CERTIS. Vnitrodenní úvěr závisí na aktivitě banky, lze jej navyšovat a snižovat libovolně v době od zahájení účetního dne SKD do ukončení účetního dne CERTIS. Při navyšování i vrácení vnitrodenního úvěru cenné papíry zůstávají na účtu majitele cenných papírů (banky). Klient z cenných papírů ze stavu volných převede část do stavu určeného pro vnitrodenní úvěr. Ihned poté je mu navýšen vnitrodenní úvěr v systému CERTIS. Zpětným převedením cenných papírů ze pro vnitrodenní úvěr do stavu volných dává klient příkaz k vrácení vnitrodenního úvěru. Pokud klient vnitrodenní úvěr nevrátí z vlastního popudu, splácí se při ukončení účetního dne CERTISu vnitrodenní úvěr automatizovaně. V případě, že zůstatek účtu banky v systému CERTIS nepostačuje na vrácení vnitrodenního úvěru, cenné papíry jsou převedeny na účet majitele cenných papírů, který patří ČNB a ta s klientem uzavře úročený overnight obchod (obchod přes noc) na následující účetní den SKD.

2.2 HOTOVOSTNÍ PLATEBNÍ STYK V ČR

2.2.1 VÝVOJ MNOŽSTVÍ OBĚŽIVA V ČR

Objem oběživa v České republice neustále narůstá. Při zahájení činnosti samostatné České národní banky po vzniku České republiky bylo delimitováno z federální Státní banky československé cca 20 mld. Kč. Po přijetí Koruny české jako oficiální peněžní jednotky po provedení měnové odluky došlo k prudkému nárůstu objemu oběživa, který byl ovlivněn mírou inflace, která byla zejména v první polovině existence samostatné české koruny poměrně vysoká.

Ani země s nízkou mírou inflace se ovšem nevyhnou nárůstu objemu oběživa. Příkladem může být nejen naše republika v posledních letech, ale i celá řada zemí západní Evropy v období na přelomu tisíciletí. Příčin může být celá řada a jejich odhadnutí záleží na konkrétní znalosti vývoje v té které zemi. V České republice jde pravděpodobně o kombinaci různých vlivů – mimo jiné i o vliv nedůvěry v bankovní sektor u části obyvatelstva po krachu řady malých bank, který vedl k neochotě uchovávat peníze na bankovních účtech. Podrobnou analýzu příčin růstu oběživa v České republice v kontextu světového vývoje provedli Cimburek a Řežábek (2008). Definovali mimo jiné řadu kvalitativních faktorů, ovlivňujících poptávku po hotovosti. Některé závěry z jejich výzkumu jsou uvedeny v boxu 2-4.

BOX 2-4 KVALITATIVNÍ FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ POPTÁVKU PO HOTOVOSTI

Mezi *kvalitativní faktory ovlivňující poptávku po hotovosti* se řadí snadná dostupnost hotovosti, všeobecná akceptovatelnost a jistota přijetí, uživatelská přívětivost hotovosti nejen k běžné populaci, ale i k handicapovaným uživatelům, efektivita, anonymita, snadná kontrola a monitoring používání hotovosti a s tím spojená kontrola osobních výdajů.

Snadná dostupnost

Hotovost je nejsnadněji dostupným platebním prostředkem v současnosti. Logistický proces její distribuce umožňuje každému jednotlivému občanovi dané zemi snadný a rychlý přístup k hotovosti, její snadné uchování a maximálně likvidní použití.

Všeobecná akceptovatelnost a jistota přijetí

Hotovost je všeobecně přijímané platidlo, jehož všeobecnou akceptovatelnost zaručuje ve většině zemí příslušná legislativa. Výdejce hotovosti má jistotu, že bude v souladu s příslušnou legislativou hotovost přijata (na rozdíl od různých platebních karet). Také skutečnost, že hotovost je ve většině zemí závazkem centrální banky či státu, je významným faktorem, který dává uživatelům hotovosti silnou záruku jistoty přijetí. Ostatní platební prostředky takto silnou jistotu neposkytují, protože jsou většinou závazkem soukromých společností.

Uživatelská přívětivost

Hotovost je díky svým vlastnostem předurčena k použití nejširšímu okruhu uživatelů, kteří jsou díky specifickým vlastnostem bankovek schopni rozeznat základní bezpečnostní prvky a určit, zda se jedná o pravou či falešnou bankovku. Hotovost je také vybavena rozlišovacími prvky pro nevidomé uživatele.

Efektivita

Při hotovostních transakcích je transakce efektivně uzavřena okamžitě při použití hotovosti, bez nároku na další vypořádání, včetně požadavku na existenci a funkčnost dodatečného systému vypořádání.

Anonymita

Používání hotovosti zaručuje uživatelům vysoký stupeň anonymity při transakcích. Anonymita, která je výhodou pro uživatele, je však z hlediska národního hospodářství (především z hlediska bezpečnostního) spíše nevýhodou, protože může sloužit i jako transakční prostředek např. organizovaného zločinu.

Kontrola a monitoring

Hotovost představuje platební prostředek, který poskytuje velmi dobrý monitoring vlastních hotovostních platebních transakcí a kontroly osobních výdajů.

Nízké náklady spojené s užíváním hotovosti

Z dostupných mezinárodních srovnání vyplývá, že po započítání všech nákladů (tzn. nákladů bankovního sektoru včetně nákladů centrální banky a nákladů podnikatelského sektoru), patří hotovost mezi nejméně nákladné platební prostředky.

Uchování hodnoty

Hotovost představuje platební prostředek, který může sloužit jako uchovatel hodnoty s vysokou likviditou.

Kvalitativní faktory ovlivňující nabídku hotovosti jsou faktory, které může emisní autorita brát na zřetel při emisi hotovosti.

Bezpečnost

Vzhledem k moderním technologiím poskytujícím širokou škálu ochranných prvků a uzavřenému výrobnímu a logistickému řetězci je používání hotovosti jedním z nejbezpečnějších platebních prostředků.

Řešení krizových situací

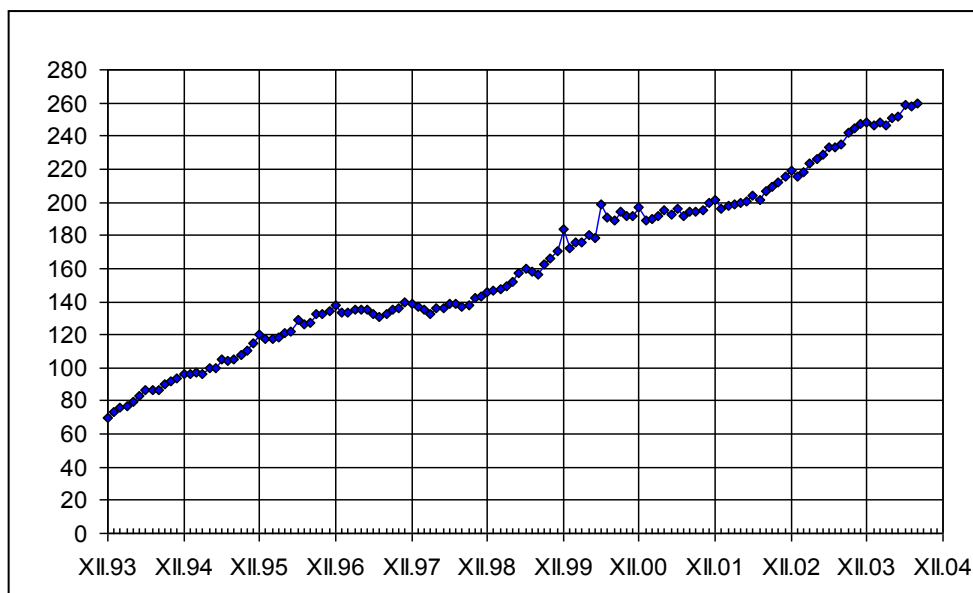
V případě krizových situací, které jsou vyvolány živelními pohromami, hraje hotovost nezastupitelnou roli vzhledem k nemožnosti použití platebních prostředků závislých na elektrické energii.

Řešení při neexistenci infrastruktury

Především pro státy, které se neřadí mezi vyspělé a nemají rozvinutou infrastrukturu, která je potřebná pro implementaci a rozvoj nových technologií v oblasti platebního styku, je používání hotovosti prakticky jediným řešením v platebním styku.

Ačkoliv ve značné části světových ekonomik, českou nevyjímaje, je možné vysledovat trvalý trend nárůstu objemu oběživa v oběhu, čas od času dojde k výkyvům z těchto obecných trendů. Častou příčinou těchto výkyvů a přerušení dlouhodobých trendů jsou různé krizové situace. Na obrázcích 2-5 a 2-6 je možné si tří takových výkyvů povšimnout. První z nich je prudký nárůst oběživa na přelomu roku 1999 a 2000, kdy si občané vybírali peníze v hotovosti z obav před počítačovým krachem na přelomu tisíciletí. Druhý pozoruhodný výkyv je na grafu vidět v polovině roku 2000, kdy došlo k enormním výběrům hotovosti po krachu Investiční a poštovní banky, a.s. Rozsah výběru hotovostí z českých bank byl v lednu a v červnu 2000 téměř stejný, rozdíl byl v tom, co po těchto výběrech následovalo. Zatímco v lednu 2000 se téměř všechny peníze okamžitě vrátily z oběhu, v létě 2000, byť se situace poměrně rychle uklidnila, návrat peněz z oběhu nebyl zdaleka tak rychlý a z oběhu se vrátila natrvalo pouze část vybraných peněz. Poslední výkyv se týká října roku 2008, kdy došlo v reakci na krach investiční banky Lehmann Brothers ke startu finanční krize a k masovým výběrům hotovostí z komerčních bank nejen v České republice, ale v celé Evropě. Spolu s nástupem finanční a následně i hospodářské krize došlo ke stagnaci výše oběživa a návrat na původní trajektorii trval tentokrát tři roky. Rozdíl mezi lety 2000 a 2008 byl také ve struktuře vybírané hotovosti. V roce 2000 to byly výběry bankovek nižších hodnot drobnými střadateli, kteří se obávali o své úspory na základě zkušeností z poloviny devadesátých let minulého století, v roce 2013 převažovaly výběry hotovostí ve velkých bankovkách a v řádu milionů korun – mj. šlo o drobné podnikatele, kteří nedůvěřovali funkčnosti bankovního systému a zajišťovali se tak proti případnému zastavení nebo omezení bezhotovostního platebního styku.

Obrázek 2-5: Výše oběživa v ČR od 12/1993 do 08/2004 (mld.Kč)

Zdroj: ČNB

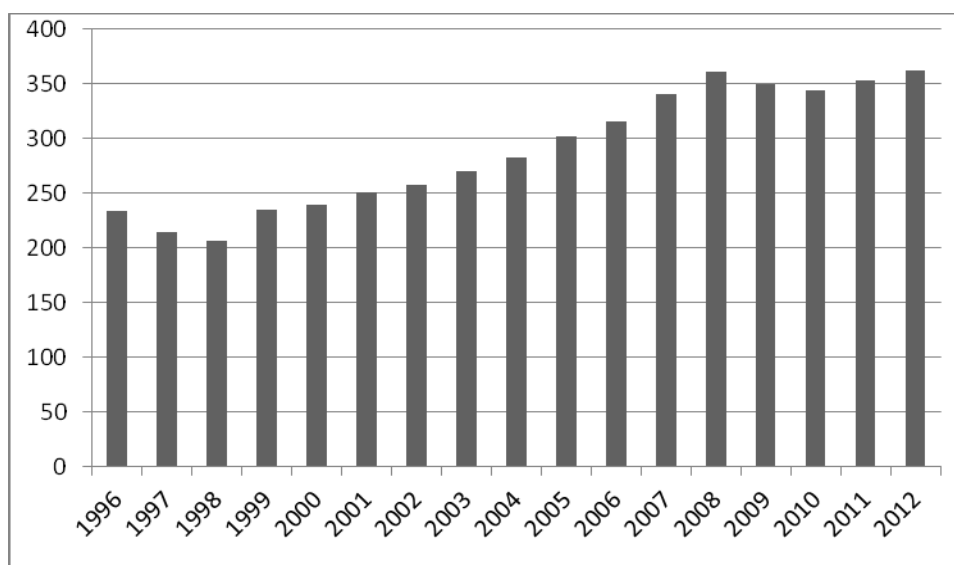
Obrázek 2-6: Výše oběživa v ČR od 01/2005 do 12/2012 (mld.Kč)

Zdroj: ČNB

Předchozí obrázky ukázaly vývoj oběživa v jeho hodnotovém vyjádření. Z pohledu centrální banky a všech ostatních institucí, které jsou do oběhu bankovek a mincí jakkoliv zapojeny je ovšem důležité sledovat i strukturu peněz v oběhu. Srovnání vývoje množství bankovek a mincí v oběhu ukazují obrázky 2-7 a 2-8. U bankovek se projevuje ve dvou obdobích (1996–1998 a 2009–2011) vliv poklesu ekonomické aktivity hospodářských subjektů v období hospodářské recese na množství používaného oběživa (je možno srovnat s křivkami na obrázcích 2-3 a 2-4). U mincí, jejichž celkový podíl na objemu oběživa se pohybuje mezi 2% – 3 %, není tento vliv tak zřetelný a nárůst jejich počtu má trvalý trend. Skokové snížení počtu mincí v oběhu na konci roku 2008 bylo způsobeno ukončením možnosti výměny mincí o nominále 0,10 a 0,20 Kč po pěti letech od ukončení jejich platnosti. Podobný, i když řádově menší pokles nastane v roce 2014 poté, co bude ukončena možnost výměny dnes již neplatných mincí o hodnotě 0,50 Kč – tento pokles ukazuje poslední sloupec grafu v obrázku 2-8.

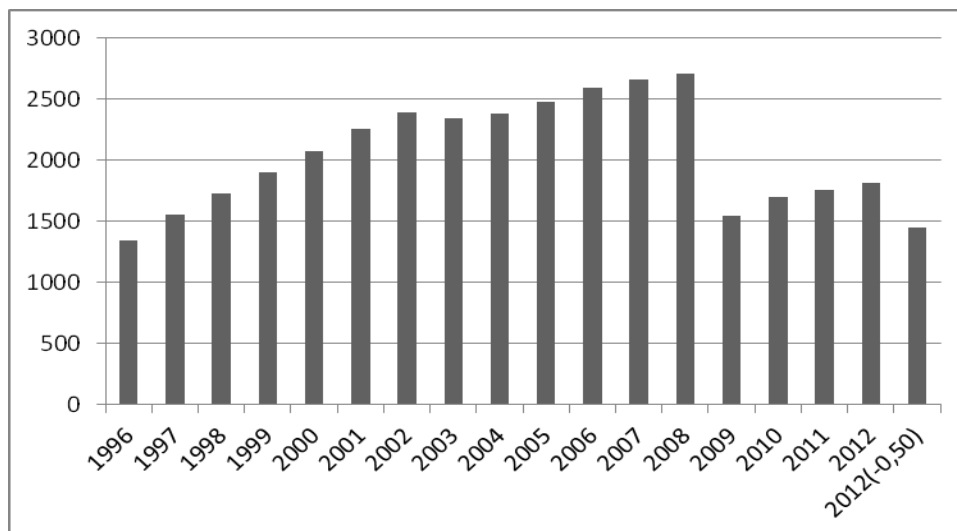
Obrázek 2-7: Množství bankovek v oběhu v ČR v letech 1996 – 2012 (mil. ks).

Zdroj: ČNB

Obrázek 2-8: Množství mincí v oběhu v ČR v letech 1996 -2012 (mil. ks)

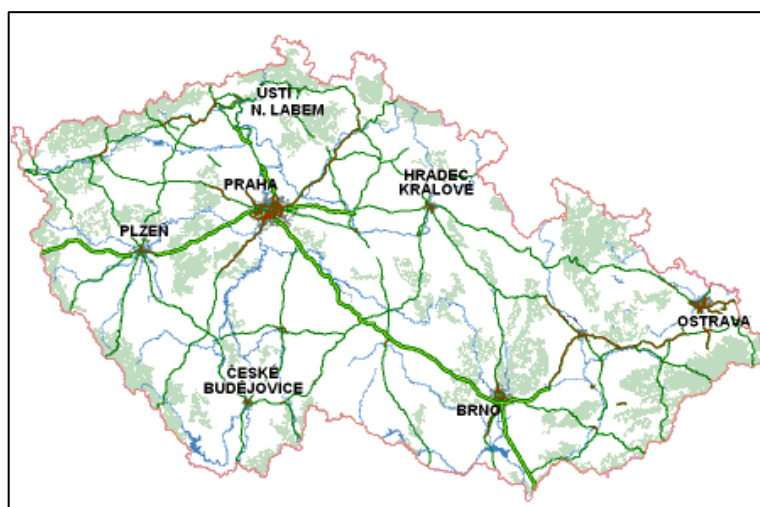

Zdroj: ČNB

2.2.2 OBĚH HOTOVOSTI A ČNB

Tuto emisní činnost zajišťuje Česká národní banka *sítí svých poboček*, které vykonávají tzv. správu zásob české měny – viz obrázek 2-9. Od poloviny roku 2004 je v rámci přijatých opatření ke zvýšení produktivity vlastních činností ČNB omezena správa zásob české měny na pobočkách Ústí nad Labem a České Budějovice.

Obrázek 2-9: Pobočková síť České národní banky

Zdroj: ČNB

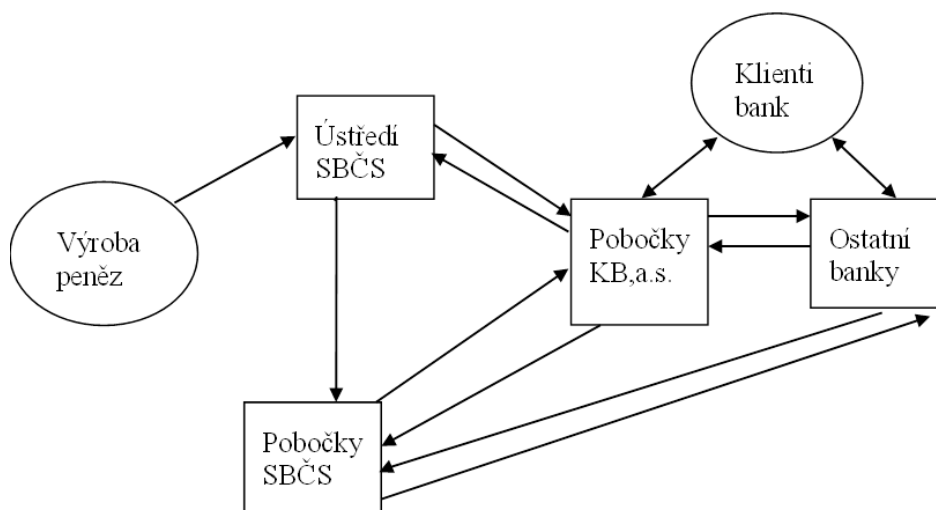
V roce 2013 probíhá další organizační změna, na jejímž konci bude (podle informací zveřejněných na internetových stránkách ČNB) v roce 2014 soustředěno zpracování hotovosti do páteřní sítě čtyř poboček – Praha, Brno, Hradec Králové a Ostrava. V ostatních lokalitách, tj. v Ústí nad Labem, Plzni a Českých Budějovicích bude zastoupena ČNB pracovišti, která budou zajišťovat pouze služby pro klienty v oblasti bezhotovostního a omezeného hotovostního platebního styku a částečně také činnosti v oblasti dohledu nad finančním trhem.

Oběh hotovosti prošel po roce 1990 velmi prudkým vývojem, stručnou charakteristiku tohoto vývoje obsahují kapitoly 2.2.3 a 2.2.4.

2.2.3 OBĚH PENĚZ NA ÚZEMÍ ČR

Po rozdělení jednotné Státní banky československé jako univerzální monobanky k 1. 1. 1990 ukončila tehdejší emisní banka – Státní banka československá naprostou většinu svých komerčních aktivit. Na území dnešní ČR převzala veškeré budovy poboček bývalé SBČS včetně jejich pracovníků, zabezpečujících správu a zásobu domácí měny a techniky nezbytné pro tuto činnost Komerční banka, a.s. (KB, a.s.). Centrální banka se ocitla v nezáviděníhodné situaci – na jedné straně zodpovídala ze zákona za správu zásob peněz a hotovostní peněžní oběh, na straně druhé k tomu neměla ani personální, ani technické podmínky. Ve svém majetku měla v té době pouze budovu ústředí v Praze, která ovšem nebyla pro zmíněnou činnost technicky vybavena a budovy poboček v šesti městech mimo Prahu, které ovšem měly pouze kancelářské prostory a minimum pracovníků se zkušenostmi dostatečnými pro výkon požadovaných činností. Za dané situace byla situace vyřešena uzavřením smluv s KB, a.s. a Všeobecnou úverovou bankou, a.s. (ve Slovenské republice) o správě zásob a redistribuci peněz. Tok peněz v tomto období je znázorněn na obrázku č. 2-10.

Obrázek 2-10: Oběh hotovostí v ČR v letech 1990 - 1994

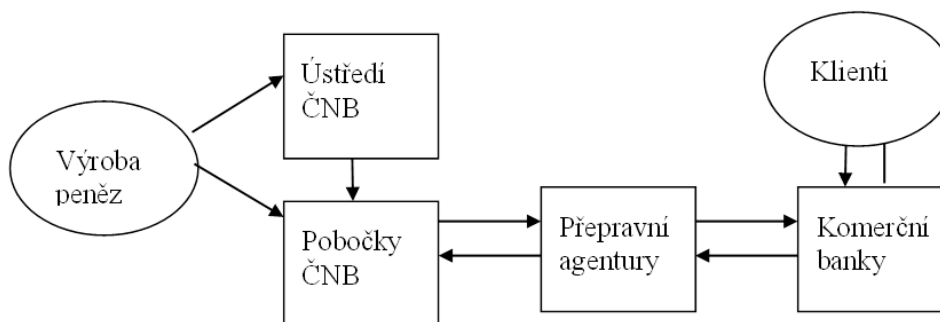
Zdroj: vlastní zpracování

Peníze z výroby byly přes pracoviště, které bylo součástí ústředí SBČS a bylo umístěno v prostorách výrobce a na němž se prováděla kontrola jejich kvality odesílány převážně do poboček KB, a.s. pověřených správou zásob české měny. Z těchto poboček pak probíhala vlastní emise peněz, tedy jejich uvolňování do oběhu a zpětné stahování do zásob v evidenci centrální banky. Tato emise probíhala jednak jejich účetním převodem a fyzickým převozem jiným bankám, jednak pouhým účetním převodem v případě, že tato hotovost byla použita pro potřeby Komerční banky, a.s. a jejích klientů. Mezi pobočkami SBČS a ostatními subjekty probíhaly přesuny hotovostí ve velmi omezené míře dané minimálními možnostmi provádět operace s hotovostí, úloha poboček spočívala v té době v zabezpečování dispečinku pohybu hotovostí v regionu a v činnosti kontrolní.

Tento stav nebyl ani zdaleka ideální (zejména neposkytoval rovné podmínky jednotlivým komerčním bankám) a proto byla v letech 1991 a 1992 vypracována a schválena koncepce výstavby, popř. rekonstrukce poboček SBČS. Jejím hlavním cílem bylo koncentrovat správu zásob a zpracování hotovostí (na území ČR) z původně 81 poboček KB, a.s. do 7 poboček SBČS. Tento program byl realizován až po rozdělení ČSFR na ČR a SR v podmínkách, které nastaly po vzniku ČNB jako centrální banky nově vzniklého státu – České republiky. Definitivní naplnění programu se stalo skutečností v roce 2000, kdy byla

po rekonstrukci hlavní budovy ČNB v Praze Na Příkopě uvedena do provozu i pražská pobočka, umístěná v části této budovy. Po dobudování sítě poboček ČNB se oběh hotovostí v ČR zásadně změnil, což ukazuje obrázek 2-11.

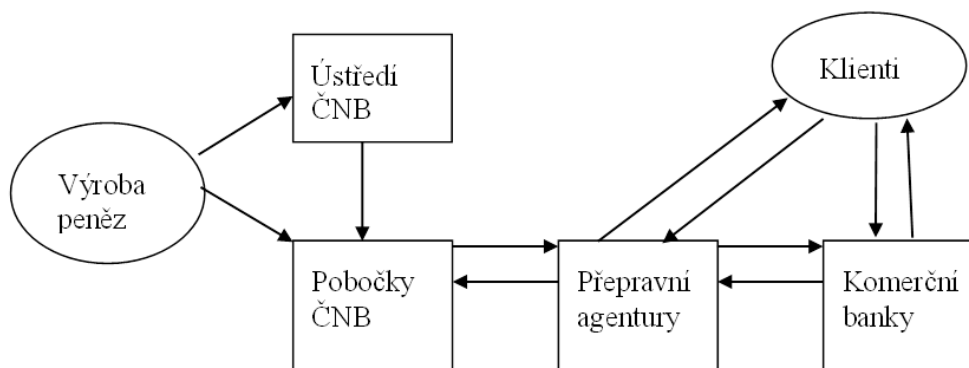
Obrázek 2-11: Oběh hotovostí v ČR v letech 1995 - 1998

Zdroj: vlastní zpracování

Peníze z výroby prochází většinou přejímkou na pobočkách ČNB, které se staly rozhodujícím článkem procesu emise hotovostí do oběhu, jejich stahování z oběhu, kontroly a správy v zásobách ČNB. Novým prvkem v systému se od poloviny devadesátých let stávají organizace, nazvané ve schématu „přepravní agentury“. Jsou to soukromé firmy, které začaly záhy po roce 1989 nabízet ostatním subjektům služby v oblasti ostrahy majetku. V polovině uplynulé dekády převzaly v bankovním sektoru téměř výlučně činnosti při sřežení budov bank a převozech hotovostí. S nástupem zahraničních bank a zahraničních vlastníků v privatizovaných českých bankách nabízejí od začátku tisíciletí i další služby, které v bankách nahrazují dřívější činnosti s těmito institucemi bytostně spjaté – zpracování hotovostí předaných klientem bance, dotace hotovostí klientům, správu hotovostí v bankomatech apod. V praxi to znamená, že hotovost, kterou účetně přebírá od klienta banka a odvádí ji do centrální banky, fyzicky nespátí prostory této banky, neboť jsou od klienta přebrány bezpečnostní agenturou, zpracovány v ní jménem banky a odevzdány opět jménem banky do pobočky centrální banky. Schematicky jsou tyto změny znázorněny v obrázku 2-12.

Obrázek 2-12: Oběh hotovostí v ČR po roce 1999

Zdroj: vlastní zpracování

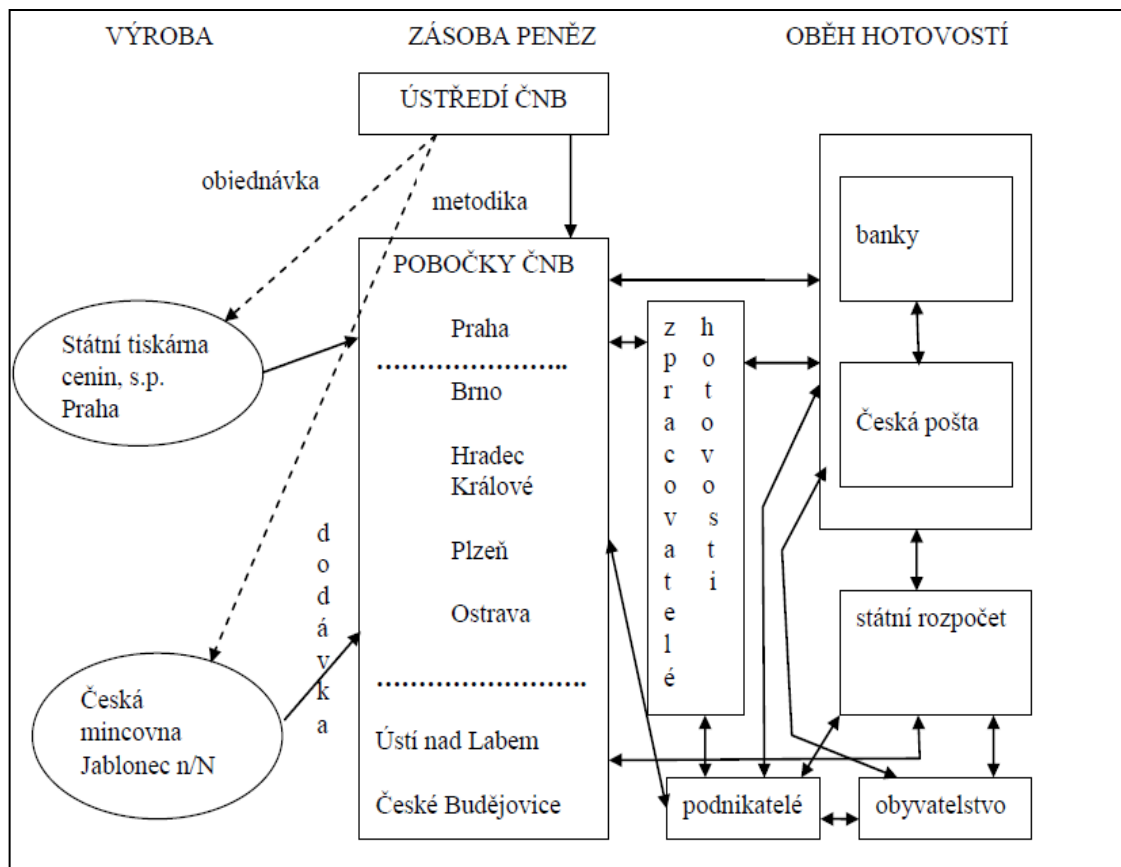
Největší rozmach činnosti soukromého sektoru ve zpracování hotovostí pro a jménem komerčních bank nastal s rozvojem sítě nadnárodních obchodních řetězců (vesměs klientů zahraničních bank, působících v ČR) využívajících know-how svých mateřských společností.

Další etapa pak nastala v souvislosti s privatizací bank, kdy strategický zahraniční partner přinesl i know – how v oblasti hospodaření s hotovostí, které zahrnovalo i větší využití outsourcingu v této oblasti.

2.2.4 SCHÉMA OBĚHU HOTOVOSTI V ČR V ROCE 2013

Vlastní oběh hotovosti v České republice mezi výrobcí hotovostí, ČNB, komerčními bankami a jejich klientelou lze znázornit schématem na následujícím obrázku 2-13. Nejnovějším trendem v oblasti zpracování hotovosti je skutečnost, že klienti komerčních bank mohou odvádět hotovost přímo do poboček ČNB.

Obrázek 2.13: Podrobné schéma oběhu hotovosti v ČR - stav 2013

Zdroj: vlastní zpracování

2.2.5 OSTATNÍ ČINNOSTI ČNB V HOTOVOSTNÍM OBĚHU

Každá měna potřebuje zajistit mimo jiné svou bezpečnost nejen z hlediska vytvoření ochrany proti krádežím při přepravě a skladování, ale zejména proti falšování a padělání. Mimo legislativní ochrany, zmíněné v kapitole 3 zajišťuje Česká národní banka také další činnosti v tuzemském i mezinárodním měřítku, které tuto bezpečnost zajišťují:

- výzkumná a vývojová činnost:
  - výběr nových ochranných prvků;
  - výběr techniky na zpracování peněz;
- evidence padělků a předávání dat policii;
- vypracovávání odborných vyjádření pro orgány činné v trestním řízení;
- výměna vzorů peněz se zahraničím;
- vypracování podkladů pro informační systémy o platných zahraničních platidlech.

Významnou součástí činností každé centrální banky je vydávání pamětních mincí a dalšího sběratelského materiálu. Také Česká národní banka je v této oblasti již tradičně velmi aktivní. Některé údaje o této části její činnosti jsou uvedeny v boxu č. 2 – 5.

BOX 2 – 5 ČNB A NUMIZMATIKA

Nedílnou součástí oběhu hotovostí je i oběh pamětních mincí a dalšího numizmatického materiálu. V České republice jsou od roku 1993 vydávány pamětní stříbrné mince. Od roku 1995 do roku 1999 byly vydávány sady zlatých mincí s náměty z české historie, od roku 2001 byl do roku 2005 vydáván cyklus 10 zlatých mincí „Deset století architektury“. Ke vstupu do EU v roce 2004 byla vydána stříbrná mince a bimetalická mince, od roku 2006 do roku 2010 byl vydáván cyklus zlatých mincí na téma „Památky technické historie“ a v současnosti jsou emitovány mince v cyklu „Mosty České republiky“ – v roce 2014 bude jedna z těchto mincí věnována železobetonovému mostu v Karviné - Darkově. Návrhy mincí jsou vybírány ve veřejných anonymních soutěžích a po posouzení porotou složenou ze zástupců odborné veřejnosti a pracovníků ČNB jsou schvalovány bankovní radou ČNB.

KONTROLNÍ OTÁZKY 2

1. Systém CERTIS je určen pro:
  - a) zúčtování plateb mezi bankami v ČR denominovaných v cizích měnách
  - b) zúčtování plateb mezi bankami v ČR denominovaných v českých korunách
  - c) zúčtování plateb mezi bankami v ČR denominovaných v eurech

2. Přímými účastníky mezibankovního platebního styku v systému CERTIS mohou být:
  - a) banky s licencií ČNB, města v sídlech krajů, kraje a ministerstva
  - b) firmy o obratu více než 5 mld. ročně
  - c) banky a spořitelní družstva s licencií ČNB

3. Vnitrobankovní platební styk v ČNB zajišťuje systém:
  - a) SKD
  - b) TKD
  - c) ABO

4. Výše oběživa v ČR v roce 2012 dosáhla:
  - a) 20 mld. Kč
  - b) 200 mld. Kč
  - c) 420 mld. Kč

5. V roce 2013 je možno v ČR vyměnit v ČNB neplatné mince o nominálu:
  - a) 0,50 Kč
  - b) 0,20 Kč
  - c) 0,10 Kč

6. ČNB v letech 2011 – 2015 vydává:
  - a) zlaté pamětní mince
  - b) platinové pamětní mince
  - c) stříbrné pamětní mince

3 LEGISLATIVNÍ RÁMEC PLATEBNÍHO STYKU V ČR A EU

Ve třetí kapitole bude věnována pozornost legislativní úpravě platebního styku, která je v současné době na úrovni zcela odpovídající požadavkům kladeným na ni legislativou Evropské unie.

Vzhledem k tomu, jak širokou oblastí je platební styk, není možné upravit jeho právní rámec jedinou právní normou. Je tomu tak i proto, že jako na každou činnost podniku nebo banky, i na platební styk se vztahují obecné právní normy (např. obchodní zákoník), současně ovšem je nutné, aby detailní provádění operací v platebním styku bylo upraveno specializovanými normami, ať už jde o normy s nejvyšší účinností (zákony) nebo o normy prováděcí v podobě vyhlášek (do roku 2003 i v podobě opatření ČNB). Se základním výčtem těchto norem na všech úrovních a s jejich stručným obsahem se čtenář seznámí po prostudování této kapitoly⁷.

3.1 PRVOTNÍ ÚPRAVA PLATEBNÍHO STYKU⁸

V *nejobecnější podobě* je oblast platebního styku upravena v jedné ze základních právních norem – *Obchodním zákoníku č. 531/1991 Sb.* Následující přehled uvádí jednotlivé paragrafy tohoto zákona, které upravují obecně používání základních nástrojů platebního styku:

- §§ 682 - 691 – smlouva o otevření akreditivu;
- §§ 692 – 699 – smlouva o inkasu;
- §§ 700 – 707 – smlouva o bankovním uložení věci;
- §§ 708 – 715 – smlouva o běžném účtu;
- §§ 716 – 719 a) – smlouva o vkladovém účtu;
- §§ 720 – 724 – cestovní šek.

Z hlediska srovnání s jinými právními řády je nutno uvést, že použití některých platebních nástrojů nebývá obvykle upraveno národním právním řádem (typické je to např. u akreditivu), a že zejména v mezinárodních vztazích dostává při volbě práva přednost obvykle užívaná zahraniční právní úprava (ve jmenovaném případě akreditivů to jsou zejména pravidla Mezinárodní obchodní komory v Paříži). V případě tuzemského platebního styku a zejména v případech, jako je otevírání účtů bankami se sídlem v ČR pro podniky působící na českém trhu jsou ovšem ustanovení obchodního zákoníku závazné. Podstatné je, že s ohledem na postavení obchodního zákoníku musí veškeré ostatní právní normy (tím spíše to platí pro vnitřní předpisy bank) být v souladu s ním. Jako příklad je možno uvést náležitosti smlouvy o běžném účtu – každý smluvní vztah mezi bankou a klientem musí obsahovat všechny povinné náležitosti stanovené v §§ 708 a 709 Obchodního zákoníku a nemůže si vlastními pravidly určit pravidla této normě nevyhovující.

⁷ Veškeré právní normy v textu uvedené jsou uvedeny pouze svým původním názvem – v praxi je třeba věnovat pozornost tomu, že naprostá většina zákonů zde uvedených je stále novelizována a je třeba je používat ve znění pozdějších předpisů.

⁸ V souvislosti s připravenou novelou Občanského zákoníku, která má vstoupit v platnost v roce 2014 spolu se zákonem o korporacích lze očekávat v této oblasti výrazné změny.

3.2 ZÁKLADNÍ NORMY DOTÝKAJÍCÍ SE PLATEBNÍHO STYKU

Další kategorií právních norem, které upravují platební styk, nebo se jej v podstatné míře dotýkají jsou:

- *zákon č. 284/2009 Sb., o platebním styku* (nahradil dříve platný zákon č. 124/2002 Sb. o převodech peněžních prostředků, elektronických platebních prostředcích a platebních systémech, přijatý po našem vstupu do EU);
- *zákon č. 136/2011 Sb., o oběhu bankovek a mincí* (v odborné veřejnosti známý pod zkratkou ZOBAM);
- *zákon č. 21/1992 Sb., o bankách;*
- *zákon č. 6/1993 Sb., o České národní bance;*
- *zákon č. 229/2002 Sb., o finančním arbitrovi.*

Zákon č. 21/1992 Sb., o bankách se dotýká platebního styku ve čtyřech paragrafech. Je dobré si je uvést konkrétně, protože celý zákon má přes čtyřicet stran a orientace v něm není pro toho, kdo hledá úpravu platebního styku jednoduchá. Prvním ustanovením, týkajícím se platebního styku je již §1 zákona, který definuje pojem banka, přičemž v odst. 3) tohoto paragrafu jsou definovány detailně činnosti, které banka na základě licence smí vykonávat. Patří mezi ně platební styk a zúčtování, vydávání a správa platebních prostředků, otvírání akreditivů, obstarání inkasa nebo směnárská činnost. V § 2 odst. 1b) a odst. 2) je řešena problematika elektronických peněžních prostředků a jejich vydávání - toto ustanovení zákona o bankách dává právo vydávat elektronické peněžní prostředky pouze subjektům s licencí ČNB. Výjimku tvoří dle § 5 zákona o bankách pouze emitenti elektronických platebních prostředků se sídlem v zemích EU, pro něž platí princip jednotné bankovní licence. Předposlední část zákona, mající vztah k platebnímu styku je § 20b), který řeší problém provozování platebních systémů pro vnitrostátní platební styk; zároveň je zde přijata důležitá zásada nemožnosti provedení výkonu rozhodnutí nebo předběžného opatření vůči účtu mezibankovního platebního styku. Poslední ustanovení tohoto zákona, které je nutno zmínit je § 20c), který stanoví pravidla opravného účtování – zavádí praxi inkasa z účtu neoprávněného příjemce peněžních prostředků, pokud byla chyba způsobena z viny banky; výjimkou jsou účty správců daní, na nichž se opravné účtování nepřipouští. V harmonizační části zákona o bankách byla uvedena povinnost zrušit vkladové vztahy na vkladních knížkách na doručitele

Zákon č. 6/1993 Sb., o České národní bance se logicky vzhledem k zaměření činnosti ČNB dotýká platebního styku v celé řadě paragrafů. Základní úkoly v oblasti platebního styku jsou dány § 2, který mimo jiné uvádí:

„V souladu se svým hlavním cílem ČNB:

- a) vydává bankovky a mince,
- b) řídí peněžní oběh, platební styk a zúčtování bank, pečuje o jejich plynulost a hospodárnost a podílí se na zajištění bezpečnosti, spolehlivosti a efektivnosti platebních systémů a na jejich rozvoji,
- c) provádí další činnosti podle tohoto zákona a podle zvláštních právních předpisů“ (dalšími zákony jsou např. devizový zákon nebo zákon o bankách).

Pro úplnost je možno uvést přehled ostatních ustanovení zákona, které se dotýkají platebního styku. Jde o §§ 12 – 16a), § 19, § 22, § 30, § 34, § 37, § 38, § 38a) a § 44, odst. 1a) a 1d). Řeší se v nich oblast emise bankovek a mincí, vedení účtů organizacím napojeným na státní rozpočet a vlastním zaměstnancům, legislativní oprávnění ČNB ve své oblasti činnosti, právo na provozování systémů platebního styku a právo na výkon dohledu mj. nad platebními systémy, provozovanými mimo ČNB.

Tento zákon prošel v minulosti řadou změn, Z pohledu platebního styku byla nejdůležitější změna, kterou přineslo přijetí zákona č. 136/2011 Sb., o oběhu bankovek a mincí. Do působnosti tohoto zákona byla totiž převedena ze zákona č. 6/1993 Sb., o ČNB řada ustanovení, týkajících se emise hotovosti.

Zákon č. 284/2009 Sb., o platebním styku není univerzální normou o platebním styku, byť by se tak podle jeho názvu mohlo zdát. Doplňuje oblasti platebního styku v jiných normách neřešené a harmonizuje náš právní řád s právním řádem EU – implementuje do něj Směrnicí Evropského parlamentu a Rady č. 2007/64/ES ze dne 13. listopadu 2007 o platebních službách na vnitřním trhu. Je členěn na sedm částí, z nichž rozsahem největší a také nejdůležitější svým dopadem na fungování systému platebního styku v ekonomice jsou tyto tři části:

- část druhá – „*Osoby oprávněné poskytovat platební služby a vydávat elektronické peníze*“ – v této části definuje existenci a pravidla fungování platebních institucí, poskytovatelů platebních služeb malého rozsahu, institucí elektronických peněz a vydavatele elektronických peněz malého rozsahu;
- část třetí – „*Platební systémy*“ – definuje možnosti přístupu k platebním systémům, možnosti jejich zřízení, provozování a povinnosti jejich provozovatele;
- část čtvrtá – „*Práva a povinnosti při poskytování platebních služeb a vydávání elektronických peněz*“ – upravuje především informační povinnost vůči uživatelům platebních služeb a elektronických peněz, řeší otázku autorizace platební transakce, lhůty jejich provedení a práva a povinnosti při vydávání elektronických peněz.

Mimo výše uvedená ustanovení obsahuje zákon ustanovení o správních deliktech souvisejících s jednotlivými činnostmi podle zákona a ustanovení o dohledu nad dodržováním zákona, který přísluší ČNB.

Zákonem, který v době jeho přijetí úzce navazoval na tehdy platný zákon č. 124/2002 Sb., o platebním styku je *zákon č. 229/2002 Sb., o finančním arbitrovi*. V době jeho přijetí řešil možnost obrany spotřebitelů proti chybám bank a možnost mimosoudního řešení těchto sporů v některých oblastech platebního styku (zejména při převodech prostředků podle zákona č. 124/2002 Sb., o platebním styku, pokud šlo o částky nižší než 50 000,- EUR a o spory v oblasti použití platebních karet). Finanční arbitr v podobě, ve které existoval v době svého vzniku byl osobou, která byla do své funkce volena spolu se svým zástupcem Poslaneckou sněmovnou a její činnost (technické a personální vybavení kanceláře) zajišťovala Česká národní banka ze svého rozpočtu. Od 1.7.2011 bylo postavení finančního arbitra výrazně změněno – dnes je jmenován vládou na období pěti let, úkoly spojené s odborným, technickým a organizačním zabezpečením jeho činnosti zabezpečuje Kancelář finančního arbitra, která je financována z rozpočtu ministerstva financí. Působnost finančního arbitra byla rozšířena z oblasti sporů mezi poskytovateli platebních služeb a uživateli platebních služeb při poskytování platebních služeb a sporů mezi vydavatelem elektronických peněz a držitelem elektronických peněz při vydávání a zpětné výměně elektronických peněz i na spory mezi věřiteli nebo zprostředkovateli a spotřebiteli při nabízení, poskytování nebo zprostředkování spotřebitelského úvěru a spory mezi investičními fondy, investičními společnostmi nebo zahraničními investičními společnostmi a spotřebiteli ze standardních fondů kolektivního investování a speciálních fondů kolektivního investování, které shromažďují peněžní prostředky od veřejnosti

Výhodou řízení před finančním arbitrem je jeho rychlost (většina sporů je vyřešena v relativně krátké lhůtě) a také to, že řízení není zpoplatněno. Nález arbitra je vykonatelný podle občanského soudního řádu. I v případě, že banka není ochotna se jím řídit, je tento nález pro soud jedním z velmi důležitých důkazů a možnost, že by rozhodl proti němu, je poměrně malá.

Zákonem, který je v naší legislativě v oblasti platebního styku relativně nejnovější a který na ni měl vskutku přelomový účinek je *Zákon č. 136/2011 Sb., o oběhu bankovek a mincí*. Jde o první právní normu v historii České republiky na úrovni zákona, která řeší problematiku oběhu peněz v jejich hotovostní podobě. Zákon navazuje na přímo použitelné předpisy Evropské unie a upravuje ochranu tuzemských a cizoměnových bankovek a mincí proti jejich padělání a pozměňování a další pravidla pro oběh tuzemských bankovek a mincí, práva a povinnosti s tímto oběhem související, jakož i výkon veřejné správy v této oblasti.

V jednotlivých částech zákona č. 136/2011 Sb., o oběhu bankovek a mincí jsou upraveny tyto oblasti:

- vymezení základních pojmů – mj. definice bankovek a mincí opotřebovaných, běžně poškozených a nestandardně poškozených, což je důležité pro stanovení pravidel, upravujících možnost jejich dalšího oběhu;
- pravidla oběhu českých bankovek a mincí, pravidla jejich výměny včetně uplatnění těchto pravidel pro bankovky a mince poškozené;
- pravidla ochrany tuzemských a cizozemských bankovek a mincí před paděláním a pozměňováním, pravidla reprodukce bankovek a mincí;
- pravidla pro zpracování tuzemských bankovek a mincí a regulaci činnosti zpracovatelů tuzemských bankovek a mincí;
- pravidla pro výkon dohledu nad oblastí oběhu bankovek a mincí, včetně stanovení definice správních deliktů proti zákonu a jejich postihu.

3.3 DALŠÍ PRÁVNÍ NORMY, ŘEŠÍCÍ PROBLEMATIKU PLATEBNÍHO STYKU

Dalšími zákony, které se dotýkají oblasti platebního styku jsou:

- zákon 253/2008 Sb., o některých opatřeních proti legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu;
- zákon č. 219/1995 Sb., devizový zákon;
- zákon č. 191/1950 Sb., směnečný a šekový;
- zákon č. 254/2004 Sb., o omezení plateb v hotovosti;
- zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon – oddíl třetí – trestné činy proti měně a trestné činy daňové.

Není možno říci, že by se tyto normy týkaly platebního styku v menší míře než zákony předchozí; na rozdíl od nich ale jejich hlavním cílem není organizace platebního styku.

Zákon č. 253/2008 Sb., o některých opatřeních proti legalizaci výnosů z trestné činnosti a financování terorismu řeší primárně problematiku zabránění praní špinavých peněz (money laundering); v oblasti platebního styku stanoví omezení, která mají zamezit legalizaci výnosů z nezákonné činnosti. Tímto zákonem byla např. stanovena pro finanční instituce oznamovací povinnost podezřelých obchodů. Podezřelý obchod přitom není definován absolutní částkou, ale odvozuje se od obvyklosti či neobvyklosti prováděné operace ve vztahu k operacím běžně klientem prováděným.

Zákon č. 219/1995 Sb., devizový zákon se dotýká problematiky platebního a zúčtovacího styku v několika málo paragrafech. Vesměs se dotýkají zahraničního platebního styku nebo směnárenské činnosti, tedy těch oblastí, kde se platební styk prolíná s činností vyžadující licence či registrace ČNB k výkonu některých činností. Bankám se vydává licence pro obchodování s devizovými hodnotami nebo pro zprostředkování úhrad do zahraničí a přijímání úhrad ze zahraničí. Vyhláškou navíc stanoví ČNB postup při realizaci těchto zahraničních plateb – mimo jiné jde o stanovení seznamu platebních titulů povinně uváděných na platebních příkazech. Každé právnické osobě, která chce vykonávat směnárenskou činnost

(tj. nákup a prodej devizových prostředků), musí dát ČNB souhlas s vykonáváním této činnosti formou registrace po splnění zákonných požadavků na její provádění⁹.

Zákon č. 191/1950 Sb., směnečný a šekový zákon řeší problematiku používání šeků a směnec. Protože směnka i šek jsou využívány jako klasické platební instrumenty, dotýká se i zákon, který jejich používání stanoví velmi úzce problematiky platebního styku.

Zákon č. 254/2004 Sb., o omezení plateb v hotovosti je z výše uvedených zákonů nejnovější a má za cíl zabránit daňovým únikům z plateb v tzv. šedé ekonomice. Stanoví povinnost platit částky o ekvivalentu 15.000,- EUR a vyšší bezhotovostně; za hotovostní platbu se přitom nepovažuje např. vklad nebo výběr hotovosti na pokladně banky (osoby transakci provádějící musí být identifikovány podle zákona č. 61/1996 Sb.). Výjimky platí i pro některé specifické platby, jako např. platby mezd, platů a důchodů, platba pojistného, platby daní poplatků, cel apod. Zjednodušeně řečeno – zakázány jsou platby nad limit, u kterých by bylo možno zatajit jednu nebo obě strany transakce a tím realizaci transakce jako takové.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon řeší v §§ 140 až 144 problematiku padělání a pozměňování peněz, výrobu a držení padělatelského náčiní a ohrožování oběhu tuzemských peněz. V dnešní době dokonalých digitálních technologií nabývá nebezpečí, plynoucí z možnosti padělání peněz zcela nový obsah.

3.3.1 PROVÁDĚCÍ PŘEDPISY

Každý zákon je následován v legislativním procesu dříve nebo později *prováděcími předpisy, nejčastěji vyhláškami*. Je tomu tak i u výše vyjmenovaných zákonných norem. K hlavním prováděcím předpisům patří níže uvedené právní normy:

- Vyhláška č. 169/2011 Sb., **o stanovení pravidel tvorby čísla účtu v platebním styku**
- Vyhláška č. 140/2011 Sb. ze dne 12. května 2011, **o platebních systémech s neodvolatelností zúčtování;**
- Vyhláška č. 141/2011 Sb. ze dne 13. května 2011, **o výkonu činnosti platebních institucí, institucí elektronických peněz, poskytovatelů platebních služeb malého rozsahu a vydavatelů elektronických peněz malého rozsahu, a odůvodnění k této vyhlášce;**
- Vyhláška č. 142/2011 Sb. ze dne 13. května 2011, **o předkládání informací platebními institucemi, institucemi elektronických peněz, poskytovateli platebních služeb malého rozsahu a vydavateli elektronických peněz malého rozsahu České národní bance;**
  - Příloha č. 1 k vyhlášce č. 142/2011 Sb., Základní charakteristika a obsahová náplň výkazů předkládaných platebními institucemi a institucemi elektronických peněz České národní bance;
  - Příloha č. 2 k vyhlášce č. 142/2011 Sb., Obsah informací předkládaných České národní bance k zápisu poboček a obchodních zástupců do seznamů nebo registrů vykazujících subjektů;
- Úřední sdělení České národní banky ze dne 21. května 2010 *k posuzování vedoucích osob bank, poboček zahraničních bank ze třetí země, finančních holdingových osob a institucí elektronických peněz;*
- Úřední sdělení České národní banky ze dne 21. května 2010 *k výkladu pojmů důvěryhodnost a odborná způsobilost;*

⁹ Problematika směnárenské činnosti by v blízké budoucnosti měla být řešena samostatným zákonem.

- Úřední sdělení České národní banky ze dne 10. listopadu 2009 k ustanovení § 116 odst. 1 zákona o platebním styku týkající se *ztráty z neautorizované platební transakce, kterou nese plátce*;
- Úřední sdělení České národní banky ze dne 27. října 2009 o *zrušení některých úředních sdělení České národní banky*;
- Úřední sdělení České národní banky ze dne 7. července 2008, *jímž se oznamuje praxe České národní banky k výpisu nebo opisu z evidence Rejstříku trestů*;
- Společné doporučení ČNB a ČBA (*České bankovní asociace*) k *žadávání symbolů platebního styku při platbách ze zahraničí*;
- Všeobecné obchodní podmínky, kterými se stanoví *zásady vedení účtů klientů u bank a provádění platebního styku a zúčtování na těchto účtech* – jde o doporučenou normu, ta její ustanovení, která nejsou obsažena v závazných právních normách, banky mohou, ale nemusí převzít do svých Obchodních podmínek;
- Vyhláška č. 274 ze dne 5. září 2011 o *provedení některých ustanovení zákona o oběhu bankovek a mincí*;
- Úřední sdělení České národní banky ze dne 12. října 2011 k *některým ustanovením zákona o oběhu bankovek a mincí*;
- Úřední sdělení České národní banky ze dne 23. září 2011 o *organizaci testování zařízení pro zpracování tuzemských bankovek a mincí*;
- Úřední sdělení České národní banky ze dne 23. září 2011 o *podmínkách organizace odborných kurzů o rozpoznávání bankovek a mincí podezřelých z padělání nebo pozměňování pořádaných Českou národní bankou*.

3.4 HARMONIZACE PRÁVA ČR S PRÁVEM EU

Platební styk je upraven v Evropské unii směrnicemi a nařízeními, které jsou závazné pro všechny členské státy. Ještě před vstupem České republiky do Evropské unie byly provedeny kroky k *harmonizaci našeho právního řádu s právem EU*. Byl novelizován zákon o ČNB a zákon o bankách, ve kterém byly mj. významně posíleny pravomoci bankovního dohledu, byla navýšena částka pojištění vkladů a byly zrušeny poslední zbytky možného vedení anonymních vkladů. Od vstupu do EU platí princip jednotné bankovní licence, princip kontroly a dohledu domovským státem, informační povinnost vůči EU a významně byly propojeny orgány dohledu s členskými státy EU. Všechny doposud jmenované právní normy uplatňované v České republice z norem Evropské unie vycházejí a jsou jim průběžně přizpůsobovány. Mezi základní normy Evropské unie v oblasti bezhotovostního a hotovostního platebního styku patří:

- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 260/2012 ze dne 14. března 2012, kterým se stanoví technické a obchodní požadavky pro úhrady a inkasa v eurech a kterým se mění nařízení (ES) č. 924/2009;
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 924/2009 ze dne 16. září 2009 o přeshraničních platbách ve Společenství a zrušení nařízení (ES) č. 2560/2001
  - Zrušené Nařízení (ES) č. 2560/2001;
  - Informace o aplikaci nařízení č. 924/2009 (dle čl. 14) též na švédské koruny (SEK) a rumunské lei (RON) a poznámka EK o implementaci čl. 9 zrušeného nařízení č. 2560/2001, kterému odpovídá čl. 14 platného nařízení č. 924/2009;
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1781/2006 ze dne 15. listopadu 2006 o informacích o plátcích doprovázejících převody peněžních prostředků;

- Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2007/64/ES ze dne 13. listopadu 2007 o platebních službách na vnitřním trhu;
- Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2009/110/ES ze dne 16. září 2009 o přístupu k činnosti institucí elektronických peněz, o jejím výkonu a o obezřetnostním dohledu nad touto činností, o změně směrnic 2005/60/ES a 2006/48/ES a o zrušení směrnice 2000/46/ES;
- Seznam zlatých mincí, které splňují kritéria stanovená v čl. 344 odst. 1 bodě 2) směrnice Rady 2006/112/ES (zvláštní režim pro investiční zlato) - platný pro rok 2012 (2011/C 351/07);
- Nařízení Rady (ES) č. 46/2009 ze dne 18. prosince 2008, kterým se mění nařízení (ES) č. 2182/2004 o medailích a žetonech podobných euromincím;
- Nařízení Rady (ES) č. 2182/2004 ze dne 6. prosince 2004 o medailích a žetonech podobných euromincím.

3.4.1 IBAN

Projevem stále vyššího zapojování České republiky do standardních forem spolupráce v rámci mezinárodního bankovníctví je zahájení využívání tzv. *IBANu*, které vyplývá z vstupu ČR do Evropské unie, kdy se součástí českého právního řádu stalo "Nařízení Evropského parlamentu a Rady ES č. 2560/2001 ze dne 19. prosince 2001 o přeshraničních platbách v eurech", které bylo později nahrazeno Nařízením Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 924/2009 ze dne 16. září 2009. Podle těchto nařízení mají všechny banky povinnost uvádět číslo účtu ve formátu *IBAN* a BIC kód banky na výpisu z účtu. Dále jsou banky povinny sdělit tyto údaje svému klientovi, pokud o ně požádá. Důvodem zavádění *IBANu* je podpora automatizovaného zpracování přeshraničních příkazů a snížení chyb z důvodu nesprávně zadaného čísla účtu.

IBAN (International Bank Account Number) je formát čísla účtu stanovený standardem EBS204, který vydala ECBS (European Committee for Banking Standards). Je založen na mezinárodní normě ISO13616. Podrobnosti o historii *IBANu* jsou uvedeny v boxu 3-1.

BOX 3-1: HISTORIE ČÍSLA ÚČTU IBAN

Standard *IBAN* byl vytvořen v druhé polovině 90. let organizací ECBS (European Committee for Banking Standards). Jeho základem byla norma ISO 13616, standard *IBAN* však určoval přesnější pravidla. Např. pevnou délku čísla pro konkrétní zemi nebo nepoužívání pouze malých písmen.

Registr *IBAN* (dokument) spravovala ECBS, později v roce 2005 převzala správu registru EPC (European Payments Council). Registr obsahoval definice *IBAN* jednotlivých států, konkrétně pro ty státy, jejichž banky formát *IBAN* pro svoji zemi stanovily a v registru zaregistrovaly.

V roce 2002 se této iniciativy ujala Česká národní banka a po dohodě s Českou bankovní asociací zaregistrovala formát *IBAN* pro Českou republiku.

Organizace ECBS a EPC dlouhodobě usilovaly o to, aby byla norma ISO 13616 doplněna tak, aby odpovídala standardu *IBAN*. Práce na aktualizaci normy probíhaly několik let a v roce 2007 byla nová norma ISO 13616 vydána.

Vedle doplněných pravidel pro formát *IBAN* definuje norma též správce registru národních formátů *IBAN*. Tímto správcem byla určena společnost SWIFT.

Společnost SWIFT převzala v roce 2007 tuto roli a EPC tudíž ukončila vedení registru *IBAN*.

Poslední verze registru *IBAN* je z února 2007. Stejně tak dokument popisující standard *IBAN*, byl plně nahrazen novou normou ISO 13616.

Standard stanovuje mezinárodní formát čísla účtu takto:

- IBAN může obsahovat číslice a velká písmena;
- IBAN má následující strukturu:
  - 2 znaky - kód země (CZ pro Českou republiku);
  - 2 znaky - kontrolní číslice - umožňuje programovou kontrolu čísla - ochrana proti chybně zadanému číslu účtu (např. z důvodu překlepu);
  - max. 30 znaků - kód banky a číslo účtu v rámci banky;
- u posledních 30 znaků si každá země určí vlastní strukturu s tím, že:
  - pevně stanoví pozice, na kterých je kód banky popř. pobočky banky;
  - pevně stanoví pozice, na kterých je uvedeno číslo účtu.

ŘEŠENÝ PŘÍKLAD 3-1 VÝPOČET FORMÁTU ÚČTU IBAN PRO ČESKOU REPUBLIKU:

Tuzemské bankovní spojení: 19-200145399/0800

Napište toto číslo účtu ve formátu IBAN

ŘEŠENÍ PŘÍKLADU

IBAN - elektronická forma: CZ6508000000190200145399

IBAN - písemná forma: CZ 65 0800 0000 1902 0014 5399

Vysvětlivka:

CZ – označení České republiky – pevně nastaveno

65 – vypočtená kontrolní číslice

0800 – označení České spořitelny

000019 – šest pozic pro předčíslí účtu

0200145399 – deset pozic pro základ účtu

KONTROLNÍ OTÁZKY 3

1. Podle zákona č. 229/2002 Sb., o finančním arbitrovi se řeší problémy klientů bank
  - a) před speciálním Českým soudem pro finanční transakce
  - b) v oblasti platebního styku, spotřebitelských úvěrů a kolektivního financování
  - c) před běžným soudem

2. Problematika vydávání elektronických peněz je řešena v:
  - a) zákoně č. 531/91 Sb., Obchodní zákoník
  - b) zákoně č. 136/2011 Sb., o oběhu bankovek a mincí
  - c) zákoně č. 284/2009 Sb., o platebním styku

3. IBAN je:
  - a) zkratka pro číslo účtu v mezibankovním platebním styku ČR
  - b) zkratka pro Index bankovních a nebankovních dlužníků
  - c) zkratka pro mezinárodní číslo účtu, používané v EU

4. ZOBAM je zkratka pro :
  - a) zákon č. 136/211 Sb. o oběhu bankovek a mincí
  - b) zákon č. 284/2009 Sb. o platebním styku
  - c) zákon č. 219/1995 Sb., devizový zákon

5. Finanční arbitr je jmenován:
  - a) vládou ČR
  - b) parlamentem ČR
  - c) guvernérem ČNB

6. Problematika směnárenské činnosti je řešena:
  - a) v zákoně č. 219/1995 Sb. devizový zákon
  - b) v zákoně č. 191/1950 Sb., směnečný a šekový
  - c) v zákoně č. 284/2009 Sb., o platebním styku

4 AKTUÁLNÍ PROBLÉMY PLATEBNÍHO STYKU V EVROPSKÉ UNII

V další kapitole bude popsána aktuální situace a některé problémy realizace platebního styku v Evropské unii. V první části bude nastíněna historie některých platebních systémů na konci minulého století jako východisko pro další část kapitoly, která se věnuje současným největším platebním systémům. Samostatná kapitola je věnována největšímu evropskému systému pro realizaci velkoobjemových plateb na celoevropské úrovni – systému TARGET. Další část kapitoly je věnována projektu SEPA, který má pro budoucnost evropských platebních systémů mimořádný význam a vztahu evropských struktur platebního styku a české bankovní soustavy. Na závěr této kapitoly je věnována vztahu České republiky a eura z pohledu jeho možného přijetí jako zákonného platidla.

4.1 PLATEBNÍ SYSTÉMY V EVROPĚ NA POČÁTKU DEVADESÁTÝCH LET MINULÉHO STOLETÍ

Bezporuchový průběh platebního styku je jednoznačně jedním z nezbytných předpokladů pro plynulý peněžní tok v hotovostní, ale zejména v bezhotovostní podobě v každé ekonomice v jakékoliv etapě jejího vývoje. Platí to tedy samozřejmě i pro evropskou ekonomiku, ať se na ni díváme jako na soubor relativně samostatných národních ekonomik, nebo (a to zejména v souvislosti s postupující evropskou integrací v posledních desítkách let) jako na jeden systém postupně stále více propojených ekonomik, který je součástí stále více globalizované světové ekonomiky. Je přitom zcela jasné, že funkční a fungující peněžní toky jsou podmíněny existencí funkčních a fungujících platebních systémů jak na národní, tak i na celoevropské úrovni. Jejich rozvoj v posledních dvaceti letech byl ovlivněn jak technologickým vývojem, tak zejména stále vyšším stupněm integrace evropských ekonomik, umocněných zejména procesy nastartovanými přijetím jednotné měny – eura – v podstatné části sjednocené Evropy na přelomu posledních dvou dekad minulého století.

V období před vznikem jednotné měny na počátku devadesátých let minulého století byly bezhotovostní převody peněžních prostředků uvnitř jednotlivých států Evropské unie zabezpečovány tradičními národními clearingovými centry. Převody mezi jednotlivými státy byly zabezpečovány tradičními metodami, mezi něž patřilo zejména využití korespondenčních bankovních účtů. Růst přeshraničních převodů v tomto období spolu s vysokou poptávkou po efektivnějších a levnějších metodách platebních převodů byly rozhodujícími faktory, které vedly k nahrazování těchto tradičních mezibankovních korespondenčních vztahů novými metodami mezinárodní mezibankovní spolupráce.

Tyto nové metody spolupráce byly založeny na několika možných modelech vzájemné spolupráce. Jedním z nich bylo tzv. „in-house solution“, kdy převody mezi jednotlivými státy organizovala jedna velká bankovní skupina prostřednictvím svých dceřiných společností, které byly součástí clearingových zúčtovacích systémů v jednotlivých zemích Evropské unie, a bankovní převody mezi jednotlivými státy tak byly organizovány prostřednictvím vnitřní zúčtovací sítě této banky (v zásadě podobných metod využívají v současnosti mateřské banky velkých českých bankovních domů). Druhým řešením bylo tzv. „club solution“, kdy převody mezi jednotlivými státy organizovalo sdružení individuálních bankovních institucí, které zprostředkovávalo svým členům přístup k jinak nedostupným zahraničním clearingovým systémům. Bylo tedy využíváno především menšími bankovními domy, které tak získávaly přístup k levným bankovním převodům prostřednictvím účasti svých zahraničních partnerů na tamějších vnitrostátních platebních systémech. Třetím způsobem, který vedl ke snížení transakčních nákladů v jednotlivých platebních institucích, bylo

tzv. „sectoral solution“, kdy docházelo ke spojování skupin institucí stejného typu (např. institucí zabezpečujících postřirové služby) v jednom státě a jejich kooperaci se skupinou institucí stejného typu v jiných státech. Princip přístupu na zahraniční clearingové systémy byl stejný jako v předchozím případě.

V období kolem roku 1995 můžeme také sledovat vznik prvních skutečně přeshraničních platebních systémů. V roce 1995 vznikl pilotní projekt přímého propojení clearingových domů mezi národními platebními systémy - systémem BZS v Německu, BACS ve Velké Británii a BGC v Holandsku, který byl vzápětí následován řadou dalších jednotlivých clearingových domů v celé Evropě. Toto období je také obdobím vzniku celoevropského projektu zaměřeného na tzv. large-value transakce (tedy převody plateb s vysokými částkami) nazvaného TARGET- viz blíže kapitola 4.3.

4.2 PLATEBNÍ SYSTÉMY V EVROPĚ V SOUČASNOSTI

V současnosti je přeshraniční platební styk mezi jednotlivými státy Evropské unie zajišťován především s ohledem na existenci jednotné měny – eura – v systémech, pracujících na základě této měny. Jde zejména o systém pro platby o velkých objemech TARGET, provozovaný Evropskou centrální bankou, založený v roce 1995 (podrobný popis viz kap. 4.3). Další platební systémy na celoevropské úrovni jsou pak provozovány soukromými společnostmi a bankovními sdruženími. V rámci rozsahu této kapitoly není možné zabývat se podrobně všemi existujícími systémy, jako příklady budou v následujících řádcích popsány základní principy systémů EURO I, STEP I (resp. STEP II) provozované asociací EBA a systém TIPANET.

European Banking Association (EBA) byla založena 18 komerčními bankami v roce 1985 s cílem nabídnout Evropské unii vývoj evropského jednotného clearingového systému. Dnes v rámci této organizace spolupracuje přes 190 bankovních domů nejen z EU, ale z celého světa, včetně zemí jako je Japonsko, USA, Čína, Spojené arabské emiráty apod. V roce 1998 založila EBA samostatnou instituci, nazvanou EBA Clearing Company, která zabezpečuje a řídí provoz systému EURO I. Tento systém je určen pro zajišťování převodů v eurech o velkém objemu nejen v Evropské unii, ale doslova v celém světě – jeho členy je 71 clearingových bank v EU, USA, Švýcarsku, Austrálii, Japonsku a Norsku. Přístup do systému podléhá přísným pravidlům, která zabezpečují jeho stabilitu a provozuschopnost i v okamžicích ekonomických turbulencí.

V návaznosti na vybudování systému EURO I pokračovala EBA v budování celoevropských platebních systémů projektem pro zajištění převodů v oblasti retailových plateb. Výsledkem bylo vytvoření a spuštění systému STEP I, který zahájil svoji činnost v listopadu 2000. Je provozován stejně jako jeho předchůdce v oblasti velkoobjemových plateb prostřednictvím EBA Clearing Company. Typickou platbou v tomto systému je platba, jejíž výše nepřevyšuje částku 50.000,- EUR, ačkoliv tento limit není regulativně stanoven. Na činnost systému STEP I navázal později systém STEP II, který byl spuštěn v dubnu 2003. Jeho vytvoření bylo zejména výsledkem změn v evropské legislativě a zajištění služeb, vyžadovaných klienty bank po vytvoření reálně fungující eurozóny.

Bankovní sektor v Evropské unii není tvořen pouze velkými komerčními bankami. Jeho podstatnou součástí je družstevní bankovní sektor, významný zejména v Německu, Rakousku, ale i dalších původních členských státech EU. Jeho představitelé z devíti zemí vytvořili v roce 1993 asociaci TIPA (šlo tehdy o 11 družstevních bank). Tyto družstevní banky vytvořily svůj vlastní clearingový systém nazvaný TIPANET, zajišťující pro své členy platby nejen v rámci Evropy, ale i do USA, Kanady a některých zemí severní a subsaharské Afriky. Navíc, ačkoliv např. řada německých družstevních bank není členem TIPANETu, vytvořily si své vlastní

clearingové sítě, aplikující principy činnosti tohoto sdružení – jde o mezinárodní síť s 25 partnery v 18 zemích.

Samostatnou kapitolou ve vývoji mezinárodní spolupráce v oblasti platebního styku představuje projekt zvaný SEPA¹⁰, což je zkratka pro Single Euro Payments Area, překládaná do češtiny jako Jednotná oblast pro platby v eurech. SEPA je integrovaný celoevropský trh služeb platebního styku pro malé klienty. S ohledem na její význam je jí věnována samostatná kapitola 4.4.

4.3 SYSTÉM TARGET A JEHO VÝVOJ

Systém TARGET byl vytvořen v polovině devadesátých let minulého století a do rutinního provozu byl uveden dne 4. ledna 1999 v okamžiku zavedení bezhotovostního eura. Šlo o v té době jeden ze tří největších platebních systémů na světě (spolu s platebním systémem amerického FEDu a systémem CLS, vytvořeným pro mezinárodní vyrovnávání operací při směně devizových operací). Tento systém byl vytvořen jako decentralizovaný systém 15 národních systémů a systému ECB, které tvořily dohromady jednu společnou platformu pro zpracování mezistátních plateb mezi členy eurozóny.

Rada guvernérů ECB dne 24. října 2002 rozhodla o dlouhodobé strategii systému TARGET, jejímž cílem byl inovovaný systém TARGET2. Tato strategie předpokládala v celém Eurosystemu technickou konsolidaci systému TARGET, jednotnou strukturu stanovování poplatků za vnitrostátní a přeshraniční platby a harmonizovanou úroveň služeb. Dne 16. prosince 2002 byla zahájena odborná diskuze o dokumentu s názvem „TARGET2: Zásady a struktura“. Tři centrální banky, jmenovitě Banque de France, Banca d'Italia a Deutsche Bundesbank, informovaly 28. července 2003 prezidenta ECB, že jsou připraveny společně poskytnout základ pro tzv. společně sdílenou platformu (Single Shared Platform – SSP) za použití upravených částí své stávající infrastruktury TARGET, které budou doplněny podle potřeby o další prvky (tzv. modulový systém). Do konce roku 2003 vyjádřily centrální banky Eurosystemu svou ochotu se připojit k SSP s tím, že otázky týkající řízení, nákladů a financování budou dále řešeny. Od této doby vycházel Eurosystem při své další práci na projektu z předpokladu, že TARGET2 bude utvářen jako systém sdílející společnou platformu.

Inovovaná verze TARGET2 byla spuštěna v roce 2007. Tvoří páteř finančního systému, který používá euro a je nástrojem pro provádění jednotné měnové politiky Eurosystemu. Jde především o systém na zpracování plateb vysokých hodnot pro potřeby centrálních bank a je také tvořen systémy provozovanými těmito centrálními bankami. V současnosti jde o patnáct platebních systémů centrálních bank původní „patnáctky“ doplněných o jeden platební systém Evropské centrální banky, platební systémy nových členských zemí eurozóny a platební systém polské centrální banky, která se k systému TARGET přidala jako jediná z centrálních bank stojících mimo eurozónu.

4.4 SEPA JAKO VÝRAZNÝ FAKTOR INTEGRACE EVROPSKÝCH PŘESHRANIČNÍCH PLATEB

Platební systém TARGET vyřešil realizaci plateb vysoké hodnoty v rámci eurozóny. Pro provádění plateb malých hodnot, přes existenci různých systémů pro jejich realizaci uvnitř jednotlivých členských států i mezi nimi navzájem, stále neexistovala (a do značné

---

¹⁰ Při hledání na internetu je možné najít řadu významů této zkratky nemajících často nic společného s bankovníctvím – např. Scottish Environmental Protection Agency, což je skotská vládní agentura na ochranu životního prostředí.

míry neexistují ani dnes) jednotná pravidla, respektovaná všemi členskými státy a jejich bankovními institucemi. Samo zavedení eura nezpůsobilo snížení počtu a různorodosti platebních nástrojů, norem a infrastruktur pro zpracování malých retailových plateb.

Na tento stav reagovala Evropská centrální banka řadou iniciativ, které vyvrcholily až legislativním aktem Evropské komise – vydáním Nařízení č. 2560/2001, které nařizovalo bankám účtovat stejné ceny za domácí i přeshraniční eurové převody. Protože však toto Nařízení nestanovilo konkrétní cenové limity, nebyla jeho účinnost příliš velká.

V té době již několik let existovala významná iniciativa komerčního bankovního sektoru, který pod tlakem Evropské komise založil v roce 2002 organizaci nazvanou European Payments Council (EPC). V té době bylo zakládajícími členy 42 velkých komerčních bank a jejich tři celoevropské asociace. V úvodním prohlášení (nazvaném White Paper) deklarovaly tyto banky vizi, která měla hlavní myšlenku: platby v rámci eurozóny v eurech jsou platby domácí. K tomu byla vytvořena SEPA, jejíž definice říká, že se bude jednat o oblast, kde občané, firmy a ostatní ekonomické subjekty budou moci zasílat a přijímat platby v euro jak uvnitř států, tak přes hranice za stejných základních podmínek, se stejnými právy a povinnostmi a nezávisle na místě jejich působnosti. Má tak být do praxe zavedena myšlenka, že po zavedení jednotné měny v podobě bankovek a mincí bude fungovat naplno i jednotné bezhotovostní euro.

Celý projekt je složen ze tří základních částí. První z nich se zabývá problematikou bezhotovostních převodů, druhá problematikou přímých inkas a třetí vytváří rámec pro používání platebních karet. Od zahájení plánovací etapy v roce 2004 dospěl projekt přes etapu prováděcí v letech 2006 – 2007 do své závěrečné, přechodové, etapy, která měla být ukončena do konce roku 2010 a která byla charakterizována jako období, kdy dosavadní vnitrostátní nástroje platebního styku budou využívány souběžně s nástroji SEPA, zákazníci si budou vybírat tu pro ně lepší variantu a většina transakcí tak bude realizována prostřednictvím SEPA nástrojů. Tohoto cíle ovšem dosaženo nebylo. Základním problémem projektu je, že jde o soukromou iniciativu EPC, která ve skutečnosti nemá žádné rozhodovací pravomoci. SEPA je stále více používána k přeshraničním platbám, v tuzemském platebním styku ve většině států EU nadále převládá používání nástrojů, na něž jsou klienti bank zvyklí a které jim vyhovují. Tento stav je předmětem kritického zkoumání ze strany Evropské komise a Evropské centrální banky, které se snaží projekt SEPA podpořit i za cenu zvyšování regulatorního tlaku na provádění platebních operací.

4.5 PLATEBNÍ SYSTÉMY V ČESKÉ REPUBLICE A JEJICH ZAPOJENÍ DO EVROPSKÝCH STRUKTUR

Česká republika se do evropských struktur zapojovala iniciativně již v etapě příprav na vstup do Evropské unie, aktuální tento problém začal být zejména po vstupu do samotné Evropské unie v roce 2004. Skutečnosti, na které se bankovní sektor jako nedílná součást ekonomiky ČR připravoval v průběhu vstupních jednání, pro nás okamžikem vstupu začaly být závazné, přestože jsme se dosud nestali plnoprávními členy eurozóny.

Vztah České republiky k systému TARGET je dán především tou skutečností, že v ČR dosud používáme jako zákonné platidlo českou korunu. Povinné zapojení do všech struktur tohoto systému je totiž dáno až přijetím eura jako domácí měny (viz postup Slovenska na začátku roku 2009). Česká národní banka by neměla žádné technické problémy se plně zapojit do činnosti systému TARGET. Aby však byl takový krok racionální a ekonomicky zdůvodněný, musely by o aktivní účast projevit zájem komerční banky působící v ČR. Ty však o přímé napojení na systém TARGET zájem neprojevily – příčinou je skutečnost, že naprostá většina těchto bank má zahraniční vlastníky, prostřednictvím kterých existují výhodnější cesty jak převádět malé i velké částky z ČR do zahraničí a naopak prostřednictvím

jejich interních platebních systémů. Kromě úspory za poplatky se mimo jiné jedná o výrazné vylepšení a zjednodušení řízení jejich likvidity.

Od roku 2004 má ČR i trvalé zastoupení v řídicích strukturách EPC, kam vyslala Česká bankovní asociace (ČBA) svého reprezentanta. Zástupci ČBA dlouhodobě působí i v řadě pracovních skupin EPC, což má význam jednak pro přenos informací, jednak pro možnost určitým, byť omezeným způsobem ovlivnit vývoj a další směřování SEPA. V roce 2008 byl rozhodnutím prezidia ČBA zřízen národní koordinační výbor SEPA v ČR, jehož činnosti se zúčastňují i zástupci ČNB, MF, hospodářských komor, Svazu průmyslu a dopravy a dalších organizací. Dochází tak k propojení různých soukromých iniciativ se státem při sledování vývoje SEPA, její implementaci v ČR a a přípravách na její plné využívání. Implementace pravidel SEPA totiž není otázkou jednoznačně spojenou se zavedením eura jako národní měny; naopak – celá řada nástrojů SEPA se více či méně stává součástí platebního styku v ČR již dnes.

Vývoj v oblasti platebních systémů v Evropské unii s přihlédnutím k jeho vlivu na naši ekonomiku je možno zhodnotit velmi stručným konstatováním: Evropská unie se stále více snaží sjednotit veškeré své postupy a nástroje s jediným cílem – dosáhnout maximální unifikace používaných nástrojů platebního styku jak ve velkých, tak v malých převodech a využít tak plně možnosti, daných existencí jediné měny ve prospěch klientů bank, ať už jde o klienty institucionální, velké korporace nebo o běžné občany jednotlivých členských států. Tato snaha ovšem naráží na překážky nejen objektivního charakteru – často se potýká i se setrvačností bank i jejich klientů.

Česká republika je díky svému postavení mimo eurozónu povětšinou v pozici pozorného pozorovatele, který ovšem využívá toho, co je v daném procesu pozitivní a využitelné i pro naši praxi.

4.6 EURO A ČESKÁ REPUBLIKA

Pozice pozorného pozorovatele není pro Českou republiku charakteristická jen ve vztahu k platebním systémům používaným v eurozóně, ale lze tak charakterizovat i vztah k euru jako potenciální domácí měně. V současné době používá euro jako domácí měnu 27 členských států, poslední přistoupiвшí stát bylo Estonsko. Česká republika patří ke skupině nových členských států, které se při svém vstupu do Evropské unie zavázaly euro jako domácí měnu přijmout – nemá tedy možnost trvalé výjimky, jako je tomu v případě Velké Británie nebo Dánska. Podmínkou ke vstupu do eurozóny je splnění známých Maastrichtských kritérií, která definují určitou úroveň ekonomiky, které musí kandidát na přijetí eura splnit před přijetím do klubu zemí, platících eurem. Kritéria jsou stanovena pro oblast cenové stability, fiskálního a vládního dluhu, výše úrokových sazeb a členství v tzv. režimu směnných kurzů (ERM II) po dobu dvou let před vstupem do eurozóny¹¹.

Plnění Maastrichtských kritérií Českou republikou by pravděpodobně umožnilo přijetí eura v dohledné době, vládou byl přijat Národní plán zavedení eura v ČR, dne 25.10 2006 bylo i rozhodnuto o tom, že v případě přijetí eura bude použita metoda velkého třesku (tedy metoda bez dlouhého přechodného období, po které by obíhala hotovostní domácí měna při současném bezhotovostním oběhu eura – tuto metodu použily všechny státy vstupující do eurozóny později než v roce 2002 včetně Slovenska). Současné ekonomické problémy eurozóny a relativně pomalé sbližování úrovně naší ekonomiky s průměrnou úrovní původních členských zemí Evropské unie vedou k tomu, že přijetí eura jako domácí měny

---

¹¹ Neplnění těchto kritérií může být i umělé – např. Švédsko již řadu let kritéria naplňuje, s ohledem na výsledky referenda ovšem nevstupuje do režimu ERM II a vytváří tak podmínky pro zachování národní měny v souladu s přáním většiny obyvatel.

není v současné době v popředí pozornosti vlády a dalších státních institucí. Pokud se vůbec o euro jako budoucí domácí měně uvažuje, padají termíny okolo konce této dekády.

Euro je ale přes výše uvedené důvody rezervované pozice ČR vůči jeho přijetí důležitou měnou, ve které se odehrává většina zahraničních platebních operací a proniká i do oblasti tuzemského platebního styku. Poněkud paradoxně (s ohledem na cenu korunových a cizoměnových platebních transakcí) se cca 10 % bezhotovostních platebních transakcí mezi tuzemskými subjekty odehrává formou eurových plateb. Důvodem je využití tohoto způsobu placení jako zajištění proti kurzovým rizikům u firem s převažujícím exportem do eurových oblastí. Pokud jde o hotovostní platby, v souladu s českým právním řádem je možné používat euro jak hotovostního platidla, pokud se na tom obě strany transakce shodnou. Míra využití této možnosti je ale relativně malá a omezuje se jen na obchodní jednotky s vyšším výskytem cizinců (typicky benzinové stanice a restaurace na dálnicích). V dlouhodobém měřítku není v ČR zaznamenán trend k náhradě české koruny eurem v domácí ekonomice (tzv. euroizace není dnes a pravděpodobně ani v budoucnu nebude s ohledem na relativně dlouhodobou stabilitu české měny problém české ekonomiky).

KONTROLNÍ OTÁZKY 4

1. Systém TARGET je systémem:
  - a) retailovým systémem provozovaným EPC
  - b) zpracování plateb vysokých hodnot pro potřeby evropských centrálních bank
  - c) systémem, o jehož strategii rozhodla ECB

2. SEPA :
  - a) je původně iniciativa komerčního bankovního sektoru
  - b) vznikla v rámci organizace EPC
  - c) dospěla v roce 2012 k naplnění všech svých cílů

3. Mezi významné evropské platební systémy patří systémy:
  - a) EURO I
  - b) TIPANET
  - c) CERTIS

4. Česká republika je prostřednictvím ČNB:
  - a) aktivně zapojena do systému TARGET
  - b) připravena zapojit se do systému TARGET, až to bude účelné
  - c) nepřipravena k zapojení do systému TARGET po technické stránce

5. Členy European Banking Association (EBA) je:
  - a) cca 30 velkých evropských bank
  - b) cca 190 evropských bank
  - c) cca 190 bank z celého světa

6. European Payments Council (EPC):
  - a) byl založena z iniciativy komerčního bankovního sektoru
  - b) vyslovil při svém založení vizi: platby v eurozóně v eurech jsou platby domácí
  - c) provozuje systém TARGET

5 SMĚNKA A ŠEK

Následující kapitola se bude věnovat platebním nástrojům, které nepatří v České republice k nejrozšířenějším – směnce a šeku. Jejich význam je přesto stále velmi značný. Směnka, jejíž popis a principy fungování budou uvedeny v první části kapitoly, je stále především významným zajišťovacím nástrojem pro různé formy platebních transakcí. Šek, jehož popis bude následovat, je pak zejména důležitou součástí zahraničního platebního styku – bez jeho znalosti se neobejde nikdo, kdo chce obchodovat zejména s partnery z anglosaské oblasti nebo s partnery ze zemí jižní Evropy.

5.1 SMĚNKY

DEFINICE 2

Směnka je platebním nástrojem s dlouhou historií. Přestože žádná právní norma neuvádí definici směnky, je možné tento platebně zajišťovací instrument definovat jako cenný papír vystavený na řad, který je určen svými podstatnými náležitostmi. Chybí-li některá z podstatných náležitostí, nejedná se o směnku.

5.1.1 PRÁVNÍ ÚPRAVA SMĚNKY

Co se týče mezinárodně-právní úpravy směnky, rozlišujeme dvě vzájemně odlišné oblasti směnečného práva:

- *Anglosaská oblast* – jde o starší oblast, vycházející ze zvykového práva. Základem je tzv. Chalmersův zákon (Bill of Exchange Act) z roku 1882, který je aplikován zejména ve Velké Británii, ale i v Kanadě. V USA je potom směnka upravena v zákoně The Negotiable Instruments Law z roku 1896 a v zákoně Uniform Commercial Code z roku 1962;
- *Ženevská oblast* – zde snahy o sjednocení právní úpravy směnky vyústily v mezinárodních úmluvách - Ženevských dohodách z roku 1930-31, které byly podepsány naprostou většinou evropských států.

Obě oblasti směnečného práva se odlišují zejména v těchto bodech:

- Ženevská dohoda požaduje, aby slovo „směnka“ bylo uvedeno v souvislém textu listiny, anglosaská oblast nikoliv;
- v ženevské oblasti je institut směnečného rukojemství představován „avalem“, v anglosaské právní úpravě se využívá „koakceptu“.

Podle Ženevské dohody směnka platí maximálně 3 roky od data splatnosti, v anglosaské oblasti tato lhůta činí 6 let.

V České republice směnku upravuje *Zákon č. 191/1950 Sb., směnečný a šekový*. Bývalá ČSR podepsala Ženevské dohody a ačkoliv je nikdy neratifikovala, přesto je tento zákon založen na ustanoveních Ženevských dohod. Právní úprava směnky v České republice se proto neliší od právní úpravy v ostatních evropských zemích.

5.1.2 DRUHY SMĚNEK

Směnka je cenný papír určený svými podstatnými náležitostmi. Dříve než si ale budeme charakterizovat náležitosti směnek, je zapotřebí se seznámit s jednotlivými druhy směnek. Podle výstavce směnky tak rozlišujeme:

- směnku vlastní;
- směnku cizí.

Vlastní směnka představuje písemný slib výstavce, že v přesně stanovený den splatnosti zaplatí určitou částku určité osobě označené ve směnce. Vyskytují se na ní tedy dva účastníci směnečné operace – výstavce a oprávněná osoba.

Cizí směnka je platební příkaz výstavce směnky (věřitele) směnečníkovi (dlužníkovi) zaplatit v určitý přesně stanovený den dohodnutou sumu na dohodnutém místě osobě označené ve směnce (oprávněné osobě). Oproti směnce vlastní se tedy na směnce cizí nachází další účastník směnečné operace – směnečník. Jde o trojstranný vztah, ve kterém dochází k zápočtu vzájemných pohledávek mezi třemi subjekty – viz příklad 5-1.

PŘÍKLAD 5-1

Firma ABC dodala dne 8. září 2004 firmě XYZ zboží v hodnotě 150.000 Kč. Obě firmy se dohodly, že pohledávka bude uhrazena dne 8. října 2004. Obchodním partnerem firmy XYZ je také firma DEF která firmě XYZ dluží 150.000 Kč. Dluh je splatný také 8. října 2004. Firma XYZ tedy vystaví cizí směnku, v níž firmě DEF přikáže, aby dne 8. října 2004 zaplatila firmě ABC částku 150.000 Kč. Předpokladem pro uskutečnění transakce je, že firma DEF tuto směnku akceptuje.

Zvláštním druhem směnky cizí je zastřená směnka vlastní, ve které výstavce přikazuje sám sobě, aby zaplatil remitentovi (věřiteli) určitou směnečnou sumu v určitý den a na určitém místě. Hlavním dlužníkem (směnečníkem) se výstavce stává až po akceptaci směnky. Ačkoliv se tento typ směnky nazývá zastřená směnka vlastní, jde o cizí směnku.

5.1.3 FUNKCE SMĚNKY

Směnka je cenný papír, který může plnit mnoho funkcí. *Směnku totiž lze využít mnoha způsoby:*

- *jako platební prostředek* (jako oběžný prostředek) – dlužník svůj závazek namísto penězi vyrovná vystavením nebo převodem směnky;
- *jako zajišťovací prostředek* – směnku lze použít jako zajištění bankovního¹² či obchodního úvěru (blíže kap. 9.5);
- *jako úvěrový prostředek* – směnku můžeme také využít k získání směnečného (eskontního) úvěru či k získání prostředků pomocí forfaitingu.

¹² Banka obvykle požaduje, aby dlužník podepsal bianco směnku, tj. takovou směnku, kde není uvedena směnečná částka. V případě, že dlužník nesplácí úvěr, banka do směnky doplní dlužnou částku. Pro banku to znamená rychlejší vymáhání dluhu a v případě směnky avalované bonitním subjektem i nižší úvěrové riziko.

5.1.4 NÁLEŽITOSTI SMĚNKY

Aby byla směnka směnkou, musí obsahovat zákonem vymezené náležitosti. Pro směnku vlastní jsou podstatnými náležitostmi:

- označení, že jde o směnku, pojaté v souvislém textu listiny;
- bezpodmínečný slib zaplatit určitou peněžní sumu;
- údaj splatnosti;
- údaj místa, kde má být placeno;
- jméno toho, komu (na jehož řad) má být placeno (remitent);
- datum a místo vystavení směnky;
- podpis výstavce.

Pro směnku cizí uvádí zákon tyto podstatné náležitosti:

- označení, že jde o směnku, pojaté v souvislém textu listiny;
- bezpodmínečný příkaz zaplatit určitou peněžní sumu;
- údaj splatnosti;
- Údaj místa, kde má být placeno;
- jméno toho, komu (na jehož řad) má být placeno (remitent);
- datum a místo vystavení směnky;
- podpis výstavce;
- označení toho, kdo má platit (směnečník).

Z přehledu je zřejmé, že rozdíly mezi oběma druhy směnek jsou relativně malé, pro jejich správné vyplnění a účinnost ale velmi důležité. Ve směnce cizí výstavce přikazuje zaplatit, ve vlastní směnce zaplatit slibuje; směnka cizí navíc obsahuje jméno směnečníka.

K některým podstatným náležitostem směnky (označení směnky v souvislém textu listiny, slib nebo příkaz zaplatit, označení účastníků směnky, datum a místo vystavení nebo podpis výstavce) není potřebné dalšího vysvětlení. K některým podstatným náležitostem ovšem toto upřesnění je potřebné.

Směnečná částka se uvádí v určité měně a zpravidla se uvádí jak v číslicích, tak slovně. Slovní i číselné uvedení směnečné částky musí být totožné. Podle zákona v případě rozdílu mezi částkou ve slovech a číslicích platí částka slovy. Dvojí vyjádření částky není z hlediska zákonné povinné, důležité ale je, pokud směnku použijeme ve vztahu k bankám - banky zpravidla směnku, v níž se tyto údaje liší, nepřijmou k žádné transakci.

Splatnost směnky je okamžikem, kdy se směnka stává dospělou. Podle Ženevských konvencí lze splatnost určit pouze 4 možnými způsoby a podle nich pak rozlišujeme následující 4 druhy směnek:

- *směnky na viděnou (vistasměnky)* – jde o směnky splatné při předložení, jejich splatnost je omezena na 1 rok od data vystavení (v textu směnky je uvedeno např. „zaplaťte na viděnou“, „zaplaťte proti předložení“ apod.);
- *lhůtní vistasměnky* jsou splatné určitou dobu po viděné - směnečník se svým akceptem (podpisem na směnce) zavazuje k přijetí obsahu směnky, na směnce uvede datum akceptu a od tohoto data se počítá lhůta (na směnce je uvedeno např. „90 dní po viděné“, „60 dní po předložení“ apod.);
- *datosměnky* jsou směnky splatné určitou dobu po vystavení směnky (na směnce je uvedeno např. „30 dní ode dneška“, „60 dní po datu“ apod.);
- *fixní směnky* jsou směnky s určenou pevnou splatností (na směnce je uvedeno pevné datum splatnosti směnky, např. „31. října 2004“).

Není-li uvedeno místo, kde má být směnka placena, je platebním místem sídlo směnečníka. Často se však jako místo placení v rámci domicilační doložky uvádí banka.

Kromě podstatných náležitostí, které směnka obsahovat musí, mohou na směnce být i *náležitosti nepodstatné*. Jedná se zejména o následující doložky:

- hodnotová doložka;
- efektivní doložka;
- domicilační doložka;
- doložka úzkosti;
- rekta doložka;
- doložka „bez protestu“;
- úroková doložka.

Hodnotová doložka může na směnce být uvedena slovy:

- „hodnota ve zboží“ - pak značí, že se jedná o směnku zbožovou, tzn. protihodnotou směnky je dodávka zboží;
- „za poskytnutou finanční půjčku“ – pak naznačuje, že jde o směnku finanční.

O *efektivní doložku* (doložku o efektivním placení) jde tehdy, je-li na směnce uvedeno „EFF“ nebo „EFFECTIVE“. Efektivní doložkou se dlužník zavazuje směnečnou částku uhradit v efektivní měně (tzn. měně uvedené na směnce), i když třeba tato měna není jeho zákonným platidlem. Využití této doložky je výhodné zejména v těch zemích, jejichž měna není volně směnitelná – dlužník se tak nemůže zprostit závazku zaplacením částky v místní měně.

Domicilační doložkou je stanoveno, že směnka je splatná u stanovené třetí osoby v určeném místě. Touto třetí osobou bývá obvykle banka. Bývá zpravidla vyjádřena slovy „splatno u banky XY“.

Doložka úzkosti (*doložka bez postihu, bez rekursu*) vylučuje odpovědnost výstavce cizí směnky za přijetí směnky. Odpovědnosti za zaplacení směnky se však výstavce touto doložkou zprostit nemůže.

Rekta doložkou je zakázán další převod směnky indosamentem. Na směnce ji poznáme takto: „zaplaťte panu AB, nikoli na řad“.

Doložka „bez protestu“ umožňuje každému dalšímu oprávněnému nabyvateli nezřizovat protest pro neplacení k uchování svých práv. Více o protestu směnky si povíme dále.

Výši dojednaného úroku označuje *úroková doložka*. Použít ji můžeme pouze u lhůtních vistasměnek; uvedeme-li ji u fixních směnek a datosměnek, úroková doložka se považuje za neplatnou (nicméně nemá vliv na platnost směnky).

Směnečné právo je velice přísné, plnění ze směnky je proto velmi dobře právně vymahatelné. Je však zapotřebí dbát na správné vyplnění směnky. Nejčastější chyby při vyplňování směnky jsou:

- v souvislém textu listiny chybí slovo směnka;
- na směnce je chybně uvedeno datum vystavení, případně je uvedeno neexistující datum (např. 30. února, 31. září apod.);
- místo vystavení je uvedeno obecně;
- částka uvedená slovy se liší od částky uvedené číslicemi – podle zákona platí částka slovy, banka však takovou směnku zpravidla nepřijme k inkasu;
- ve vlastní směnce je označen směnečník;
- osoba remitenta je označena nepřesně nebo neúplně;
- chybí podpis výstavce;
- datum splatnosti je zadáno chybně (např. 60 dnů po dodání, 15 dnů od převzetí zboží);
- u slibu či příkazu zaplacení je uvedena nějaká podmínka.

5.1.5 ZÁKLADNÍ OPERACE SE SMĚNKAMI

Jak už jsme si uvedli výše, směnka může sloužit jako platební, zajišťovací či úvěrový prostředek. S takovým využitím směnky je spojena celá řada operací. Některé z nich si budeme blíže charakterizovat:

- akcept směnky cizí;
- směnečné rukojemství (aval);
- indosace směnky;
- inkaso směnky;
- protest směnky;
- umoření směnky;
- směnečné úvěry.

Akceptací směnky se dlužník stává zavázaným směnečným dlužníkem, tj. zavazuje se na stanoveném místě a ve stanovený den zaplatit směnečnou částku osobě označené na směnce. Na směnce se obvykle akcept zachytí slovy „přijato“, „akceptováno“ apod. Akcept směnky musí vždy být *bezpodmínečný*, akceptant však má právo svůj akcept omezit co do výše směnečné částky. Pak na směnce znějící např. na částku 150.000,- Kč nalezneme doložku „přijato Kč 120.000,- pouze“. Takovému akceptu říkáme *akcept dílčí*. Je nutno připomenout, že výstavce směnky je vedlejším dlužníkem a nemůže se proto zbavit odpovědnosti za zaplacení směnky.

Aval představuje závazek další osoby na směnce (avalisty, směnečného rukojmího, ručitele), že v případě neochoty nebo insolvence zavázaného za něj bude směnku honorovat (tzn. zaplatí za něj směnečnou částku). Směnečným rukojmím může být fyzická či právnická osoba. Nejjistější formou avalu bývá aval bonitní banky. Aval slouží ke zvýšení hodnoty závazku dlužníka, zvyšuje jistotu věřitele. Na směnce je aval vyjádřen doložkou „per aval“, „ručím“, zaručuji se“ a podpisem avalisty. V anglosaské oblasti funkci směnečného rukojemství vykonává koakcept směnky.

Indosace je úkon, jímž právoplatný majitel směnky (indosant) převádí svá práva ze směnky na dalšího nabyvatele směnky (indosatáře). Provádí se pomocí indosamentu (rubopisu). Jak už samotný název napovídá, indosament (rubopis) nalezneme na rubu směnky. Jednotlivé indosamenty na sebe musí navazovat a tvořit nepřetržitou řadu.

K nejvýznamnějším druhům indosamentu patří:

- *biancoindosament (nevyplněný indosament)* neobsahuje údaje o dalším nabyvateli, jeho podstata totiž spočívá v pouhém podpisu převodce na směnce;
- *vyplněný indosament* kromě podpisu převodce obsahuje i jméno nového nabyvatele, je proto bezpečnější než *biancoindosament*, na směnku se zaznamená doložkou „za mě na řad“;
- *rektaindosament* je na směnce zachycen spolu s doložkou „nikoli na řad“, jeho podstata spočívá v tom, že převodce ručí pouze svému bezprostřednímu nabyvateli, pozdějším majitelům směnky však nikoli;
- *prokuraindosament (zmocňovací indosament)* se využívá zejména v mezibankovním platebním styku nebo tehdy, je-li směnka předkládána bance k inkasu;
- *indosament obsahující doložku úzkosti* – tímto indosamentem se převodce zbavuje ručení, není směnečně vázán a převádí směnku pouze jako cenný papír, a to doložkou „bez postihu“, „bez rekurzu“ apod.

Indosament má tyto účinky:

- *převodní* – na nového nabyvatele se jím převádí veškerá práva ze směnky (a právě díky indosaci lze velmi dobře využívat směnku jako platební prostředek);

- *legitimační* – prokazuje řádného majitele směnky;
- *záruční* – převodce jím ručí každému pozdějšímu nabyvateli směnky, že směnka bude akceptována a zaplacená (nejde-li o indosament obsahující doložku úzkosti).

V době splatnosti směnky je podle směnečného a šekového zákona věřitel povinen *předložit směnku* dlužníku k *proplacení (k inkasu)*. Může tak učinit *osobně* (to v případě, že na směnce není domicilační doložka), nebo může *využít služeb své banky*, která mu inkaso směnky obstará profesionálně. Služby banky jsou pro věřitele výhodné zejména proto, že se vyhne problémům spojeným se zařizováním protestu směnky pro neplacení. Po zaplacení je směnka předána dlužníkovi s *kvitanční doložkou*, která potvrzuje, že směnka byla zaplacená.

Pokud *věřitel nepředložil směnku dlužníkovi včas a řádně*, nesplnil svou zákonnou povinnost. Vůči hlavním dlužníkům (tj. vůči akceptantovi směnky cizí, výstavci směnky vlastní a jejich avalistům) svá práva ze směnky neztrácí, vůči vedlejším dlužníkům směnky však svá práva ztrácí. Plnění ze směnky může na hlavních dlužnících vymáhat v ženevské oblasti až 3 roky od data splatnosti, v anglosaských oblastech dokonce až 6 let od data splatnosti.

Pokud při předložení směnky v době splatnosti dlužník odmítne směnku zaplatit (ať již z důvodu jeho platební neschopnosti nebo s ohledem na údajné nebo skutečné problémy s plněním kontraktu (kvalita dodávky, termín dodávky, množství dodaného zboží apod.), musí věřitel učinit kroky vedoucí k zaplacení směnky nebo k řešení celé situace. Pokud chce vyjít dlužníkovi vstříc, může např. odsunout splatnost směnky na pozdější dobu, respektive vyhotovit novou směnku s prodlouženou splatností a předložit ji dlužníkovi k akceptaci výměnou za směnku původní; rozložit placení směnky do několika splátek, po dohodě s dlužníkem snížit hodnotu směnky nebo vydat dlužníkovi směnku bez zaplacení.

Bez ohledu na okolnosti, které vedly k nezaplacení závazku ze směnky ovšem může podat směnečnou žalobu vůči dlužníkovi na vydání směnečného platebního rozkazu (k žalobě se přikládá nezaplacená směnka a protestní listina).

Protest je veřejná listina, vystavovaná soudem, notářem nebo obecním úřadem, která osvědčuje, že ačkoliv byl dlužník k plnění řádně vyzván, v předepsané lhůtě tak neučinil.

Protest slouží zejména jako důkazní prostředek v procesně-právním smyslu (dokládá, že věřitel splnil svou povinnost předložit dlužníkovi směnku včas a řádně a že dlužník, ačkoliv byl řádně vyzván k plnění, v předepsané lhůtě neplnil) a jako prostředek v hmotně-právním smyslu (je podmínkou pro zachování práv vůči regresním dlužníkům - není-li protest zřízen, vůči hlavnímu dlužníku nárok nezaniká, avšak zanikají práva vůči nepřímým dlužníkům).

Protest musí být proveden v *zákonem stanovené lhůtě*. Ta je v České republice velmi krátká: pouze dva pracovní dny následující po dni splatnosti.

S protestem směnky je také úzce spojena tzv. *notifikační povinnost*. Její podstata spočívá v tom, že majitel nezaplacené směnky je povinen dát zprávu o odmítnutém placení či akceptaci předchozímu majiteli směnky (indosantovi) a také jejímu výstavci, a to do 4 pracovních dní po protestu směnky. Notifikační povinnost má ale také předchozí majitel směnky (indosant), a to do 2 dnů od přijetí zprávy od svého nástupce.

Jak již bylo uvedeno výše, pokud dlužník nezaplatil směnku a věřitel se nemůže domoci svých práv plynoucích ze směnky, může podat směnečnou žalobu vůči dlužníkovi na vydání směnečného platebního rozkazu. Na základě předložených důkazů (nezaplacené směnky, protestní listiny) vydá Obchodní soud směnečný platební rozkaz. Jestliže proti němu do 3 dnů dlužník nevznese kvalifikované námitky, rozkaz se stane pravomocným. Věřitel se pomocí zkráceného směnečného řízení může velmi rychle domoci svých práv (není nutno žádné další dokazování, žádný výslech svědků apod.).

Výkon směnečných práv vůči nepřímým dlužníkům nazýváme směnečný postih. Jestliže směnka nebyla v době splatnosti zaplacená hlavním dlužníkem a majitel směnky včas učinil protest pro neplacení, může vykonat postih proti nepřímým dlužníkům (indosantům, výstavci směnky cizí). Po prvním postihu může následovat postih další.

Jako potvrzení o zaplacení postihové částky postihovatel vydá postižníkovi směnku, protest pro neplacení směnky a potvrzený účet.

Proti směnečnému věřiteli *může dlužník vznášet námitky*:

- *absolutní námitky* mohou být uplatněny vůči každému směnečnému věřiteli (jde o námitku pocházející z textu listiny směnky, námitku úplného či částečného zániku závazku, zmeškání, promlčení apod.);
- *relativní námitky* mohou být uplatněny pouze vůči určitému věřiteli (např. námitka, že právní úkon, který byl podkladem pro podpis dlužníka na směnce, je neplatný).

Umoření směnky se provádí na návrh majitele směnky v případě ztráty směnky, aby práva ze směnky nemohl uplatnit neoprávněný držitel směnky. Notář ji svým rozhodnutím zbaví právních účinků. Po umoření je směnka nahrazena duplikátem, na nějž jsou převedena práva a povinnosti ze ztracené směnky. Věřitel současně dlužníkovi vydá tzv. *indemnitu*, která plní dvě funkce:

- potvrzuje, že za ztracený nebo zničený originál byla vydána nová směnka;
- je slibem odškodnění pro případ, že by směnečný dlužník, který vydal či akceptoval novou směnku, byl nucen plnit také ze směnky dřívější, jež byla nalezena a předložena k placení.

Směnečný (eskontní) úvěr poskytuje banka klientovi odkupem směnky před její splatností. Za poskytnutí úvěru (tzn. za dobu od eskontu do splatnosti směnky) si banka účtuje úrok – tzv. diskont. Klient tedy získá eskontní úvěr ve výši směnečné částky, snížené o diskont. Teoreticky je možno k eskontu nabídnout jakoukoliv směnku, prakticky však má každá banka stanoveny podmínky, za nichž je ochotna eskont provést. Zpravidla musí:

- směnka obsahovat všechny podstatné náležitosti;
- jít o směnku obchodní;
- všechny osoby zavázané ze směnky být dostatečně bonitní;
- směnka být domicilována do banky;
- délka zbytkové splatnosti nepřevyšovat určitou dobu;
- směnečná částka dosahovat určité minimální výše.

Při normálním průběhu nesplácí úvěr jeho příjemce, ale třetí osoba - úvěr je v den splatnosti směnky splacen směnečníkem. V případě platební neschopnosti či odmítnutí směnky směnečným dlužníkem ji však banka předloží k proplacení majiteli směnky (tzn. tomu, od něhož ji koupila).

5.1.6 VÝHODY A NEVÝHODY SMĚNKY

Správné používání směnky přináší následující *výhody*:

- díky indosaci je promptně obchodovatelná;
- závazek dlužníka je díky zkrácenému směnečnému řízení velice rychle soudně vymahatelný;
- všechny směnečně zavázané osoby ručí solidárně;
- věřitel má možnost využít směnku před splatností k refinancování.

Je však třeba pamatovat i na její *nevýhody*:

- užití směnky je rizikem, pokud se do oběhu dostal kromě originálu směnky i její akceptovaný duplikát;
- směnka má charakter abstraktního závazku, nejsou na ní proto uvedeny důvody a okolnosti jejího vzniku.

5.2 ŠEKY

Šek v minulosti sloužil jako významný prostředek platebního styku. Po roce 1948 se však jeho používání v České republice výrazně omezilo a po roce 1990 se už jeho původní význam neobnovil, neboť byl nahrazen platebními kartami. Přesto je nutno pravidla užívání znát zejména proto, že v zahraničí jde o poměrně často využívaný platební nástroj.

DEFINICE 3

Šek je dlužnický cenný papír, kterým výstavce (majitel účtu) bezpodmínečně přikazuje šekovníkovi (bance), aby k tíži jeho účtu zaplatil majiteli šeku uvedenou peněžitou částku.

Shodně jako u směnky, také v případě šeků rozlišujeme *dvě vzájemně odlišné oblasti šekového práva*:

- anglosaská oblast vychází ze zákona The Bill of Exchange Act z roku 1882, který je aplikován zejména ve Velké Británii, Kanadě a v Severním Irsku. V USA potom platí zákon Uniform Commercial Code z roku 1962;
- ženevská oblast – právní úprava šeků je shodně se směnkami obsažena v mezinárodních úmluvách: Ženevské úmluvy z roku 1930-31 byly podepsány naprostou většinou evropských států.

Šeky (opět shodně jako směnky) jsou v České republice právně upraveny v *zákoně č. 191/1950 Sb., směnečném a šekovém*. Jen pro připomenutí, tento zákon je založen na ustanoveních Ženevské dohody.

5.2.1 NÁLEŽITOSTI ŠEKU

Shodně jako u směnky, aby byl šek šekem, musí obsahovat tyto zákonem vymezené náležitosti:

- označení, že jde o šek, pojaté do vlastního textu listiny a vyjádřené v jazyku, ve kterém je tato listina sepsána;
- bezpodmínečný příkaz zaplatit určitou peněžitou sumu (peněžní částka bývá většinou uvedena číslicemi a slovy);
- jméno toho, kdo má platit (šekovníka);
- údaj místa, kde má být placeno;
- datum a místo vystavení šeku;
- podpis výstavce.

Chybí-li některá z podstatných náležitostí, listina nemůže být považována za šek. Kromě podstatných náležitostí šek zpravidla obsahuje i další náležitosti:

- číslo účtu výstavce šeku;
- číslo šeku;
- osoba, které má být placeno (nejde-li o šek na majitele).

Chybí-li některá z nepodstatných náležitostí, šek sice není neplatný, ale může být ohrožena jeho kvalita (s výjimkou osoby, které má být placeno, jsou tyto náležitosti nutné k proplacení šeku bankou).

Šek je splatný na viděnou. Lhůty pro předložení a proplacení šeku jsou závislé na místě placení a vystavení šeku:

- 8 dnů, je-li šek vydaný a splatný v jednom státě;
- 20 dnů, je-li šek vydaný a splatný v rámci jednoho kontinentu;
- 70 dnů, je-li šek vydaný a splatný v různých světadílech.

Tyto lhůty jsou platné pro ženevskou oblast. V anglosaské oblasti platí tzv. rozumný čas, který stanovuje lhůtu pro předložení šeku na 90 dnů.

5.2.2 DRUHY ŠEKŮ

Podle toho, v čí prospěch je šek vystaven se šeky člení na:

- šeky na jméno – také jde o šeky ve prospěch určité osoby, jsou však s doložkou „nikoli na řad“;
- šeky na doručitele (na majitele) – takové šeky jsou proplaceny osobě, která je předloží bance a mají formu:
  - šeků na řad – jde o šeky ve prospěch určité osoby s doložkou „na řad“, takové šeky jsou převoditelné indosamentem;
  - šeky s doložkou „nikoliv na řad“, tzn. že takové šeky mohou být proplaceny pouze osobě na šeku uvedené (nejsou převoditelné).

Podle výstavce šeku, který je v případě bankovního šeku banka nebo jiný peněžní ústav, v případě soukromého šeku je fyzická nebo právnická osoba rozlišujeme bankovní šeky a soukromé šeky.

Kromě toho se můžeme také setkat se zvláštními typy šeků, a těmi jsou šek k zúčtování nebo cestovní šeky.

Šek k zúčtování poznáme podle toho, že je na něm uvedena doložka „jen k zúčtování“. Takový šek není možno proplatit v hotovosti, ale pouze převodem na bankovní účet.

Cestovní šeky jsou zvláštním druhem šeků, používaným zejména v mezinárodním cestovním ruchu. Liší se od klasických šeků i způsobem svého použití. Před cestou do zahraničí si klient banky nakoupí cestovní šeky, při jejich nákupu je na určitém místě podepíše před pracovníkem banky; v zahraničí pak na jiném určeném místě před pracovníkem proplácející banky cestovní šek podepíše podruhé. Na základě shody obou podpisů je potom cestovní šek proplacen.

Mezi nejznámější vydavatele cestovních šeků patří zejména VISA, Thomas Cook, American Express

Cestovní šek *musí obsahovat tyto náležitosti:*

- označení, že jde o cestovní šek;
- příkaz nebo slib vyplatit určitou částku oprávněné osobě;
- jméno výstavce šeku a jeho podpis.

5.2.3 OPERACE PROVÁDĚNÉ SE ŠEKY

S používáním šeků se může pojít celá řada operací. Mezi nejdůležitější patří:

- žirování šeku;
- křížování šeku;
- zastavení placení;

- inkaso šeku;
- protest šeku;
- potvrzení šekovníka.

Podstata žirování šeku spočívá v tom, že osoba uvedená na řadu šeku může svá práva převést dále rubopisem (žirem, indosamentem). Druhy indosamentů a jejich účinky jsou obdobné jako u směnek. Obdobně jako v případě směnky, i u šeků se můžeme setkat s některými druhy indosamentů:

- *biancoindosament (nevyplněný indosament)* – jde o pouhý podpis převodce na šeku, takže ten neobsahuje údaje o dalším nabyvateli šeku;
- *vyplněný indosament* – kromě podpisu převodce obsahuje i jméno nového nabyvatele, na šek se zaznamená doložkou „za mne na řad“.

Křížování (krosování) šeku se používá proto, aby bylo zabráněno zneužití šeku neoprávněnou osobou. Na šeku se provede dvěma rovnoběžnými čarami napříč na líci šeku. Křížování šeku může být:

- všeobecné – jestliže mezi čarami není uvedeno žádné označení, šekovník může takový šek proplatit pouze peněžnímu ústavu nebo svému zákazníkovi;
- zvláštní – jestliže je mezi čarami napsáno jméno peněžního ústavu, šekovník může takový šek proplatit pouze označenému peněžnímu ústavu a nebo v případě, že označená banka je šekovníkem, může šek proplatit svému zákazníkovi.

Zastavení placení šeku (stop payment) dává výstavce šeku šekovníkovi v případě ztráty nebo krádeže šeku. Následně se prostřednictvím SWIFTu zastavení placení šeku oznámí všem bankám.

Při inkasu šeku banka nejprve provede cenzuru šeku, tj. zkontroluje, zda šek obsahuje všechny náležitosti; a poté rozhodne o způsobu proplacení a inkasa šeku.

Šek může být proplacen jedním z těchto způsobů:

- okamžité proplacení šeku – po provedení cenzury šeku banka okamžitě šek proplatí; to připadá v úvahu tehdy, je-li proplácející banka zároveň šekovníkem a může si tedy okamžitě ověřit zůstatek na účtu výstavce šeku, resp. má-li banka s vystavující bankou vyměněny podpisové vzory a může tak ověřit jeho pravost;
- eskont šeku – šek je proplacen majiteli šeku se srážkou (diskontem) a zaslán šekovníkovi k úhradě; v případě jakýchkoliv závad je šek převzat k inkasu;
- inkaso šeku (cash letter system) – majiteli šeku je šek promptně proplacen, avšak s výhradou storna v případě neproplacení šeku šekovníkem;
- čekání na inkaso od šekovníka (after final payment) – šek je majiteli proplacen až poté, kdy banka obdrží dobropis od šekovníka (jde však o velice zdoluhavý proces).

Protest šeku (obdobně jako protest směnky) dokládá, že ačkoliv byl šek v zákonné lhůtě předložen k proplacení, přesto nebyl proplacen. Protest provádí notáři a obecní úřady a má formu veřejné listiny. Zcela rovnocenné protestu šeku je potom potvrzení šekovníka.

KONTROLNÍ OTÁZKY 5

1. Směnka cizí je:
  - a) příkaz zaplatit bezpodmínečně určitou částku
  - b) slib zaplatit bezpodmínečně určitou částku
  - c) platební nástroj, při jehož užití se zpravidla vypořádávají závazky a pohledávky tří účastníků

2. Mezi podstatné náležitosti směnky patří:
  - a) označení, že jde o směnku, pojaté v souvislém textu listiny
  - b) údaj splatnosti
  - c) úroková doložka

3. Akcept směnky:
  - a) musí být bezpodmínečný
  - b) může být dílčí
  - c) nesmí být dílčí

4. Mezi podstatné náležitosti šeku patří:
  - a) podpis výstavce
  - b) datum vystavení šeku
  - c) jméno šekovníka

5. Lhůta pro předložení šeku vystaveného v ČR k proplacení v ČR je:
  - a) 8 dnů
  - b) 20 dnů
  - c) neomezená

6. After final payment je metoda proplacení šeku:
  - a) nejrychlejší
  - b) zdlouhavá
  - c) kterou charakterizuje proplacení šeku až po zaslání peněz šekovníkem

6 ELEKTRONICKÉ BANKOVNICTVÍ, PLATEBNÍ KARTY

V kapitole věnující se elektronickému bankovníctví a platebním kartám bude čtenář blíže seznámen s prostředky elektronického bankovníctví, identifikací klienta. Budou představeny základní formy elektronického bankovníctví, zejména phone banking, GSM banking, internet banking apod. Dále bude pozornost věnována popisu elektronického platebního prostředku a elektronickým penězům. V podkapitole popisující platební karty bude vysvětlena historie platebních karet a jejich členění podle jednotlivých kritérií. Dále budou popsány moderní formy využití platebních karet, autorizace a zúčtování platebních karet. V poslední části budou specifikovány technické náležitosti platebních karet, bankomaty a jejich členění a použití.

6.1 ELEKTRONICKÉ BANKOVNICTVÍ

Banky byly po staletí omezeny při komunikaci s klientem na osobní styk zejména prostřednictvím svých poboček, reprezentací a zástupců. V druhé polovině 20. století se však díky prudkému technologickému vývoji tato situace razantně změnila a finanční instituce mají k dispozici velkou škálu komunikačních prostředků. Toto vedlo banky ke změně chování a faktory těchto změn jsou zejména úspora nákladů a zatraktivnění služeb pro klienta.

DEFINICE 4

Elektronické bankovníctví lze definovat jako poskytování standardizovaných bankovních produktů a služeb prostřednictvím elektronických cest.

Zatímco pro klienty - fyzické osoby a drobné firmy se vyplácí využívání standardně nabízených služeb, které umožňují vzdálený samoobslužný přístup k účtu v plném rozsahu, velcí klienti využívají některé formy elektronického bankovníctví pro platební styk a přenos informací banka – klient – banka. Nejčastější forma spolupráce banky a velkého klienta v oblasti elektronického bankovníctví dosahuje podoby propojení informačních a účetních systémů banky a klienta, zajištěné dokonalými formami elektronických systémů zabezpečení ochrany dat, kdy se jedná o nejvyšší formy homebankingu nabízené na míru konkrétnímu klientovi.

Technické zajištění, prostředky a koncová zařízení můžeme dělit na několik na sobě vzájemně závislých skupin, což zachycuje tabulka 6-1.

Tabulka 6-1: Komunikační prostředky a koncová zařízení elektronického bankovníctví

Komunikační prostředky elektronického bankovníctví	Koncová zařízení
Fyzické předávání dat	PC
Telefonní síť	Telefonní přístroj nebo PC
Internet	PC
Komutované linky	PC
Datové síť	PC
Síť GSM	GSM mobil
Datové síť	Samoobslužná zóna

Zdroj: vlastní zpracování

6.2 FORMY ELEKTRONICKÉHO BANKOVNICTVÍ

Banky používají pro vlastní provoz systémů elektronického bankovníctví moderní technologie. Klient se setkává s koncovými zařízeními, které pro tuto komunikaci využívá, což jsou nejčastěji telefonní přístroje a různé druhy výpočetní techniky (PC, mobilní telefony,

tablety, PDA zařízení apod.). V návaznosti na druhu prostředků použitých k přenosu dat a používaného koncového zařízení lze elektronické bankovníctví členit na telefonické bankovníctví, mobilní bankovníctví, homebanking a internetové bankovníctví (Polouček et al., 2006).

6.2.1 TELEFONICKÉ BANKOVNICTVÍ

Telefonické bankovníctví (phone banking) je prostředek klienta pro komunikaci s bankou a správu účtu prostřednictvím běžného telefonního přístroje či mobilního telefonu. Pomocí phone bankingu lze zjišťovat informace a zadávat příkazy. Klient komunikuje se specializovaným pracovištěm (call centrem), které většinou funguje bez omezení úředními hodinami 24 hodin denně. Bezpečnost je založena na identifikaci klienta a ověření jeho totožnosti za použití jedinečného identifikačního čísla klienta a bezpečnostního přístupového hesla (Máče, 2006). Komunikace je tedy zajištěna systémem hesel, která zná pouze klient a banka. Z důvodu možného odposlechu tato hesla nejsou nikdy používána v celku (klient na vyžádání obsluhy sdělí např. druhý, pátý a poslední znak hesla). Součástí těchto služeb je i provozování automatizovaných hlasových informačních systémů, na kterých může probíhat jednodušší část komunikace mezi klientem a bankou. Pomocí phone bankingu je možné především zjistit aktuální informace o účtu, zadávat příkazy k úhradě – jednorázové i trvalé, poskytovat informace o bance a službách.

Telefonní bankovníctví se ve většině případů vyskytuje ve dvou formách, a to call centrum (neboli telefonní bankéř) a IVR systém (Interactive Voice Response). Zatímco call centrum představuje spojení s živým operátorem, prostřednictvím kterého jsou prováděny požadované operace a bývá používáno pro složitější příkazy, IVR systém je založen na vykonávání bankovních operací pomocí menu, které je ovládáno prostřednictvím tónové volby telefonního přístroje. Nejčastěji se však vyskytuje kombinace obou systémů, kdy je klient nejprve uveden do IVR menu a až v případě potřeby má možnost propojení do call centra.

Hlavní výhodou telefonního bankovníctví je rychlost, úspora času a to, že nevyžaduje žádné zvláštní technické vybavení. Nevýhodou je nepříliš široká nabídka služeb a obava klientů z možnosti zneužití disponování s účtem prostřednictvím telefonu.

6.2.2 MOBILNÍ BANKOVNICTVÍ

Mobilní bankovníctví (GSM banking) nabízí služby vzdáleného bankovníctví pomocí komunikace mobilními telefony. Jednou z možných a nejčastěji používaných forem komunikace mobilního bankovníctví je zaslání SMS zpráv, což umožňuje zadávat příkazy bance přímo z klávesnice mobilního telefonu.

Komunikace pomocí SMS používá digitální systém s vyšší úrovní zabezpečení než analogové systémy, což umožňuje nabízet určitý komfort služeb na vyšší úrovni, než u jiných podobných forem komunikace. Nevýhodou může být pro určitou skupinu zákazníků neochota používat SMS zprávy. Proto (zejména pro zavedení moderních mobilních komunikačních zařízení – chytrých telefonů, tabletu aj. do běžného používání mezi širokou veřejností) začaly banky nabízet aplikace mobilního bankovníctví, založené na pokročilém využívání dotykových displejů těchto zařízení (pro tyto služby se používá název smartbanking).

Pomocí GSM banking lze například zjišťovat zůstatky a obraty na účtech, zadávat příkazy k úhradě, inkasu, objednávat výběry hotovosti na pobočce.

6.2.3 *HOME BANKING*

Výše uvedené způsoby přímého ovládní bankovního účtu, tedy telefonní a mobilní bankovníctví, využívaly ke komunikaci telefonních sítí, pevných a mobilních. Naproti tomu homebanking (v závislosti na formě provozování se občas využívá označení PC banking, office banking, domácí nebo kancelářské bankovníctví) je způsob komunikace klienta s bankou prostřednictvím počítače, který je vybavený speciální aplikací dodávanou bankou. Tedy homebanking je propojení počítačového systému klienta s informačním systémem příslušné banky po stanovených datových linkách v podstatě s nepřetržitou přístupností. Může mít podobu různě vyspělých elektronických služeb, které vylučují jakýkoliv papírový kontakt mezi klientem a bankou. Způsob propojení je tedy pomocí klasických komutovaných telefonních linek (tzn. s využitím klasického asynchronního modemu) nebo datových sítí (např. internet).

K provozování homebankingu se využívá nejčastěji pevného spojení mezi klientem a bankou danou informační aplikací, přičemž mnohdy jsou využívány specializované komunikační sítě. Vzhledem ke složitosti používaných technologií bývá uzavření písemné smlouvy doprovázeno zaškolením obsluhy klienta, minimálně předáním manuálu na obsluhu systému s popisem používaných obrazovek apod.

Mezi nevýhody homebankingu lze uvést vyšší náročnost na technické vybavení klienta, je nutné použití osobního počítače s nainstalovanou aplikací, dále také je nutné internetové připojení a nastudování správného ovládní aplikace.

Pomocí homebankingu může uživatel provozovat nejširší škálu bankovních služeb, mezi které patří předávání aktuálních informací o stavu na účtech, zadávání tuzemských i zahraničních příkazů k úhradě i inkasu, dále propojení ekonomického informačního systému klienta a banky a vyhledávání informací o kurzech devizového trhu apod.

6.2.4 *INTERNETOVÉ BANKOVNICTVÍ*

Internetové bankovníctví (internet banking) je obdoba homebankingu využívající komunikaci přes internet. Internet banking tak v sobě zahrnuje většinu výhod a možností homebankingu a navíc přináší mnohem větší mobilitu, protože je přístupné z každého počítače s internetovým připojením a webovým prohlížečem (zejména typicky není nutné nic instalovat). Jde o aplikaci, která nevyžaduje speciální hardware a připojení klienta na aplikaci v bance je zajišťováno pomocí jednoduchého software nainstalovaného v PC klienta. Existují aplikace vázané na konkrétní pracovní stanici i přenosné aplikace, které je možné aktivovat z jakéhokoliv PC po zadání hesla klienta.

Internetové bankovníctví již od svého počátku nabízí jak operace pasivní, tak i aktivní. Internetové bankovníctví umožňuje přenos informací o účtu klienta, zadávání platebních příkazů, získávání informací z banky (kurzové listy apod.). V posledních letech se možnosti internetového bankovníctví rozšířily do oblasti práce s účty, konkrétně jejich zakládání, rušení, zřizování a rušení spořicíh účtů, termínovaných vkladů apod. Nevýhodou oproti homebankingu je pak například nemožnost propojení s účetním programem společnosti.

Zavedení internetového bankovníctví bylo umožněno výrazným rozvojem informačních technologií v oblasti zabezpečení přenosu dat. Klient si u většiny bank může zvolit různé formy zabezpečení, od nejjednodušší (a tedy nejméně bezpečné) kombinace používání přístupového jména a hesla až po bezpečnější zajištění kvalifikovaným certifikátem na externím médiu, které se připojuje na dobu nezbytnou pro provedení požadované operace.

6.2.5 DALŠÍ FORMY ELEKTRONICKÉHO BANKOVNICTVÍ

Mimo uvedené formy elektronického bankovníctví lze zmínit zkušební zavádění některých českých bank televizního bankovníctví. Jedná se o využití digitálních televizních přístrojů k platbám a obsluze bankovních účtů. Pomocí TV bankingu lze zjišťovat zůstatky a obraty na účtu nebo zadávat příkazy k úhradě a inkasu. Nevýhodou televizního bankovníctví je nutnost zřízení si u operátora placenou IPTV (internetovou) televizi, proto nástup chytrých telefonů tuto formu elektronického bankovníctví rychle nahradil. Z dalších variant elektronického bankovníctví lze zmínit ještě např. Java banking, WAP banking nebo PDA banking, které vylepšují GSM banking.

Jak ukazuje Máče (2006) výhody zavádění nových komunikačních technologií do bankovníctví lze rozdělit na dvě oblasti, a to přínos pro zákazníka a přínos pro poskytovanou banku. Hlavní výhodou pro klienta je provádění běžných bankovních operací 24 hodin denně 7 dní v týdnu bez nutnosti návštěvy pobočky. Současně se otevírají nové perspektivy, například možnost objednávat a platit služby a zboží prostřednictvím Internetu.

Rozvoj elektronického bankovníctví může zvýšit efektivnost bankovníctví a platebního systému a snížit náklady na drobné operace v tuzemském i mezinárodním měřítku. Což by mohlo vést ke zvýšení produktivity a ekonomického bohatství.

6.3 ELEKTRONICKÝ PLATEBNÍ PROSTŘEDEK, ELEKTRONICKÉ PENÍZE

S nástupem internetu v polovině 90. let dvacátého století se začaly objevovat první elektronické platební systémy.

V České republice byla stanovena pravidla pro používání elektronických platebních prostředků a elektronických peněz v roce 2002 přijetím zákona o platebním styku. Zákon poprvé definoval (ve shodě s právem EU, které vychází z širších praktických zkušeností s jejich využíváním) některé pojmy, mezi které patří:

- elektronický platební prostředek;
- elektronický peněžní prostředek;
- elektronické peníze.

Elektronický platební prostředek je prostředek vzdáleného přístupu k účtu, jehož použití je podmíněno identifikací osobním identifikačním číslem či jiným způsobem.

Elektronický peněžní prostředek je platební prostředek, který uchovává peněžní hodnotu v elektronické podobě a který je jako platební prostředek přijímán i jinými osobami, než jeho vydavatelem.

Elektronickými penězi je peněžní hodnota uchovávaná na elektronickém peněžním prostředku. Jiná definice elektronických peněz, ze které je možno odvodit její podstatu je, že elektronické peníze jsou elektronický uchovatel, zásoba monetární hodnoty na technickém prostředku, který lze široce používat k placení institucím jiným, než je emitent elektronických peněz, bez nutnosti zahrnutí bankovních účtů do těchto transakcí. Elektronický uchovatel přitom vystupuje jako předplacený nosný instrument.

Klasickým příkladem elektronických peněžních prostředků je např. elektronická peněženka, která funguje jako předplacená karta nabitá příslušnou peněžní částkou.

6.3.1 KLASIFIKACE ELEKTRONICKÝCH PENĚŽ

Rozdělení elektronických platebních prostředků dle jednotlivých kritérií zachycuje tabulka 6-2.

Tabulka 6-2: Členění elektronických peněžních prostředků

Kritérium	Forma elektronických peněz	
Uložení elektronických peněz	Založené na software	Založené na kartě
Identifikace uživatele	Identifikovatelné	Anonymní
Komunikace s uživatelem	Off-line	On-line

Zdroj: Polouček et al. (2006, s. 179)

Produkty založené na software zajišťují transfer elektronické hodnoty pomocí telekomunikačních sítí, jde o virtuální elektronické peníze, evidované např. na internetových účtech zákazníků internetových obchodů, zatímco *produkty založené na kartě* využívají předplacené karty (elektronické peněženky), které se dají dobít peněžní hodnotu na speciálních terminálech. Pro oba systémy je shodná nutnost nejdříve zaplatit za elektronické peněžní jednotky a pak teprve možnost jejich použití. Naopak k rozdílnému rysu patří odlišné bezpečnostní principy a jiný způsob uložení elektronických peněz.

Identifikovatelné elektronické peníze obsahují zprávu prozrazující identitu osoby, která je použila. Umožňují sledovat stoupu těchto peněz obdobně, jako je tomu v případě použití platebních karet. *Anonymní elektronické peníze* mají znak skutečné hotovosti, tedy jakmile jsou vybrány z účtu, nemůže být osoba, která je použila, identifikována.

On-line elektronické peníze představují systém, který vyžaduje k provedení transakce s třetí stranou komunikaci s jejich emitentem. U *off-line elektronických peněz* je transakce uskutečnitelná bez komunikace s jejich emitentem. Tyto produkty představují nejkompexnější formu elektronických peněz, charakteristickou největším rozsahem rizik spojených s jejich emisí a používáním (Polouček et al., 2006).

Rizika elektronických peněz mohou mít několik forem:

- *úvěrové riziko* – spočívá v neschopnosti protistrany dostát svým závazkům vůči věřiteli. Banky mohou nakupovat elektronické peníze, aby je prodaly svým klientům, emitent nemusí dodržet své závazky k vyplacení elektronických peněz.
- *riziko likvidity* – instituce vydávající elektronické peníze nemusí být schopna splnit všechny své závazky v řádném čase.
- *úrokové riziko* – pohyb úrokových sazeb v čase může ohrozit emitenta elektronických peněz i jejich příjemce.
- *měnové riziko* – elektronické peníze podléhají měnovému riziku stejně jako jiné formy peněz.

Monetární důsledky elektronických peněz vyplývají z faktu, že elektronické peníze nemusí být emitovány pouze konverzí z bankovek nebo peněz na viděnou. Mohou být emitovány také na základě úvěru. Soukromý emitent může nabízet peníze i bez ohledu na to, zda bude schopen přijatý úvěr bezproblémově vrátit. To může mít nepříznivé důsledky zejména v následujících oblastech:

- *stabilita bankovního systému* může být ohrožena, pokud by byl ohrožen subjekt, jehož krize může vyvolat krizi důvěry v celý bankovní systém. Což vyvolává potřebu regulovat emitenty elektronických peněz podle stejných zásad a stejnými metodami jako jiné peněžní instituce.

- *riziko zneužití* je u systémů emise elektronických peněz tím silnější, čím slabší je okamžitá kontrola každé prováděné transakce. Operativní riziko u systémů off-line elektronických peněz je mnohem větší než u on-line systémů.
- *praní špinavých peněz* je možným negativním důsledkem, pokud by se riziko zneužití, které je u elektronických peněz dost vysoké spojilo s nedostatkem kontroly ze strany orgánů regulace.

Veškerá možná rizika a problémy spojené s existencí elektronických peněz samozřejmě nemohou zabránit jejich dalšímu rozvoji¹³. Jsou ale důvodem k tomu, že centrální banky přistupují k jejich emitentům se stejnou obezřetností jako k jakýmkoliv jiným finančním institucím a podrobují je stejně kvalifikovanému dohledu, zajištěnému příslušnými legislativními akty.

6.4 PLATEBNÍ KARTY

Platební karty jsou jedním z nástrojů platebního styku, který je používán přibližně od poloviny minulého století, přičemž jeho rozvoj nastal až v poslední čtvrtině 20. století s rozvojem jejich elektronických funkcí.

Účastníci bezhotovostní platby bankovní kartou jsou klient (držitel karty, odběratel, plátce), banka – vydavatel karty (emitující instituce), banka obchodníka, obchodník (dodavatel, příjemce platby) a autorizační středisko.

6.4.1 HISTORIE PLATEBNÍCH KARET

BOX 6-1 HISTORIE PLATEBNÍCH KARET

První platební karty se objevily ve Spojených státech amerických na počátku 20. století. Jednalo se o to, co se dnes označuje za věrnostní karty. Byly to karty bez jakýchkoliv prvků automatizace, jednalo se vlastně o průkazy opravňující držitele k bezhotovostnímu placení vybraných služeb a produktů, který byly navíc omezeny na obchodní síť vydávající organizace.

První platební kartu na světě vydala v roce 1914 americká Western Union Telegraph Company. Kartu nabídla zdarma svým stálým zákazníkům, kterým umožňovala využívat její služby bez okamžitého placení. Zajistila si tak náskok před ostatními komunikačními společnostmi, protože její klienti mohli odesílat telegramy, aniž by museli použít hotovost. Princip placení spočíval v tom, že klient byl identifikován podle průkazu totožnosti nebo podpisového vzoru. Držitel pak obdržel jednou měsíčně od společnosti výpis s celkovým součtem k placení. Fakturu pak uhradil šekem nebo bankovním převodem. Společnost tak svým zákazníkům poskytovala krátkodobý obchodní úvěr.

Používání tohoto typu platebních karet bylo pozastaveno v letech 1942 – 1945, kdy bylo nutno omezit spotřebu formou omezení čerpání spotřebitelských úvěrů ve prospěch válečné ekonomiky.

Jakmile byla omezení zrušena, většina společností začala karty znovu vydávat. V padesátých letech 20. století bylo užívání platebních karet natolik rozšířené, že jednotliví zákazníci vlastnili až desítky různých karet různých společností. To inspirovalo vznik první univerzální karty, která by eliminovala nutnost mít u sebe pro placení množství jednotlivých karet. Tedy přes řadu výhod měly věrnostní karty hlavní nevýhodu v tom, že jejich použití bylo omezeno pouze na obchodní síť firmy, která kartu vydala. Tuto nevýhodu odstranila společnost Diners Club International, která zavedla

¹³ Důkazem pro toto tvrzení je např. existence reálně používané virtuální měny bitcoin, která byla založena v roce 2009 japonským programátorem Sakashim Nakamotem a jejíž existenci vzala na vědomí i americká daňová správa a americké burzy (web.volny, 2013).

v roce 1950 první universální platební kartu. Princip fungování společností tohoto typu se od té doby nezměnil, Diners Club ručí obchodníkům za platby svých členů do dohodnuté výše. Příjmy Diners Club byly dvojitě: členové klubu platí pravidelné členské poplatky a obchodník platí Diners Club provizi z každé platby.

Placení provize sice obchodníka může od využití služeb karetní společnosti odradit, na druhé straně šetří náklady na vydávání vlastních věrnostních karet a současně získává klienty, kteří preferují platby platebními kartami. Na konci prvního roku své činnosti měl Diners Club vydáno přes 10.000 karet, které přijímalo více než 1.000 prvotřídních obchodních míst ve Spojených státech a Kanadě. Klubové karty Diners Club se tak současně staly prvními mezinárodními platebními kartami.

Bankovní karty, rozvoj karetních obchodů

Koncem 40. let minulého století se začaly o platební karty zajímat i americké banky, právě kvůli vidině možnosti odstranění hotovosti a šeků u svých nejlepších klientů a vybudování nové ziskové oblasti (poplatek za kartu, příjmy z provizí a z poskytnutých spotřebních úvěrů). První bankovní kartu vydala The Franklin National Bank New York v roce 1951. Během několika měla mnoho následovníků, avšak jen málo z nich bylo úspěšných. Banky doufaly ve velké zisky, ale v počátečním období jim platební karty přinesly ztráty, takže polovina z nich vydávání karet zastavila. První opravdu úspěšná bankovní platební karta byla vydána v roce 1958 v Bank of America a její značka byla Bank Americard a po roce měla již milion klientů. Zásadní zlom u bankovních karet nastal v roce 1960, kdy Bank of America rozšířila svůj kartový program zahájený v roce 1958 i na další americké banky.

Další mezníky ve vývoji bankovních platebních karet jsou následující:

- 1958 – cestovní společnost American Express zakládá vlastní síť platebních karet jako variantu k cestovním šekům;
- 1963 – v Japonsku Sanwa bank zakládá Japan Credit Bureau (JCB), což je obdoba American Express v Asii;
- 1964 – ve Švédsku skupina Wallenberg zakládá Eurocard jako protiváhu karet American Express v Evropě. V roce 1968 se strategickým partnerem Eurocard stává MasterCard;
- 1965 – Westminster Bank ve Velké Británii vydala první mezinárodní platební kartu v Evropě;
- 1966 – vznik VISA jako spojení Americard s dalšími bankami (Barclays ...);
- 1966 – vznik konkurenčního systému ICA (Interbank Card Association) – dnešní MasterCard;
- 1966 - systém Bank Americard pronikl do Evropy, nejrozvinutějšími státy v této oblasti se staly Velká Británie a Francie;
- 1968 – v Paříži vzniká Eurocheque International. V roce 1972 je touto skupinou vytvořený nový produkt – eurošek;
- 1972 – skupiny Eurocard a Eurocheque vytváří společnost Europay.

6.4.2 PLATEBNÍ KARTY V ČESKÉ REPUBLICĚ

Platební karty se v České republice objevily mnohem později, než ve Spojených státech nebo západní Evropě. Mezi základní mezníky vývoje platebních karet v ČR lze uvést následující:

- 1968 – Čedok akceptuje karty Diners Club, později další karty, což je vyvoláno zejména potřebou zvýšit obrát a přilákat ke svým službám zahraniční klientelu;
- 1988 – Živnostenská banka vydává dispoziční karty k tuzexovým účtům, což bylo vzhledem k omezenému přístupu k možnosti zřídit si tuzexové konto určeno pouze pro omezený okruh občanů Československa;

- 1989 – Česká a Slovenská spořitelna vydávají první sporožirové karty jako snahu omezit náklady na hotovostní platební styk a omezit množství klientů na svých přetížených přepážkách;
- 1990 – American Express otvírá zastoupení v Praze, protože Praha se stává výraznou turistickou destinací, otevřenou se zrušením vízové povinnosti pro obrovskou skupinu obyvatel západní Evropy;
- 1990 – Živnostenská banka vydává první VISA karty. Vzhledem k náskoku Živnostenské banky ve vedení agendy v cizí měně a s ohledem na její úzké kontakty se zahraničními bankami byla tato banka logicky v popředí zavádění „opravdových“ platebních karet;
- 1992 – Komerční banka vydává Eurocard/Mastercard, vzniká první síť mezinárodních bankomatů. Ve velmi krátké době ji napodobily i další české banky.

V roce 1991 vzniklo Mezinárodní sdružení pro platební karty (MSPK), které v současnosti působí pod názvem Sdružení pro bankovní karty (SBK, www.bankovníkarty.cz). Sdružuje všechny české banky, které vydávají platební karty a funguje jako poradní a koordinační orgán pro oblast platebních karet.

V současnosti jsou propojeny systémy všech českých bank.

6.4.3 PRÁVNÍ ÚPRAVA PLATEBNÍCH KARET

Právní úprava není regulována podrobně zákonem, dílčí úpravu obsahuje zákon č. 284/2009 Sb., o platebním styku, který upravuje vydávání a používání elektronických platebních prostředků z pohledu ochrany spotřebitele. Banky, tedy vydavatelé platebních karet, se řídí pravidly mezinárodních asociací. Podmínky vydávání a používání platebních karet stanoví ve svých obchodních podmínkách, které jsou součástí smlouvy o běžném účtu nebo samostatné smlouvy.

6.4.4 POPIS PLATEBNÍ KARTY, JEJÍ POUŽITÍ

Vzhled platebních karet, jejich fyzikální vlastnosti i obsahové náležitosti jsou v mezinárodním měřítku standardizovány. Obsahové náležitosti určují standardy mezinárodních karetních asociací.

Platební karta je plastická karta, která je vydávána v souladu s mezinárodní normou ISO 3554. Rozměry platební karty jsou 85,6 x 54,0 x 0,76 mm.

Přední strana každé platební karty označuje:

- embosované písmo nebo hladký tisk nebo laserový záznam,
- hologram;
- řádek čísla karty;
- řádek platnosti;
- řádek držitele/společnosti;
- BIN (Bank Identify Number).

Zadní strana karty obsahuje:

- magnetický proužek či mikročip;
- podpisový proužek.

6.4.5 BANKOMATY

Bankomat (automatic teller machine, ATM) je zařízení na výdej peněz klientům prostřednictvím jejich platebních karet. Poprvé se objevily s rozvojem elektroniky v roce 1967. Tvoří je několik základních částí, kterými jsou:

- *trezor*, který obsahuje kazety na bankovky, které jsou plněny v bankách (nebo u jiných vlastníků bankomatů) nebo v jimi pověřených organizacích.
- *operátorská část*, která je tvořena PC s ovládáním pro operátora, které je využíváno k servisu a přestavování parametrů bankomatu (i na dálku, což výrazně omezuje rizikové operace u bankomatů).
- *provozní část*, ve které jsou vlastní zařízení potřebná ke komunikaci s klientem a výdej hotovosti, zejména podavač, počítač bankovek, tiskárna stvrzenek, obrazovka, klientská klávesnice, snímač platební karty.

Tabulka 6-3 zachycuje členění bankomatů.

Tabulka 6-3: Členění bankomatů

Bankomaty	
Venkovní	Vnitřní
Off-line	On-line
Jednoúčelové	Víceúčelové

Zdroj: vlastní zpracování

6.4.6 KATEGORIZACE PLATEBNÍCH KARET

Tabulka 6-4 uvádí druhy platebních karet dle jednotlivých hledisek třídění.

Tabulka 6-4: Kritéria členění platebních karet

Hledisko třídění	Druh platebních karet
Vydavatel	bankovní
	obchodních organizací
Způsob zúčtování	charge
	debetní
	kreditní
	elektronická peněženka
Funkce	šeková záruční
	elektronická
	univerzální
Teritorium použití	lokální
	vnitrostátní
	mezinárodní
Uživatel	osobní
	služební
Rozsah služeb	základní
	specializované
	prestížní
	výběrové
Technika záznamu	magnetické
	čipové
	elektronické peněženky
	embosované

Zdroj: vlastní zpracování

Způsob zúčtování a technika záznamu jsou dvě nejdůležitější kritéria, podle kterých rozlišujeme platební karty.

- *charge karta* (charge card) je historicky nejstarší typ platební karty, u které provádí držitel karty úhradu provedených plateb podle jejich měsíčního výpisu, který mu zasílá vydavatel karty. Na základě sjednaných podmínek je potom držitel karty povinen ve stanovené době (do 30 dnů) uhradit svůj závazek. K této kartě není třeba mít účet v bance, evidence výběrů je vedena na samostatném evidenčním účtu společnosti vydávající platební karty;
- *debetní karta* (debit card) je vydávána k běžnému účtu, držitel s ní uhrazuje platby za zboží a služby nebo vybírá hotovost z bankomatu. Čerpání je možno od zůstatku na bankovním účtu, ke kterému je vydána. Představuje minimální riziko, protože zúčtování proběhne ihned poté, co banka obdrží zprávu o transakci;
- *kreditní (úvěrová) karta* (credit card) je v podstatě Charge card s možností odkladu splácení, zpravidla se stanoví minimální měsíční splátka. Jinými slovy se jedná o kartu, jejímž prostřednictvím banka poskytuje klientovi možnost čerpání spotřebitelského úvěru. Držitel ji může rovněž použít k placení za zboží a služby i k výběrům hotovosti z bankomatu. Ani kreditní karta nepotřebuje ke svému vystavení účet v bance, i když je bankami nabízena;
- *elektronická peněženka* (předplatní karta, pre-payd card), u které se transakce ověřují na úrovni čipová karta – platební terminál, je použitelná pro omezení používání drobných bankovek a mincí. Nabíjí se proti zatížení účtu klienta u provozovatele systému.

Technika záznamu neboli forma, v jaké jsou na kartě uložena data potřebná k operaci s ní, ovlivňuje do značné míry úroveň zajištění platební karty. Zde rozlišujeme dva základní způsoby uložení dat, a to magnetický proužek a elektronický čip:

- v případě *magnetického proužku* se jedná o klasický způsob záznamu, který je celosvětově nejvíce rozšířen. Data (identifikační údaje a data o provedených transakcích) jsou zaznamenána na magnetický proužek. Jedná se o technologii, která je již překonána (problémy jsou zejména riziko poškození, riziko zneužití a malá kapacita magnetického záznamového proužku) a postupně je nahrazována jiným způsobem záznamu dat;
- na *čipové kartě* je magnetický proužek nahrazen (případně u kombinovaných karet doplněn) čipem. Lze na něj uložit větší objem informací použitelných nejen k identifikaci klienta, ale i ke zvýšení zabezpečení operací s kartou prováděných. Data jsou zaznamenána v mikročipu, který je umístěn na přední straně karty. Čipové karty přinášejí pro držitele, vydávající banku i zpracovatele transakcí výhody, zejména vyšší stupeň bezpečnosti, možnost širšího využití, které umožňuje paměť čipu a možnost lokálního ověření identifikačních údajů držitele (např. PIN). Data uložená na čipu v kartě obsaženém nelze tak jednoduše kopírovat, jako data z magnetické pásky. Čipové karty se dělí na karty kontaktní (přes kontakty této jednotky prochází veškerá komunikace) a bezkontaktní (blíže kap. 6.4.6). Jedním z druhů čipových karet jsou i *elektronické peněženky*.

Platební karty bankovní se v minulosti rozlišovaly podle toho, zda se jednalo o karty vydané k použití pouze v síti klientských pracovišť, bankomatů a smluvních partnerů této konkrétní banky, nebo zda je bylo možno použít i v systémech jiných bank. Podle toho se dělily systémy bankovních platebních karet na:

- uzavřené systémy (dříve byly typickými představiteli Česká spořitelna nebo Moravia banka);

- otevřené systémy – Europay/Mastercard, VISA, které představují dnes prakticky jedinou variantu používanou ve vyspělých státech včetně ČR.

Platební karty obchodních organizací jsou představovány třemi základními typy karet:

- věrnostní karty, které jsou vydávány obchodními řetězci (TESCO, Hypernova, apod.);
- úvěrové karty specializovaných společností jako je Home Credit apod. V posledních letech dochází k propojování s klasickými systémy VISA nebo Mastercard a karty obchodních organizací se tak stávají rovnocenné kartám bankovním;
- petrokarty (CCS, Euroshell) slouží prioritně k čerpání pohonných hmot, ale může se na ně také nakupovat i další zboží vedené na čerpacích stanicích a některé slouží i jako bankomatové karty.

Dle *způsobu použití* členíme karty na následující druhy:

- *šeková záruční*, která neslouží k placení, zaručuje předložený šek – eurošek (může fungovat i jako elektronická karta);
- *elektronická*, u které je možný výběr hotovosti v bankomatech a k placení se používá v obchodních místech vybavených elektronickými terminály.
- *univerzální*, která je použitelná i na místech vybavených imprintery, tedy mechanickými zařízeními na pořízení otisku karty. Autorizace probíhá podpisem, nad určitý limit autorizací (autorizační limit) v autorizačním centru kromě toho musí proběhnout kontrola karty na tzv. stoplistě. Je vybavena embossingem, tedy reliéfním písmem využitelným právě v imprinterech.

Členění karet dle *teritoria použití* je dnes již téměř historickou záležitostí, avšak karty dle teritoria použití můžeme členit na:

- *lokální, regionální*, které v minulosti převažovaly, nyní jsou na ústupu. Omezení platilo regionem nebo obchodní sítí jedné banky, obchodního řetězce;
- *vnitrostátní* (např. karty označené „Valid only in the Czech Republic“), které v minulosti tvořily většinu karet vydaných českými bankami. Dnes jsou již prakticky nepoužívané, např. české banky vydávají pouze mezinárodní karty;
- *mezinárodní*, které platí i v zahraničí. Výběry a platby jsou převáděny na českou měnu kurzem deviza střed. Zatímco platby u obchodníků proběhnou bez poplatků, výběr z bankomatu je většinou v zahraničí zpoplatněn.

Členění karet dle *uživatelů* vzniklo v okamžiku, kdy si majitelé firem (zejména zaměstnavatelé) uvědomili možnosti, které z užívání platebních karet vyplývají, pokud jde o následnou kontrolu jednotlivých operací a možnost omezit využívání karet limitem, nastaveným v dohodě s jejich emitentem. Dle uživatelů karty členíme na:

- *osobní*, tedy privátní karty, které jsou vystaveny na držitele, nejsou přenosné a jsou určeny pro úhradu běžné denní spotřeby uživatele;
- *služební*, tedy firemní karty, které jsou využívány pro úhrady výdajů spojených s plněním pracovních povinností. Základní omezení zaměstnance v jejich používání proti vůli zaměstnavatele je nastavení časově omezeného limitu. Možnosti použití mohou být omezeny jen na určité úkony (placení ubytování, stravování, jízdních výdajů apod.), jiné úkony mohou být omezeny (např. zákaz čerpání hotovosti v bankomatech).

V souvislosti s tím, že platební karty jsou nabízeny všem klientům bez rozdílu jejich bonity, existuje rozlišení nabídky doprovodných služeb, poskytovaných s kartami v návaznosti na úroveň vztahů s klientem. Karty podle tohoto členění rozlišujeme na:

- *základní*, které jsou nabízeny všem klientům bez rozdílu délky trvání vzájemných vztahů a zůstatku na účtu obsahují základní nabídku služeb;
- *specializované* (Business Card), které představují základní standard firemních karet;
- *prestižní* (nazývané např. Silver Card nebo Gold Card), které svým držitelům nabízejí výrazně větší rozsah služeb. Je pro ně vyžadován větší obrát na účtech, než u držitelů běžných karet se základní nabídkou služeb;
- *výběrové* (Platinum Card nebo Signia Card, tzv. VIP karty), kdy jejich držitelé patří mezi nejváženější zákazníky bank nebo jiných emitentů platebních karet.

6.4.7 NOVÉ FORMY ELEKTRONICKÝCH PLATEB

S rozvojem elektronických forem platebního styku se objevují také jeho nové formy, které jsou umožněny rozvojem informačních technologií.

Příkladem nových trendů v elektronickém bankovníctví jsou **bezkontaktní platby**, které je možné provést několika způsoby:

- bezkontaktní platební kartou – využívá se běžné platební karty, která je vybavena dodatečnou funkcí bezkontaktního placení;
- platební nálepkou – jedná se o speciální nálepkou, která obsahuje bezkontaktní čip a kterou je možné umístit na telefon, klíčenku apod.;
- kartou v mobilu – jedná se o speciální aplikaci v mobilu, která umožňuje bezkontaktní placení.

Bezkontaktními platby jsou takové platby, kde není nutný fyzický dotek mezi platícím nástrojem a snímačem, resp. platebním terminálem. Bezkontaktní platby do 500,- Kč jsou většinou prováděny bez použití PINu, při vyšších platbách musí klient zadat PIN. Bezkontaktní platby umožňuje řada obchodních řetězců a klient je na možnost placení bezkontaktním způsobem upozorněn.

Obrázek 6-1: Mezinárodní označení obchodního místa podporujícího bezkontaktní platby

Zdroj: Bezkontaktní platby. [online]. [vid. 1. května 2013]. Dostupné z: <http://www.mesec.cz/bankovni-ucty/platebni-karty/bezkontaktni-platby/pruvodce/>

Obrázek 6-2: Příklad dvou českých označení obchodního místa podporujícího bezkontaktní platby

Zdroj: Bezkontaktní platby. [online]. [vid. 1. května 2013]. Dostupné z: <http://www.mesec.cz/bankovni-ucty/platebni-karty/bezkontaktni-platby/pruvodce/>

Systém MOBITO je novinka v nabídce českých bank a představuje tuzemskou variantu mezinárodních systémů, jakým je např. Pay-Pal. Jde o platební systém, který umožňuje platit za zboží či služby mobilním telefonem pomocí propojení s bankovním účtem nebo platební kartou. Prostřednictvím této služby je možné platit na internetu i v kamenných obchodech. Jedná se o poměrně novou službu, která byla spuštěna v září 2012 společností MOPET CZ. Systém je spojen s konkrétním mobilním telefonním číslem, které uživatel zadá při registraci a slouží jako přihlašovací identifikátor do systému. Na jedno konkrétní číslo je tedy možné vytvořit pouze jeden účet (Vyleťal, 2012).

Mobito je elektronická peněženka, kterou je možné nabít prostřednictvím bankovního účtu z kterékoli české banky nebo platební kartou vydanou na území České republiky. Ke svému Mobito účtu si může uživatel přiřadit až tři různé bankovní účty (Vyleťal, 2012).

6.4.8 VÝHODY A NEVÝHODY PLATEBNÍCH KARET

Za hlavní výhody platebních karet pro klienta lze označit:

- jednoduchý přístup k potřebným finančním prostředkům, držitel karty čerpá prostředky ze svého účtu až v době provedení platby;
- vyšší bezpečnost oproti hotovosti;
- úspora času a poplatků spojených se směnou hotovosti;
- výhodnější kurz pro zúčtování plateb (je prováděno kurzem deviza prodej);
- doplňkové služby pro držitele spojené s kartou.

Naopak s vystavením i použitím karet mohou být spojeny určité poplatky, v případě ztráty hrozí riziko zneužití.

Mezi výhody platebních karet pro obchodníky, kteří je přijímají k placení, lze zařadit:

- vyšší bezpečnost v důsledku přijímání menší hotovosti;
- větší obrat;
- zaručená platba (při splnění stanovených podmínek při přijímání platby kartou).

6.4.9 MOŽNOSTI VYUŽITÍ PLATEBNÍCH KARET

Platební karty nabízejí svým držitelům různé možnosti využití, mezi které patří zejména výběr hotovosti v bankomatech, výběh hotovosti na pobočkách bank, výběr hotovosti v obchodech, bezhotovostní placení.

Při *výběru hotovosti z bankomatu* je ověřováno, zda má klient dostatečné krytí na účtu a vždy je požadováno identifikační osobní číslo (PIN).

Při *výběru hotovosti na pobočkách bank*, směnárén nebo mezinárodních hotelů je držitel karty nucen předložit nejen platební kartu, ale i průkaz totožnosti. Tento způsob získání hotovosti není pro klienta příliš výhodný, protože je většinou spojen s relativně vysokým poplatkem.

Výběr hotovosti v obchodech (cash back) je služba, při které klient při placení v obchodě může požádat o vyplacení určité částky v hotovosti. Účet klienta je zatížen nejen provedenou platbou za nákup, ale i vybranou hotovostí (Dvořák, 2005). Lze tak učinit v obchodních místech označených logem cash back a to tehdy, pokud zde zákazník zakoupil zboží ve výši nad 300,- Kč a požaduje vyplacení částky ve výši nejvýše 1.500,- Kč.

Bezhotovostní placení umožňuje platit pomocí karty ve vybraných restauracích, obchodech, letištích, čerpacích stanicích a dalších místech, kde příslušné platební karty přijímají.

Vedle výše uvedených funkcí mohou být s některými kartami spojeny určité *doprovodné služby*, například:

- různé formy pojištění, zpravidla pojištění základních rizik spojených se služebními cestami;
- různé asistenční služby, jako např. právní pomoc, půjčka na nepředpokládané naléhavé cestovní výdaje atd.;
- poskytování slev na vybrané zboží či služby;
- služby spojené s řešením náhrady a pomoci při ztrátě karty (Dvořák, 2005).

6.4.10 PLATBY KARTOU PŘES INTERNET

Platební karty lze využít také k platbě za zboží či služby přes internet. Jde o relativně novou službu, která s rozvojem internetu nabývá stále více na významu; současně ovšem přináší i značná rizika, zejména pokud klient nedbá základních pravidel bezpečného chování na internetu. K takové platbě je nutno vlastnit jakoukoli embosovanou platební kartu, kterou je nutné pro platbu přes internet aktivovat, dále zadat číslo platební karty do formuláře obchodníka (zpravidla po předchozí registraci nebo přímo při ní) a také kód CVC/CVV2, který slouží jako bezpečnostní kontrolní prvek. CVC/CVV2 kód jsou poslední tři číslice na podpisovém proužku karty. Jak uvádí Přádka a Kala (2000) platba kartou na Internetu znamená určité riziko a existují dva hlavní typy rizika - riziko klienta a riziko obchodníka:

- *riziko klienta* je vysoké zejména v případě, že platí kartou na Internetu v obchodě, který není solidní či je mu neznámý a svěřuje tak údaje o své kartě osobě, která tyto údaje může jednoduše zneužít. Protože celá komunikace probíhá bez fyzické přítomnosti karty a tedy i bez podpisu, je možné, aby obchodník například vyinkasoval částku vyšší, než odpovídalo částce za zboží, aby pravidelně inkasoval za službu, která nebyla objednána či byla podstrčena (malými písmeny je uvedeno, že se automaticky objednává i měsíční aktualizace), případně, aby objednané zboží či službu vůbec nedodal. V tomto případě je nutné, aby se klient obrátil na svou banku s reklamací na příslušné transakce;
- *riziko obchodníka* je takové riziko, že někdo zneužije údaje na kartě k objednání zboží, tedy objedná zboží na sebe, ale uvede kartu někoho jiného. Poškozený obvykle při výpisu z účtu zjistí podvodnou transakci a reklamuje ji u své banky. Obchodník v případě, že reklamáce byla uznána jako oprávněná, má povinnost tyto prostředky vrátit na účet klienta, a nemá tedy ani zboží, ani peníze. Dodatečné riziko klienta spočívá v tom, že klient nese riziko i v případě, kdy nenakupuje na Internetu. Všechny údaje potřebné k uskutečnění transakce prostřednictvím Internetu jsou totiž uvedené na kartě. Například při placení v obchodě či v restauraci jsou tyto údaje otištěny na platebním dokladu a personál je má k dispozici (Přádka a Kala, 2000).

Je však nutné podotknout, že zneužívání čísel platebních karet na Internetu není příliš rozšířené a případné reklamace bývají řešeny bez zbytečných odkladů ve prospěch klienta. Toto riziko ovšem existuje a lze se proti němu bránit. Nejlepší obranou je nastavení limitu pro platby kartou přes Internet a využití služby, kterou řada bank nabízí – možnost uzamčení karty pro platby na internetu po dobu, kdy ji tímto způsobem nechceme využívat.

6.4.11 ZABEZPEČENÍ PLATEBNÍCH KARET

Každá operace platební kartou musí být zajištěna proti zneužití a tedy poškození klienta i emitenta platební karty. Toto zajištění je neustále konfrontováno se snahou obejít ochranné mechanismy a získat neoprávněné finanční prostředky na účet držitele platební karty. Riziko zneužití platebních karet je v případě jejich ztráty nebo krádeže přes veškerou ochranu dosti vysoké. Dalším možným rizikem využívání platebních karet je zneužití jejich držitelem, tedy kreditní riziko. Tedy riziko, že se držitel karty nadměrně zadluží. Finanční prostředky lze použitím kreditní karty čerpat libovolně do sjednané výše a za každé takové zadlužení jsou účtovány úroky. Riziko při používání platební karty je tedy zejména riziko psychologické, protože používání kreditní karty je snadné a to jsou pro banku ideální podmínky pro získání většího množství úroků od klientů, než při sjednávání např. spotřebitelského úvěru.

Základní formou zajištění platby kteroukoliv platební kartou je její *autorizace*, která zajišťuje totéž, co podpis platebního příkazu v běžném platebním styku. Autorizace je zajišťována v celosvětové elektronické síti několika možnými způsoby. Základní členění autorizace v závislosti na možnostech autorizačních systémů je na:

- *autorizaci negativní*, kdy se zjišťuje, zda je karta platná a zda není překročen limit na operaci;
- *autorizaci pozitivní*, kdy se provádí předchozí operace a navíc se kontroluje zůstatek na účtu.

Autorizace podle technického způsobu kontroly se dělí na:

- *elektronickou autorizaci s využitím PIN* (personal identification number, osobní identifikační číslo), který se využívá při použití bankomatů, v obchodní síti při použití čipových karet;
- *elektronickou autorizaci s využitím podpisu klienta*, který se používá při použití platebních karet s magnetickou páskou v obchodní síti při použití elektronických terminálů (EFTPOS, Electronic Funds Transfer Points of Sale);
- *ověření autorizačního limitu s využitím podpisu*, který se používá v obchodní síti nevybavené elektronickými terminály, ale starším typem mechanických imprinterů, které využívají embosované karty.

Ochrana platebních karet je záležitostí jak výrobce, tak držitele. Podle způsobu ohrožení se dělí ochrana platebních karet na

- *ochranu proti padělání* (záležitost výrobce), kam patří kódy v magnetickém proužku, čipu, hologram a speciální provedení podpisového proužku;
- *ochranu proti zneužití* (záležitost uživatele), kam patří ochrana PINu proti zneužití a ochrana proti krádeži.

V případě ztráty nebo krádeže platební karty je nutné provést okamžitou blokadu pomocí autorizačních center emitentů karet. Klientům je nabízena např. blokadě karty, výplata nouzové hotovosti, vydání náhradní karty.

KONTROLNÍ OTÁZKY 6

1. Phone banking:
  - a) je jiný název pro GSM banking
  - b) nabízí možnost zadávat příkazy k úhradě
  - c) je zajišťováno osobní komunikací klienta s operátorem banky v call centru

2. Home banking:
  - a) je používán pouze pro vedení účtů soukromým osobám
  - b) je propojení počítačového systému klienta s informačním systémem příslušné banky
  - c) neumožňuje klientovi podání zahraničního příkazu k úhradě

3. Elektronické peníze:
  - a) je peněžní hodnota uchovávaná na elektronickém peněžním prostředku
  - b) jsou prostředkem vzdáleného přístupu k účtu
  - c) lze používat k placení institucím jiným, než je vydavatel elektronických peněz

4. První platební karty se objevily:
  - a) v USA v první polovině 20. století
  - b) v Japonsku po druhé světové válce
  - c) v USA v 50. letech 20. století

5. Debetní karta:
  - a) je vydávána k běžnému účtu
  - b) ke svému držení není nutné vystavení účtu v bance
  - c) jejím prostřednictvím banka poskytuje klientovi možnost čerpání spotřebitelského úvěru

6. Při negativní autorizaci platby platební kartou se zjišťuje:
  - a) zda je karta platná
  - b) zda není překročen limit na operaci
  - c) zůstatek na účtu

7 DOKUMENTÁRNÍ PLATBY

V kapitole dokumentární platby se budeme podrobně věnovat definování dokumentárního akreditivu a jeho použití. Dále zde bude popsána právní úprava, mezinárodní zvyklosti a úloha Mezinárodní obchodní komory v Paříži. V rámci kapitoly budou popsány a definovány druhy akreditivů, akreditivní podmínky a průběh dokumentárního akreditivu. V další části kapitoly bude představeno dokumentární inkaso a popsán jeho průběh.

Relativně vysoká rizika spojená se zahraničně obchodními operacemi vedla ke vzniku platebních postupů, které umožňují dosáhnout kompromisu mezi zájmy prodávajícího a kupujícího. Jen výjimečně realizovatelná rovnovážná platební podmínka placení proti zboží je do značné míry naznačena technikou dokumentárních plateb (Jiríček, 2002).

Pokud se smluvní strany vzájemně neznají, je žádoucí, aby exportérovi zůstala kontrola nad zbožím až do okamžiku jeho zaplacení. K tomu slouží dokumentární platební instrumenty, kterými jsou dokumentární inkasa a dokumentární akreditivy. Dokumentární instrumenty představují zaplacení proti zboží, a to proti dispozičním dokumentům, které toto zboží představují, anebo proti uvolnění zboží ve prospěch importéra (Andrle, 2011).

Dokumentární platby by se daly charakterizovat jako kompromis mezi zájmy exportéra a importéra. Importér požaduje zboží a exportér jeho kupní cenu, ideálním případem by tedy bylo placení v hotovosti při převzetí zboží. V mezinárodním obchodě je však tato praxe prakticky nemyslitelná, a proto byl vyvinut institut dokumentárních plateb. Získání kontroly nad zbožím zde představuje obdržení příslušných dokumentů proti zaplacení kupní ceny.

7.1 DOKUMENTÁRNÍ INKASO

Dokumentární inkaso (documentary collection) je platební instrument, který se používá především v rámci zahraničních obchodních operací. Je méně riskantní než hladká platba (dovozce se nedostane ke zboží dříve, než zaplatí, akceptuje směnku nebo splní jiné inkasní podmínky), přesto však prodávajícímu neposkytne jistotu zaplacení kupní ceny (jde o bezzávazkový instrument, tzn., že banky zabývající se inkasem nepřebírají žádný závazek).

DEFINICE 5

Dokumentární inkaso představuje příkaz klienta (příkazce, prodávajícího) bance, aby pro něj vyinkasovala u kupujícího určité plnění proti předání stanovených dokumentů.

Dokumentární inkaso se používá tehdy, pokud prodávající nemá pochybnost o ochotě a schopnosti kupujícího zaplatit kupní cenu. V tomto případě exportér odešle zboží k dispozici třetí osobě (většinou to bývá zasílatel v zemi dovozce nebo banka po jejím předchozím souhlasu), která je pověřena uvolnit zboží ve prospěch kupujícího poté, co zaplatí hodnotu dokumentů.

Provádění dokumentárního inkasa upravuje obchodní zákoník a také zásady zpracované v příručce Jednotná pravidla pro inkasa vydávané Mezinárodní obchodní komorou v Paříži.

7.1.1 ÚČASTNÍCI DOKUMENTÁRNÍHO INKASA

Účastníky dokumentárního inkasa jsou následující čtyři subjekty:

- prodávající (dodavatel, vývozce, příkazce), ten, kdo předkládá bance dokumenty k inkasu;
- vysílající banka (banka dodavatele), která převzala od příkazce dokumenty k zajištění inkasa;
- inkasní banka (předkládající, banka odběratele), která předkládá dokumenty trasátovi;
- kupující (trasát, odběratel, dovozce), ten, komu mají být inkasní dokumenty předloženy.

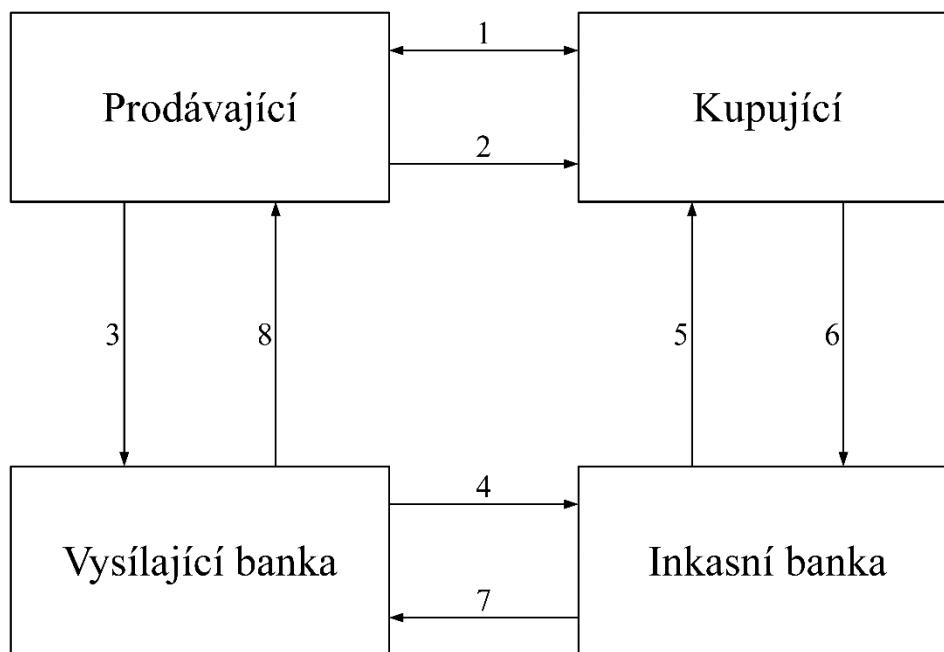
7.1.2 PRŮBĚH DOKUMENTÁRNÍHO INKASA

Průběh dokumentárního inkasa je možné rozdělit do následujících základních fází:

- sjednání inkasních podmínek - vývozce stanoví podmínky placení ve své nabídce nebo vyjádří s nimi souhlas v kontraktu s kupujícím;
- inkasní příkaz a odeslání dokumentů - po podepsání kontraktu odešle vývozce zboží speditérovi k dispozici zahraniční banky. Zboží může být podepsáno i přímo na adresu zahraniční banky (za předchozího souhlasu této banky). Současně shromáždí potřebné dokumenty (fakturu, dopravní doklad, pojistku, osvědčení o původu zboží atd.) a předá je své bance (vysílající bance) společně s inkasním příkazem. Vysílající banka odešle dokumenty společně s potřebnými instrukcemi zahraniční inkasní bance;
- předložení dokumentů a zaplacení - předkládající banka informuje kupujícího o příchodu dokumentů a sděluje mu podmínky jejich vydání. Kupující zaplatí, respektive akceptuje směnku a obdrží dokumenty. Inkasní banka poukáže inkasovanou částku vysílající bance, která ji připsá na účet vývozce.

Průběh dokumentárního inkasa zachycuje obrázek 7-1.

Obrázek 7-1: Průběh dokumentárního inkasa.

Zdroj: Vlastní zpracování dle Máče (2006, s. 68).

Jednotlivé kroky představují následující operace:

1. kupující s prodávajícím uzavřeli kupní smlouvu s platební podmínkou, platba prostřednictvím dokumentárního inkasa;
2. prodávající odesílá zboží a sjednané dokumenty;
3. prodávající vystavuje žádost o provedení inkasa a předává bance dokumenty specifikované v kupní smlouvě (např. fakturu, dopravní dokumenty, pojistku, osvědčení o původu zboží apod.);

4. banka vysílající dává příkaz k inkasu a po kontrole kompletnosti sady dokumentů je předává inkasní bance;
5. inkasní banka avizuje dokumenty kupujícímu;
6. kupující dává neodvolatelný příkaz k úhradě nebo akceptuje směnku a získává od inkasní banky dokumenty;
7. inkasní banka převádí plnění bance vysílající;
8. vysílající banka převádí přijaté plnění prodávajícímu.

Příkaz k provedení inkasa (inkasní příkaz) je podkladem pro samotnou realizaci dokumentárního inkasa. Instrukce, které dává v inkasním příkazu prodávající, musí být přesné a úplné. Inkasní příkaz tedy obsahuje zejména následující náležitosti:

- jméno a adresu trasáta (kupujícího);
- název a adresu inkasní banky;
- platební podmínku (zda jde o dokumentární inkaso typu D/P nebo D/A);
- druh a počet předkládaných dokumentů;
- směnku;
- zvláštní poznámky (prodávající sem zahrnuje různé instrukce, např. pro případ protestu dokumentů, prohlídky zboží apod.);
- podpůrnou adresu, tedy adresu zástupce příkazce v zemi určení, který se v případě nezaplacení postará o uskladnění zboží, o prodej zboží novému zákazníkovi či o vrácení zboží;
- odměny a výlohy, není-li stanoveno jinak, výlohy vysílající i inkasní banky jdou k tíži příkazce a mohou být sraženy z výnosu inkasa;
- přesné instrukce, jakým způsobem má být poukázán výtěžek inkasa;
- podpis.

7.1.3 FORMY DOKUMENTÁRNÍHO INKASA

Dokumentární inkaso se vyskytuje ve dvou základních formách:

- dokumenty proti zaplacení;
- dokumenty proti akceptaci směnky.

V případě dokumentárního inkasa ve formě dokumenty proti zaplacení (documents against payment, D/P) je banka zmocněna vydat dokumenty trasátovi pouze proti okamžitému zaplacení.

Pokud se jedná o dokumentární inkaso ve formě dokumenty proti akceptaci směnky (documents against acceptance, D/A), je banka zmocněna vydat dokumenty proti akceptaci směnky. Je-li dohodnuta tato podmínka, kupující obdrží zboží dříve, než uhradí kupní cenu. Pokud okamžitě koupené zboží prodá, může si tak opatřit prostředky na zaplacení směnky. Jakmile je zboží vydáno, jedinou jistotou vývozce, že dostane zaplacení je akceptovaná směnka. Je proto vhodné ji zajistit avalem. V období před splatností směnky nese prodávající riziko nezaplacení. Ke snížení tohoto rizika může požádat kupujícího o to, aby směnku avalovala buď inkasní či jiná prvotřídní banka. Není-li směnka potom při splatnosti kupujícím zaplacená, může se prodávající obrátit na avalistu (banku) a vyzvat ji k zaplacení dluhu.

7.1.4 PRINCIPY, VÝHODY A NEVÝHODY DOKUMENTÁRNÍHO INKASA

Dokumentární inkaso funguje na následujících principech (Jiříček, 2002):

- inkasní pohledávka je pohledávkou klienta (příkazce), banka odpovídá pouze za správné provedení inkasních úkonů;
- banka nemá povinnost kontrolovat dokumenty – kontrolována je pouze kompletnost sady inkasních dokumentů;
- banka nepřejímá žádnou záruku za zaplacení;
- banka vysílající ani banka inkasní nemá možnost plnění vynutit, nelze vyloučit riziko nepřevzetí zboží ani jeho nezaplacení;
- dodatečné storno platby ze strany kupujícího je vyloučeno, v případě vadné zásilky zůstává kupujícímu právo uplatnit vůči prodávajícímu reklamaci.

Dokumentární inkaso je z hlediska míry rizika relativně výhodnější pro kupujícího, kterému umožňuje platit až při převzetí dokumentů, tzn. většinou po doručení zboží. Jedná se středně rizikový platební instrument vhodný pro méně riziková teritoria a obchodní transakce mezi vzájemně si důvěřujícími partnery. Tabulka 7-1 shrnuje základní výhody a nevýhody dokumentárního inkasa.

Tabulka 7-1: Výhody a nevýhody dokumentárního inkasa

Výhody	Nevýhody
Nízké náklady (nízké odměny pro banku).	Prodávajícímu nedává jistotu, že kupující převezme zboží a zaplatí.
Méně pracné (levné).	

Zdroj: vlastní zpracování

Z uvedených výhod a nevýhod je patrné, že dokumentární inkaso se vyplatí použít zejména v následujících případech:

- prodávající nemá pochybnosti o ochotě a schopnosti kupujícího zaplatit (pokud se jedná o spolehlivého obchodního partnera);
- v zemi kupujícího je stabilní politické, hospodářské i právní prostředí;
- země kupujícího nevydala restrikce na dovoz zboží.

7.2 DOKUMENTÁRNÍ AKREDITIV

Dokumentární akreditiv je platební instrument, který se používá především v rámci zahraničních obchodních operací. Jde o dokumentární, platebně zajišťovací, závazkový nástroj, který přináší jistotu oběma stranám kontraktu. Hlavní výhody dokumentárního akreditivu spočívají v tom, že prodávající má jistotu, že při splnění všech akreditivních podmínek bude mít zaplacen a kupující má jistotu, že jeho peníze budou převedeny až po splnění akreditivních podmínek.

DEFINICE 6

Dokumentární akreditiv představuje písemný závazek banky vystavený na základě žádosti jejího klienta (příkazce, kupujícího), že poskytne třetí osobě nebo na její řád (pověřenému, beneficiantovi, prodávajícímu) určité plnění stanovené akreditivem do výše akreditivní částky proti dokumentům předloženým v rámci platnosti akreditivu a odpovídajícím všem jeho podmínkám, jestliže beneficiant předloží včas požadované dokumenty a splní veškeré akreditivní podmínky.

7.2.1 PRÁVNÍ ÚPRAVA DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU

Provádění dokumentárního akreditivu upravuje obchodní zákoník a také zásady zpracované v příručce Jednotné zvyklosti a pravidla pro dokumentární akreditivy (Uniform Customs and Practice for Documentary Credits, UCP) vydávané Mezinárodní obchodní komorou v Paříži. Již v roce 1993 sestavila Mezinárodní obchodní komora první Jednotné zvyklosti a pravidla pro dokumentární akreditivy, které byly několikrát revidována z nutnosti pravidla aktualizovat s ohledem na bankovní vývoj v bankovní praxi i praxi v ostatních souvisejících oborech zahraničního obchodu, dopravy a pojištění. Poslední verzí je revize z roku 2007 UCP 600. Vedle UCP 600 však zůstávají nadále v platnosti také UCP 500 (Andrle, 2011).

UCP 600 přineslo řadu změn, lze zmínit zejména zavedení termínu honorovat, což znamená:

- platit na viděnou, pokud je akreditiv použitelný okamžitou výplatou;
- přijmout závazek k odložení platbě a zaplatit při splatnosti, pokud je akreditiv použitelný odloženou platbou;
- přijmout cizí směnku vystavenou beneficentem a zaplatit v době splatnosti, pokud je akreditiv použitelný k akceptaci.

Dále je upřesněna doba, kterou mají vystavující, potvrzující a jmenovaná banka na přezkoumání dokumentů předložených v rámci akreditivu (tato doba je nejvýše 5 bankovních dnů následujících po dni předložení dokumentů příslušné bance) a další.

Analogicky jako u dokumentárního inkasa nejsou Jednotné zvyklosti a pravidla pro dokumentární akreditivy právní normou. Závaznými se stávají až uvedením doložky „tento dokumentární akreditiv podléhá Jednotným zvyklostem a pravidlům pro dokumentární akreditivy, revize 2007 UCP 600“.

7.2.2 ÚČASTNÍCI DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU

Účastníky dokumentárního akreditivu jsou následující subjekty (Máče, 2006):

- příkazce akreditivu (odběratel, kupující, dovozce) je ten, kdo dává bance instrukce k vystavení akreditivu, resp. k jeho změně;
- příjemce akreditivu (dodavatel, prodávající, beneficent, oprávněný, vývozce) je ten, kdo musí předložit požadované dokumenty a splnit další akreditivní podmínky;
- vystavující banka (banka příkazce, banka otevírající akreditiv) je ta, která převzala od příkazce instrukce k vystavení akreditivu, resp. k jeho změně a jedná na jeho žádost; avizují (potvrzující akreditiv, jmenovaná banka, banka příjemce) banka avizuje akreditiv bez svého závazku vůči beneficentovi, s rozumnou péčí ověřuje pravost akreditivu.

7.2.3 PRŮBĚH DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU

Na akreditiv se mají dodavatel s odběratelem (příjemce a plátce) předem dohodnout. Banka na žádost otevře plátci účet a akreditiv na vrub jeho účtu nebo z poskytovaného úvěru. Banka informuje příjemce o otevření akreditivu. Akreditiv bývá určen pro zúčtování s jedním dodavatelem a otevírá se na určitou lhůtu. V akreditivu je uvedena podmínka, na níž je vázáno jeho zúčtování, např. předání přepravního dokumentu. Po odeslání zboží příjemce požádá banku o zúčtování akreditivu. Samotný průběh dokumentárního akreditivu lze rozdělit do fází viz dále.

FÁZE STANOVENÍ AKREDITIVNÍCH PODMÍNEK

Již při uzavírání kupní smlouvy jsou dojednávány akreditivní podmínky, je volen druh dokumentárního akreditivu, stanovují se lhůty a podmínky.

Před podepsáním kontraktu by měl být prodávající dobře seznámen s riziky spojenými s kupujícím (znát jeho bonitu, politickou, ekonomickou a legislativní situaci jeho země). Na základě těchto informací si zvolí druh dokumentárního akreditivu (viz kap. 7.2.4). Před otevřením akreditivu a podepsáním kontraktu musí kupující písemně dojednat s prodávajícím veškeré podmínky a lhůty akreditivu. Již v této fázi se doporučuje kontaktovat banku, která bude akreditiv vystavovat. Výsledkem sjednání akreditivu musí být souhlas kupujícího, prodávajícího i banky s podmínkami předkládaného akreditivu.

FÁZE OTEVŘENÍ AKREDITIVU

Na základě dohodnutých podmínek podává kupující žádost o otevření akreditivu. Pokud jsou splněny všechny podmínky požadované bankou, banka otevře akreditiv a informuje o tom příkazce i beneficianta.

FÁZE VÝPLATA (POUŽITÍ, ČERPÁNÍ, LIKVIDACE) AKREDITIVU

Prodávající odeslal zboží nebo provedl službu ve stanovené době. Dokumenty požadované akreditivem jsou připraveny k předložení bance.

Prodávající, po splnění všech požadavků uvedených v akreditivu, předloží dokumenty své bance. Všechny stanovené dokumenty musí být předloženy jako kompletní, nesmí se navzájem popírat a musí být vyhotoveny správně a přesně. Rozhodnutí banky, zda dokumenty přijme, je striktně založeno na principu, že dokumenty samy a lhůty pro jejich předložení jsou v souladu se lhůtami a podmínkami akreditivu.

Soulad s akreditivními podmínkami znamená, že banka musí pečlivě zkontrolovat předložené dokumenty a porovnat je s podmínkami akreditivu. Platba se může uskutečnit pouze v případě, že dokumenty byly shledány v úplné shodě s akreditivními podmínkami.

Shoda s akreditivními lhůtami znamená, že termín skončení platnosti akreditivu stejně jako termín pro odeslání zboží musí být přesně dodržen.

Interval mezi datem vystavení přepravních dokumentů (resp. datem odeslání zboží) a jejich prezentací bance nesmí překročit 21 dní.

FÁZE PROPLACENÍ

Jakmile korespondenční banka prověří doklady a shledá je bez závad, okamžitě proplatí akreditiv, který potvrdila. Podle podmínky sjednané v akreditivu korespondenční banka buď proplatí akreditivní částku, nebo akceptuje směnku, nebo v případě akreditivu s odloženou splatností vystavuje slib, že zaplatí později (ve stanovené lhůtě).

Korespondenční banka zašle dokumenty vystavující bance a požádá ji o proplacení (úhradu) akreditivní částky okamžitě nebo později (v závislosti na znění akreditivu). Vystavující banka zkontroluje dokumenty, aby se ujistila, že jsou v souladu s podmínkami akreditivu. Je-li tomu tak, uvolní je kupujícímu proti platbě příslušné částky. Na základě dokumentů může kupující převzít zboží a vyřídit ostatní potřebné dovozní formality.

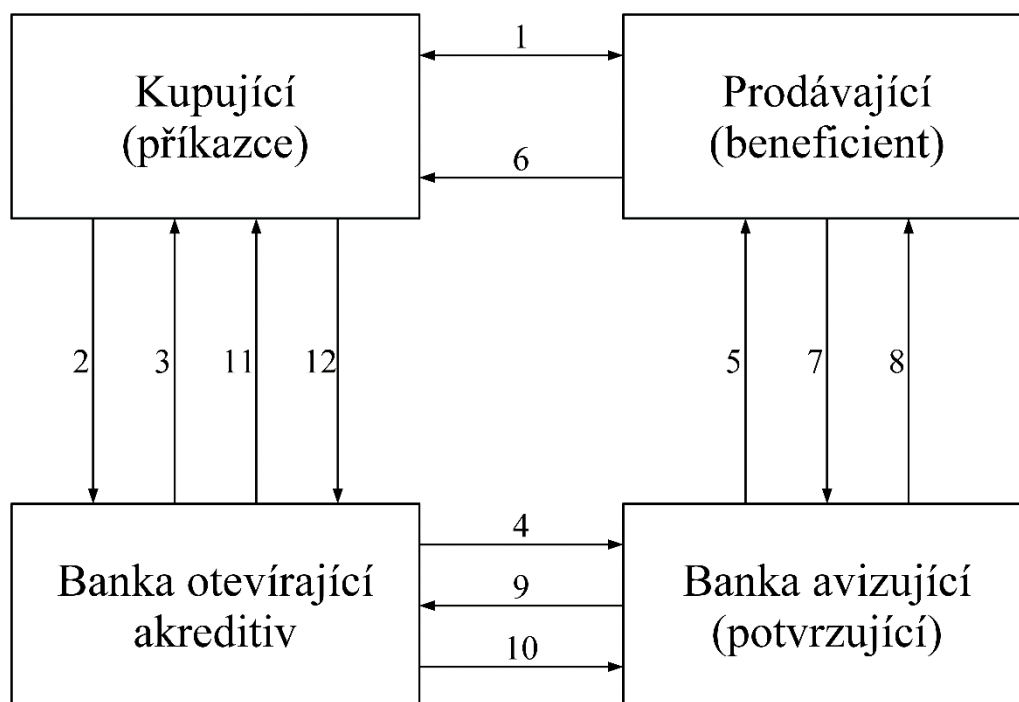
V případě, že banka objeví v dokumentech *závady* nebo zjistí, že jsou *dokumenty vystaveny chybně*, v co nejkratším termínu je vrací beneficiantovi. Pokud může dokumenty

beneficient opravit, opravené je znovu před datem vypršení akreditivu předkládá bance. Pokud se dokumenty opravit nedají, může se postupovat jedním z následujících způsobů:

- banka akreditiv z důvodu závad odmítne;
- korespondenční banka o zjištěných nedostatcích informuje banku vystavující a žádá ji o zmocnění proplatit částku navzdory závadám;
- korespondenční banka navrhne beneficiantovi, že dokumenty posle ke schválení vystavující bankou;
- korespondenční banka vyplatí zálohu s výhradou, že kupující neuplatní námitky proti závadám – v případě, že kupující nebo vystavující banka odmítne proplatit dokumenty se závadami, beneficiant musí částku zálohy plus odměny, výdaje a úroky bance vrátit.

Průběh dokumentárního akreditivu zachycuje obrázek 7-2.

Obrázek 7-2: Průběh dokumentárního akreditivu.

Zdroj: vlastní zpracování

Jednotlivé kroky představují následující operace:

1. kupující s prodávajícím uzavřeli kupní smlouvu s platební podmínkou: platba prostřednictvím dokumentárního akreditivu;
2. kupující podává bance žádost o otevření akreditivu;
3. banka oznamuje kupujícímu, že otevřela akreditiv ve prospěch prodávajícího;
4. banka oznamuje avizující (potvrzující) bance otevření akreditivu ve prospěch beneficianta;

5. banka prodávajícímu avizuje, případně i potvrzuje akreditiv;
6. prodávající odesílá zboží;
7. prodávající předává bance akreditivní dokumenty;
8. banka po kontrole dokumentů plní dle akreditivních podmínek (tzn., že platí, akceptuje směnku apod.);
9. banka prodávajícího postupuje dokumenty bance, která akreditiv otevřela;
10. banka kupujícího kontroluje dokumenty a poté platí;
11. banka otevírající předává dokumenty kupujícímu;
12. otevírající banka zatíží účet kupujícího.

Pro zjednodušení vystavení dokumentárního akreditivu mají jednotlivé banky vlastní speciální formuláře – příkazy k otevření akreditivu). Při vyhotovování příkazu k vystavení dokumentárního akreditivu je nutné, aby obsahoval následující údaje:

- jméno příkazce, jeho adresu a podpis dle podpisového vzoru;
- jméno a adresa beneficianta;
- banka prodávajícího (nepovinné, užitečné);
- druh akreditivu (není-li uveden, je neodvolatelný);
- způsob doručení akreditivu (SWIFT, letecká pošta aj.);
- číslo účtu, k jehož tíži je akreditiv otevřen;
- akreditivní částka (přesná celková částka, nejvyšší celková, přibližná s uvedením tolerance v procentech);
- doložku, kde a do kdy je akreditiv platný;
- jaké dokumenty příkazce požaduje po prodávajícím (zpravidla se vyžadují dopravní dokumenty podle druhu přepravy - konosament, duplikát železničního nákladního listu, třetí originál leteckého nákladního listu, poštovní podací lístek apod., směnka, podepsaná obchodní faktura, konzulární nebo celní faktura, pojistka nebo pojistný certifikát, veterinární osvědčení, vážní a balicí listy aj. (blíže o dokumentech kap. 8.4);
- u které banky a jak je použitelný;
- dodací parita (které náklady jsou zahrnuty v ceně, např. INCOTERMS);
- pojistná hodnota zboží;
- termín pro nalodění, odeslání zboží;
- stručný popis zboží, jeho množství a cena;
- zda je možnost částečné dodávky, přelodění;
- pokyny bance pro nakládání s převzatými dokumenty;
- místo nalodění, odeslání a místo určení;
- zda bude akreditiv zahraniční bankou pouze avizován nebo potvrzen;
- kdo a jak ponese výlohy a odměny plynoucí z akreditivu.

7.2.4 DRUHY DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU

Členění dokumentárních akreditivů zachycuje tabulka 7-2.

Tabulka 7-2: Členění dokumentárních akreditivů dle jednotlivých hledisek

Hledisko třídění	Druhy akreditivů
Podle stupně závazku	odvolatelný
	neodvolatelný
Podle právní závažnosti	potvrzený
	nepotvrzený (avizovaný)
Podle způsobu zajištění otevírající bankou	kryté
	nekryté
Podle platební podmínky	hotovostní
	úvěrové
	kombinované
Akreditivy se zvláštními doložkami	rembursní
	revolvingový
	převoditelný
	back-to-back akreditiv
	s červenou nebo zelenou doložkou
Zvláštní typy akreditivů	standby akreditiv
	pověřovací list
	zmocnění k odkupu
	zmocnění k proplacení

Zdroj: vlastní zpracování

Odvolatelný akreditiv nepředstavuje kvalitní zajištění pohledávky. Příkazce může akreditivní podmínky kdykoli změnit nebo celý dokumentární akreditiv zrušit bez souhlasu příjemce. Může být kdykoliv pozměněn nebo zrušen vystavující bankou bez předchozího oznámení beneficiantovi i bez jeho souhlasu. Nepředstavuje tak právní závazek banky zaplatit, proto neposkytuje beneficiantovi dostatečné zajištění platby. Navíc ani nemůže být potvrzen korespondenční bankou. V praxi se téměř nevyužívá, připadá v úvahu pouze tehdy, pokud se kupující s prodávajícím navzájem velmi dobře znají a mají k sobě důvěru. Nová revize UCP 600 odvolatelný akreditiv již vůbec neupravuje a předpokládají pouze akreditivy neodvolatelný, představující definitivní platební závazek vystavující banky (Andrle, 2011).

Neodvolatelný akreditiv může být změněn nebo zrušen pouze se souhlasem všech zúčastněných stran. Splněním všech akreditivních podmínek vzniká dodavateli pohledávka vůči bance. Vytváří tak v případě splnění akreditivních podmínek pevný závazek vystavující banky (vystavující banka se zavazuje zaplatit, vystavit slib zaplacení či akceptovat směnku). Podmínky neodvolatelného akreditivu mohou být měněny jen se souhlasem všech zúčastněných stran. Ne-li uvedeno jinak, je dokumentární akreditiv vždy považován za neodvolatelný.

Potvrzený dokumentární akreditiv je neodvolatelný akreditiv, který druhá banka (zpravidla banka prodávajícího) na příkaz vystavující banky potvrdila beneficiantovi. Tím se druhá banka zavázala stejně jako banka vystavující. Potvrzující banka totiž musí svůj závazek z akreditivu splnit i tehdy, když vystavující banka není schopna zaplatit. Potvrzení akreditivu se vyžaduje zejména tehdy, když otevírající banka není dostatečně známá nebo není považována za dostatečně důvěryhodnou. Pro prodávajícího je nejbezpečnější akreditiv potvrzený jeho vlastní bankou. Potvrzený akreditiv má pro dodavatele výhodu v tom, že zvyšuje jistotu zaplacení, protože za platbu ručí již dvě banky.

Nepotvrzený (avizovaný) dokumentární akreditiv je takový instrument, kde avizující banka nevstupuje do závazku vůči dodavateli, ale otevření akreditivu druhá banka beneficiantovi pouze avizuje. Tedy dodavateli pouze oznamuje podmínky akreditivu a zprostředkovává jeho realizaci. Beneficiant se musí spolehnout jenom na banku, která akreditiv otevřela.

Krytý akreditiv se používá velmi zřídka, zejména tehdy, je-li vystavující banka z rizikového teritoria, nebo k ní nemá beneficiant dostatečnou důvěru. Průběh krytého akreditivu je takový, že vystavující banka zašle avizující (případně potvrzující) bance akreditiv a současně jí poukáže akreditivní částku, kterou avizující banka uloží na blokačním účtu. Běžně jsou však vystavovány a přijímány nekryté akreditivy.

V případě *hotovostního akreditivu* je akreditivní částka beneficiantovi vyplacena téměř ihned oproti předložení akreditivních dokumentů.

Úvěrový akreditiv je ve své podstatě akreditivem s odloženým placením, protože akreditivní částka je vyplacena až určitou dobu po předložení dokumentů. Kupující získává dokumenty a zboží dříve, než zaplatí. Prodávající vlastně poskytuje kupujícímu úvěr krytý akreditivním závazkem banky.

Kombinovaný akreditiv je kombinací hotovostního a úvěrového akreditivu. Část akreditivní částky je vyplacena hotově ihned po předložení akreditivních dokumentů a zbývající část až po určité době.

V případě *rembursního akreditivu* avizující (potvrzující) banka namísto hotového placení akceptuje směnku vystavenou na ni beneficiantem. Banka po akceptu směnku ihned eskontuje a vzniká tak akceptační (rembursní) úvěr. Beneficiant při předložení dokumentů dostane plnou akreditivní částku (náklady na diskont nese příkazce).

Revolvingový akreditiv se po každém čerpání nebo po čerpání ve stanovených obdobích obnovuje na původní výši (a to buď automaticky, nebo zvláštním příkazem). Zpravidla bývá udána úhrnná částka, do níž může být čerpán. Používá se při opakujících se dodávkách, aby se nemusely pro každou dodávku sjednávat znovu smlouvy o akreditivu.

Pokud je akreditiv výslovně označen jako *převoditelný*, může být původním beneficiantem převeden na jinou osobu. Akreditiv může být převeden buď celý na jednoho nového beneficianta, nebo mohou být provedeny dílčí převody na více nových beneficiantů. Akreditiv je však převoditelný pouze jednou, to znamená, že nový beneficiant již nesmí akreditiv dále převádět. Používá se zejména tehdy, když prvním beneficiantem je zprostředkovatel, který zprostředkoval kontrakt mezi kupujícím a prodávajícím; nebo první beneficiant je hlavní dodavatel a druhý beneficiant je jeho subdodavatel.

Back-to-back akreditiv je zvláštním druhem akreditivu, který představuje dva samostatné akreditivy:

- první akreditiv je vystaven ve prospěch beneficianta (prostředníka či zprostředkovatele), který se s bankou nedohodl na převoditelném akreditivu;
- druhý akreditiv je vystaven zprostředkovatelem ve prospěch výrobce.

Původní akreditiv slouží jako ručení za vystavení navazujícího akreditivu a banka, která vystavila navazující akreditiv, je povinna zaplatit výrobcí bez ohledu na to, zda obdrží úhradu z původního akreditivu. Back-to-back akreditiv se používá zejména při financování nepřímých obchodů.

Akreditiv s červenou a zelenou doložkou umožňuje beneficiantovi získat část akreditivní částky jako zálohu ještě před odesláním zboží. Záloha bývá vyplácena na základě určitého dokumentu, např. prohlášení beneficianta, že odešle zboží včas nebo prohlášení o připravenosti zásilky k odeslání aj. tato doložka bývala původně pro zvýraznění psaná červeným nebo zeleným inkoustem. Je výhodný zejména tehdy, když prodávající potřebuje předfinancovat výrobu nebo dodávku zboží.

Standby akreditiv je dokumentem, který fakticky odpovídá bankovní záruce. Na rozdíl od klasického akreditivu tedy není nástrojem platebním, ale zajišťovacím. Beneficiant předpokládá, že bude zapláceno mimo tento akreditiv a standby akreditiv využije pouze v případě, že by k zaplacení nedošlo.

Pověřovací list funguje tak, že přímo na beneficianta (nikoli na jeho banku) je vystaven originál akreditivu (pověřovací list). Pokud beneficiant předloží pověřovací list spolu

s akreditivními dokumenty, je mu akreditivní částka proplacena a na zadní straně pověřovacího listu provede pracovník banky záznam o výplatě. Je-li pověřovací list volně obchodovatelný, může ho beneficiant předložit u jakékoli banky. V opačném případě je odkud omezen na určitou banku nebo určité místo.

Zmocnění k odkupu a zmocnění k proplacení se od běžných akreditivů odlišují pouze svým názvem a v praxi se většinou příliš často nevyskytují.

7.2.5 PRINCIPY DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU

Dokumentární akreditiv je založen na principech, které poskytují jistotu prodávajícímu, že dostane zaplacen, vymezují vztah dokumentárního akreditivu k ostatním smlouvám, definují, čím se strany akreditivní operace zabývají a upravují odpovědnost bank. Andrlé (2011) uvádí následující principy dokumentárního akreditivu.

Za jeden z hlavních principů je považován *princip neodvolatelnosti*. Tento princip znamená, že banky jsou vázány poskytnout plnění, pokud jim budou předloženy řádné dokumenty, které odpovídají akreditivním podmínkám. Změna či zrušení akreditivu je možná pouze tehdy, pokud s tímto vysloví souhlas zúčastněné strany (Andrlé, 2011).

Princip nezávislosti na ostatních smluvních vztazích znamená, že dokumentární akreditiv je nezávislý na kupní smlouvě, popřípadě na dalších smlouvách, se kterými věcně souvisí (např. přepravní nebo pojistná smlouva). Z principu nezávislosti na ostatních smluvních vztazích vyplývá, že vystavující a potvrzující banka nejsou vázány obsahem žádných dalších smluv mezi prodávajícím a kupujícím, ani nepřezkoumávají splnění jejich podmínek (Andrlé, 2011).

Vyloučení odpovědnosti bank znamená, že banky nepřebírají odpovědnost za formu, přesnost, pravost nebo právní účinnost jakéhokoliv dokumentu. Banky nepřebírají žádnou závaznost nebo odpovědnost za formu, dostatečnost, přesnost, pravost, falsifikaci nebo právní účinek jakéhokoliv dokumentu nejsou ani zodpovědné za množství, popis, váhu balení či kvalitu zboží (Andrlé, 2011).

7.2.6 VÝHODY A NEVÝHODY DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU

Výhody dokumentárního akreditivu pro příkazce (kupujícího) akreditivu oproti platbě předem (Andrlé, 2011):

- kupující za zboží nebo služby platí pouze v případě, že beneficiant splní podmínky požadované v akreditivní listině,
- kupující platí až proti dokumentům, má tudíž své finanční prostředky déle k dispozici;
- banky raději přistupují k vystavování akreditivu, než že půjčují peníze - mají tak větší přehled, k jakému účelu je akreditiv použit;
- možnost získání výhodnějších cenových podmínek od obchodního partnera díky poskytnutí kvalitního platebního zajištění;
- vysoká jistota dodržení dodací lhůty;
- jistota, že zboží bylo odesláno ještě před zaplacením akreditivní částky;
- pomocí správného nastavení akreditivních podmínek možnost snížení obchodního rizika až na samé minimum;
- motivace prodávajícího k uskutečnění plnění v kvalitě a době stanovené akreditivními podmínkami.

Výhody dokumentárního akreditivu pro beneficianta (prodávajícího) vs. platba po dodání zboží:

- závazek banky, který spočívá v zaplacení ihned či k nějakému datu v budoucnosti, pokud splní akreditivní podmínky;

- jistota, že pokud splní akreditivní podmínky, bude mu vyplacena částka;
- jistota, že výplata akreditivní částky je vázána pouze na splnění předem známých podmínek;
- v případě obchodů s odloženou splatností - pokud odprodá pohledávku bance, získá peněžní prostředky ihned;
- zvyšuje se jeho likvidita - závazek banky je více kvalitní než závazek jiných subjektů;
- příležitost ručit kvalitním akreditivem také vlastním dodavatelům.

Jistota je tedy poskytována oběma stranám, jedná se o bankovní produkt s dlouhodobou historií, banky financují tyto operace ochotněji, neboť banka má přehled o tom, co financuje. Banky se v provádění akreditivů řídí dle mezinárodních pravidel vydaných Mezinárodní obchodní komorou - Jednotných zvyklostí a pravidel pro dokumentární akreditivy.

Mezi hlavní *nevýhody dokumentárního akreditivu* Andrlé (2011) zařazuje např. administrativní náročnost spojenou s otevřením akreditivu a nastavení akreditivních podmínek, tedy to, že zpracování dokumentárního akreditivu (vyplývající z akreditivních zvyklostí) je náročné a složité. Změnu dokumentárního akreditivu lze provádět pouze se souhlasem všech zúčastněných stran. Další nevýhodou dokumentárního akreditivu jsou jeho vysoké náklady. Banky si většinou účtují poplatky za každou provedenou operaci spojenou s akreditivem, jednotlivě. V závislosti na bonitě příkazce akreditivu může být příkazci vázána akreditivní částka vystavující bankou (jako ručení pro úhradu akreditivní částky). Při stanovení špatných podmínek nebo nedodržení podmínek ze strany dodavatele mohou být značně znehodnoceny nebo dokonce potlačeny výhody akreditivu. Nevýhodou pro beneficianta je nejistota, jak bude banka posuzovat jím předložené dokumenty (Machková, Černošlůvková a Sato, 2007).

7.2.7 VYUŽITÍ DOKUMENTÁRNÍHO AKREDITIVU V ZAHRANIČNÍM PLATEBNÍM STYKU

Jak uvádí Andrlé (2005) význam dokumentárního akreditivu se v posledních dvaceti letech v celosvětovém měřítku poněkud snížil. Podle průzkumu provedeného britskou agenturou UK Institute of Exporters je v současnosti pomocí dokumentárních akreditivů vypořádáno 12% až 15 % světového zahraničního obchodu. Použití akreditivů se výrazně liší podle příslušných oblastí světa, což zachycuje tabulka 7-3, kde je znázorněno používání akreditivů v jednotlivých oblastech (uvedeny jsou jen komerční akreditivy). Za hlavní konkurenční produkty dokumentárního akreditivu jsou považovány faktoring a úvěrové pojištění.

Andrlé (2005) se domnívá, že další výrazný pokles významu či dokonce zánik dokumentárního akreditivu je v dohledné době víceméně vyloučen. Při vývozu do určitých teritorií se jedná o jediné či převažující zajištění proti platebním rizikům. V zemích s devizovými restrikcemi je poskytnutí akreditivu (například Indie, Pákistán, Bangladéš) jedním z hlavních předpokladů na poskytnutí prostředků na zahraniční úhradu za zboží. V mnoha dalších zemích hrají akreditivy tradičně významnou roli (Rusko, Čína, jihovýchodní Asie, Střední východ, Japonsko).

Tabulka 7-3: Použití dokumentárních akreditivů v různých oblastech světa

Evropská Unie	9 %
Evropa mimo EU	20 %
Severní Amerika	11 %
Latinská Amerika	27 %
Střední východ	52 %
Tichomoří	43 %
Afrika	49 %
Asie	46 %
Austrálie a Nový Zéland	17 %

Zdroj: Andrlé (2005)

KONTROLNÍ OTÁZKY 7

1. Dokumentární inkaso je instrument:
  - a) platebně zajišťovací
  - b) platební
  - c) bezzávazkový

2. Výhodou dokumentárního inkasa je:
  - a) nízké náklady
  - b) prodávající má jistotu, že kupující zaplatí
  - c) možnost získání výhodnějších cenových podmínek od obchodního partnera díky poskytnutí kvalitního platebního zajištění

3. Dokumentární inkaso ve formě dokumenty proti akceptaci směnky znamená, že:
  - a) banka je zmocněna vydat dokumenty trasátovi proti okamžitému zaplacení
  - b) banka je zmocněna vydat dokumenty trasátovi proti akceptaci směnky
  - c) kupující obdrží zboží dříve, než uhradí kupní cenu

4. Dokumentární akreditiv:
  - a) zavazuje banku spoluzodpovídat za obsah kontraktu v plném znění
  - b) zavazuje banku v rozsahu akreditivních podmínek
  - c) je vždy odvolatelný

5. Akreditiv, který se po každém čerpání ve stanovených obdobích obnovuje na původní výši, se nazývá:
  - a) rembursní akreditiv
  - b) revolvingový akreditiv
  - c) back-to-back akreditiv

6. Princip neodvolatelnosti dokumentárního akreditivu znamená, že:
  - a) banky jsou vázány poskytnout plnění, pokud jim budou předloženy řádné dokumenty odpovídající akreditivním podmínkám
  - b) akreditiv nemůže být nikdy zrušen nebo změněn
  - c) banky nepřebírají odpovědnost za právní účinnost jakéhokoliv dokumentu

8 PLATEBNÍ A DODACÍ PODMÍNKY A PRŮVODNÍ DOKUMENTY

V kapitole platební a dodací podmínky a průvodní dokumenty bude blíže specifikována úloha platebních a dodacích podmínek kupní smlouvy v platebním styku. Budou definovány dodací podmínky INCOTERMS. Dále bude podrobně popsáno členění dokumentů používaných v dokumentárním platebním styku podle charakteru a dokumenty členěné podle funkce.

8.1 KUPNÍ SMLOUVA

Dříve než se budeme věnovat platebním a dodacím podmínkám v kupní smlouvě charakterizujeme si kupní smlouvu a její náležitosti.

DEFINICE 7

Dle obchodního zákoníku se kupní smlouvou prodávající zavazuje dodat kupujícímu předmět smlouvy (zboží) určený jednotlivě nebo co do množství a druhu a převést na něho vlastnické právo k této věci. Kupující se zavazuje předmět koupě odebrat a zaplatit kupní cenu.

Mezinárodní kupní smlouva se liší především přítomností cizího, mezinárodního prvku, což obvykle spočívá v místě bydliště, sídla či podnikání stran, v jiných případech se týká věci, která je předmětem kupní smlouvy nebo činnosti samé. Za mezinárodní kupní smlouvu se považuje i smlouva uzavřená mezi stranami, které mají sídlo či bydliště na území stejného státu, nicméně zboží, které je předmětem smlouvy má během transakce překročit hranice mezi dvěma či více státy (Kanda, 1999).

Kupní smlouva může být uzavřena:

- ústně;
- telefonicky;
- písemně;
- konkludentním činem, tedy souhlasným činem (např. prodávající přijme objednávku kupujícího tím, že v souladu s objednávkou dodá zboží a kupující na závaznou nabídku reaguje otevřením akreditivu apod.).

Obě smluvní strany mají základní povinnosti. Prodávající je povinen kupujícímu dodat zboží, předat doklady, které se ke zboží vztahují, a umožnit kupujícímu nabýt vlastnického práva ke zboží v souladu se smlouvou a tímto zákonem. Kupující je povinen zaplatit za zboží kupní cenu a převzít dodané zboží v souladu se smlouvou.

Ve smlouvě musí být specifikovány minimálně následující náležitosti:

- určení smluvních stran (kupujícího a prodávajícího);
- určení předmětu kupní smlouvy;
- určení kupní ceny nebo alespoň stanovení způsobu jejího dodatečného určení.

Určení smluvních stran je podstatnou náležitostí kupní smlouvy. Strany smlouvy jsou určeny svým obchodním jménem, právní formou právnické osoby, sídlem, identifikačním číslem, daňovým číslem, statutárními orgány, bankovním spojením, či případně dalšími údaji, podle kterých mohou být jednoznačně identifikovány.

Určení předmětu kupní smlouvy, tedy zboží a jeho množství, je jednou ze základních podmínek existence kupní smlouvy. Obvyklý způsob určení je popis zboží, případně jeho specifických charakteristik. Předmět kupní smlouvy bývá vymežován buď jednotlivě (je

popsán nějakými znaky, které ho vydělují z okruhu stejných předmětů, např. výrobní číslo) nebo druhově (smlouva obsahuje druh, jakost a množství zboží).

Druh a jakost zboží lze stanovit takto:

- popsat zboží (chemické a fyzikální vlastnosti, obsah určitých látek, rozměr, provedení, technické parametry);
- uvést značku a označení výrobního typu;
- na základě vzorku (u prodeje podle vzorků se prodávající zavazuje, že dodané zboží bude kvalitou přesně odpovídat vzorku);
- na základě prohlídky, vyzkoušení nebo schválení předmětu koupě kupujícím;
- užít uzanční označení - komoditní uzance jsou odvozovány od podmínek na burzách a aukcích, označují kvalitu zboží př. uzance „tel quel“ značí jakost, která je právě k dispozici;
- odvolat se na předchozí dodávku (tato varianta vymezení druhu a jakosti přichází v úvahu při dlouhodobějších vztazích);
- odvolat se na technické normy a standardy;
- popsat výrobní technologii;
- popsat chemické složení;
- uvést specifickou váhu.

Jednotlivé postupy se zpravidla kombinují, aby byl druh a jakost zboží určen co nej přesněji. Množství zboží se vyjadřuje v různých měrných jednotkách (kusy, jednotky délky, hmotnosti, ale i páry, tucty, barely aj.). U některého zboží se jeho množství stanovuje přesně, množství hromadného zboží se zpravidla udává přibližně (přípustná odchylka se buď stanoví ve smlouvě, nebo vyplývá z uzancí). Ke změně množství zboží může navíc docházet i v průběhu přepravy (vysychání, odpařování apod.), proto bývá důležité stanovit, kde a jak bude zjišťováno množství zboží z hlediska plnění kupní smlouvy.

Spolu s předmětem koupě se sjednává i způsob, jakým bude zboží zabaleno. Ve smlouvě se proto stanoví druh obalu, jeho jakost, rozměry, způsob úhrady a označení zásilky signem.

Kupní cena může být stanovena jako fixní nebo pohyblivá (závislá na vývoji různých faktorů). Kupní cena může být uvedena přímo buď jako jednotková cena nebo cena celkem. Není-li cena stanovena, bývá sjednán způsob, jakým bude dodatečně stanovena (např. odvoláním na aktuální cenu na burze apod.). Existuje tedy také nepřímé určení ceny pomocí uvedení způsobu, jak bude cena vypočítána.

V kupních smlouvách bývá cena vyjádřena ve vztahu k určité měrné jednotce (cena za kus, metr, barel, kilogram apod.) a v jednotkách určité měny.

Kupující může někdy dosáhnout výhodnější ceny z důvodu cenových úprav, např. rabat (ceníkový rabat, množstevní rabat, velkoobchodní rabaty), skonto (sleva, kterou poskytne prodávající kupujícímu v případě, že zaplatí dříve), další slevy (zavádějící ceny, slevy při protiodběru, sezónní slevy apod.).

Součástí určení ceny může být také cenová doložka, která umožní dodatečnou úpravu ceny. Smysl má především při obchodech s dlouhými dodacími lhůtami. Cenová doložka je dohoda stran o tom, jak bude dodatečně upřesněna cena dodávaného zboží.

Zejména u kupních smluv, kde mezi uzavřením smlouvy, dodáním zboží a zaplacením ceny uplyne delší doba, existuje značné riziko poklesu reálné hodnoty ceny sjednané v kontraktu, např. v důsledku vývoje na trhu nebo v důsledku kurzového rizika (rizika nepříznivého vývoje devizových kurzů). Riziko poklesu reálné hodnoty ceny je možné omezit následujícími způsoby:

- stanovením zčásti nebo zcela pohyblivé ceny, odvozené od vývoje na trhu;
- využitím tzv. klouzavé cenové doložky (cena dohodnutá v kontraktu se mění v závislosti na pohybu výrobních nákladů);

- využití mimosmluvních metod pro zajištění kurzového rizika (např. termínové operace s devizami, faktoring, forfaiting, pojištění kurzového rizika aj.).

Ačkoli obchodní zákoník stanovuje pouze tři podstatné náležitosti, v praxi kupní smlouvy obsahují i další náležitosti - ostatní podmínky, zejména:

- dodací lhůtu;
- dodací podmínku (paritu);
- platební podmínku (kap. 8.2);
- způsob přepravy (dodací podmínku a způsob přepravy blíže popisuje kap. 8.3);
- sjednání záruk, záručních lhůt;
- ostatní podmínky, jako např. ujednání o důsledcích nedodržení smlouvy, volbu práva, reklamaci, spory aj.

Dodací lhůta je významným prostředkem konkurenčního boje (kupující má zpravidla zájem na co nejkratší dodací lhůtě, prodávající však musí lhůtu stanovit tak, aby ji mohl splnit). Lze ji sjednat několika způsoby:

- přesně sjednat datum dodávky – nebývá časté;
- sjednat určitou lhůtu pro uskutečnění dodávky, např. v průběhu měsíce ledna (od 1. 1. do 31. 1.), počátkem měsíce ledna (od 1. 1. do 10. 1.) apod.;
- lhůtu počítat od určité skutečnosti významné pro danou obchodní operaci (např. do 30 dnů od potvrzení objednávky, otevření akreditivu, apod.);
- sjednat dodací lhůtu postupnou – týká se rozsáhlejších kontraktů, kdy bývá uskutečňováno v rámci jedné kupní smlouvy několik dodávek; ve smlouvě se stanoví pevné lhůty pro jednotlivé dílčí dodávky;
- sjednat dodací lhůtu na odvolávku – používá se u kupních smluv uzavíraných na větší množství zboží, pro které je sjednává rámcová dodací lhůta, v rámci této lhůty prodávající dodává zboží podle požadavků kupujícího.

Pro splnění dodací lhůty je rozhodujícím okamžikem:

- předání zboží prodávajícím prvním dopravci;
- nalodění zboží;
- příplutí lodi do přístavu určení;
- převzetí zboží odběratelem ve skladu dodavatele;
- nebo jiný okamžik sjednaný v kupní smlouvě.

Fixní dodací lhůta (má např. podobu „do 30. 1. 2014 fix“) se používá tehdy, má-li kupující mimořádně velký zájem na dodržení dodací lhůty.

V případě *dodací lhůty just in time* jde o dodávání zboží přesně podle potřeby kupujícího; kupující díky tomu nemusí udržovat sklad výrobků.

Z důvodu usnadnění jednání o podmínkách kupních smluv se začaly užívat *všeobecné obchodní podmínky, typové smlouvy a obchodní zvyklosti*.

Pokud se v kupní smlouvě strany odvolají na všeobecné obchodní podmínky, stanou se tyto podmínky závazné pro daný smluvní vztah ve všech otázkách, na kterých se smluvní strany výslovně nedohodly. Jsou-li tedy všeobecné podmínky použity, kupní smlouva má dvě části:

- výslovnou dohodu smluvních stran, v níž je odvolávka na všeobecné obchodní podmínky;
- všeobecné obchodní podmínky (zpravidla vytištěné na zadní straně všech dokumentů).

Typové smlouvy jsou obdobou všeobecných obchodních podmínek. Mají podobu smlouvy, do které se doplňují jenom konkrétní údaje dané operace.

V obchodních kruzích jsou známa a dodržovaná obchodní pravidla, které se nazývají *obchodní zvyklosti (uzance)*. Dotýkají se vztahů mezi prodávajícím a kupujícím, zaslátelcem a příkazcem, odesílatelem a dopravcem, bankou a jejím klientem apod. Rovněž se týkají podmínek kupních smluv, obchodu s určitými komoditami, způsobu přepravy aj.

Mohou být užívány všude tam, kde strany některou podmínku ve smlouvě nesjednaly, případně ji sjednaly nepřesně či nejasně nebo se přímo na obchodní zvyklosti odvolaly. Je však nutné postupovat velmi opatrně, protože co se týče výkladu práv a povinností, mnohdy nemohou poskytnout úplnou jistotu.

8.2 PLATEBNÍ PODMÍNKA V KUPNÍ SMLouvĚ

DEFINICE 8

Platební podmínka v kupní smlouvě upravuje místo, dobu a způsob úhrady kupní ceny kupujícím.

Místo úhrady určuje, ve kterém místě je splatná kupní cena a zpravidla bývá v kupní smlouvě stanoveno takto:

- uvedením banky, u níž má být placeno;
- nepřímo, např. určením banky, u které bude otevřen akreditiv; domicilem na směnce; určením místa předání dokumentů kupujícím aj.

Doba placení je důležitá z hlediska plnění kontraktu, zejména pokud jde o časový vztah mezi placením a dodávkou zboží. Není-li doba placení ve smlouvě sjednána, musí být kupní cena uhrazena současně s dodáním zboží. Placení se může uskutečnit:

- předem;
- při dodání zboží;
- po dodání zboží.

Nejvýhodnější pro dodavatele je sjednat si *platbu předem*, tedy ještě před dodáním zboží. Kupující financuje obchod a nese tak riziko, že prodávající nesplní kupní smlouvu včas a řádně. Placení celé kupní ceny předem se využívá poměrně vzácně, zejména na vysoce rizikových trzích.

Mnohem častější je pouze částečné placení předem formou *akontace*. Akontace bývá kombinovaná s placením části ceny při dodávce a s poskytnutím úvěru.

Platby při dodání zboží se obvykle uskutečňují dokumentárními formami platebního styku (blíže kap. 7). V případě menších a kusových zásilek v tuzemských vztazích je možnost využít také dobírku, která vyžaduje zaplacení proti převzetí.

Placení po dodání zboží je nejvýhodnější pro kupujícího. Prodávající financuje celou obchodní operaci a rovněž nese rizika spojená s poskytnutím dodavatelského úvěru kupujícímu. Měl by proto být obezřetný, zejména v případě neznámých obchodních partnerů nebo obchodních partnerů z rizikovějších teritorií.

Způsob (forma) placení vyplývá většinou ze sjednané platební podmínky nebo může být výslovně stanovena. V úvahu přicházejí tyto formy placení:

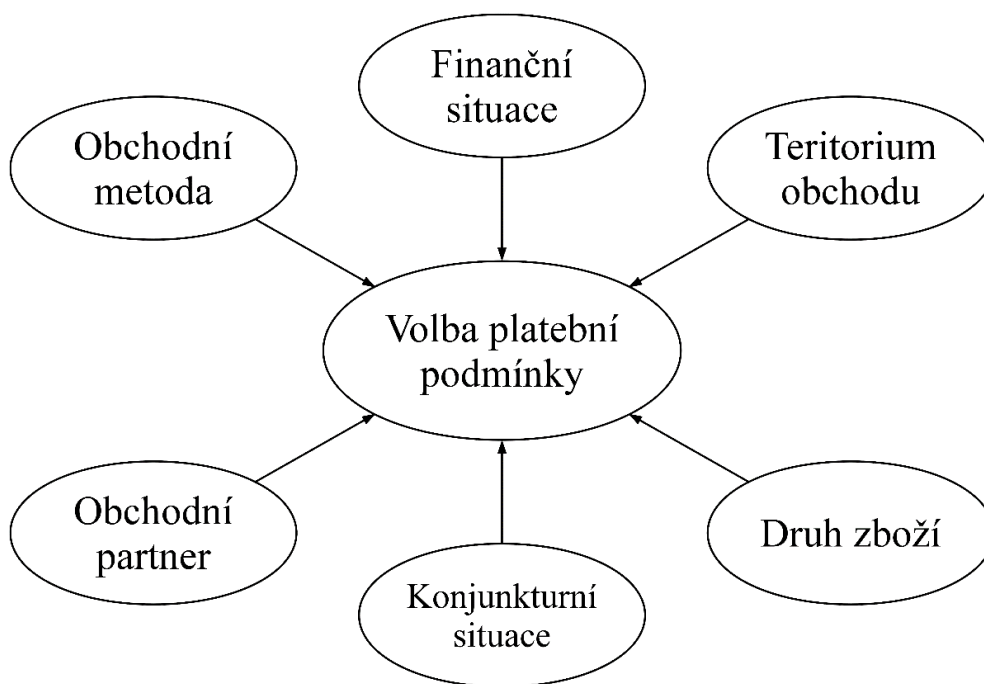
- v hotovosti – tento způsob placení je nejjednodušší, nicméně v zahraničním obchodě se využívá jen zcela ojediněle;
- hladké platby – bankovní převody, při kterých banka převádí prostředky na účet prodávajícího;
- dokumentární formy placení – v těchto případech musí kupující učinit určitý platební úkon, aby získal dokumenty uvedené ve smlouvě (blíže kap. 7).

Platební podmínka je nutnou podmínkou uzavření kupní smlouvy, protože platební podmínka:

- zajišťuje vzájemnou provázanost plnění kupní smlouvy;
- ovlivňuje míru rizik partnerů;
- má vazbu na financování obchodu;
- ovlivňuje výši nákladů dané operace.

Při volbě optimální platební podmínky je zapotřebí zvážit zejména faktory, které zachycuje obrázek 8-1.

Obrázek 8-1: Faktory ovlivňující volbu platební podmínky

Zdroj: vlastní zpracování

Druh zboží, způsob jeho použití, finanční náročnost koupě, zvyklosti, které se v obchodě s tímto druhem zboží vytvořily, patří k nejdůležitějším faktorům, které ovlivňují volbu platební podmínky. Zejména v některých odvětvích obchodu bývá tradičně poskytován dodavatelský úvěr, někdy je dokonce poskytování dodavatelského úvěru jednou z podmínek odbytu.

Protože platební podmínky jsou důležitým nástrojem konkurenčního boje, zvolená platební podmínka se také bude lišit podle *aktuální situace na trhu* (konjunkturální situace).

Charakter obchodního partnera, jeho postavení na trhu, finanční síla, zkušenosti s ním, spolehlivost hrají při volbě platební podmínky značnou roli. Známemu, solidnímu obchodnímu partnerovi lze pravděpodobně nabídnout výhodnější platební podmínku než zcela neznámému obchodnímu partnerovi nebo takovému, kde příliš dobré zkušenosti nemáme.

Použitá *obchodní metoda* s sebou někdy přináší zvláštnosti, které zužují využitelné platební podmínky, např. při prodeji v rámci veřejných soutěží je nutné dodržet stanovené podmínky (při nákupu na dražbě je zpravidla nemožné využít úvěr apod.).

Platební podmínku je nutné také přizpůsobit *aktuální finanční situaci*, cílům a finančním možnostem.

Charakter teritoria obchodu významně ovlivňuje volbu platební podmínky. Je nutné důkladně vyhodnotit teritoriální rizika země obchodního partnera. Při obchodu s firmou se

sídlem v rozvojové zemi bude nutné pravděpodobně zvolit jinou platební podmínku než při obchodu s firmou z vyspělé země.

Jednotlivé platební podmínky se v zahraničním obchodě vytvořily jako uzance. Většinou se neuskutečňují přímo mezi obchodními partnery, ale spíše prostřednictvím služby třetích osob (zpravidla bank). Mezi nejčastější *druhy platební podmínky* patří:

- částečné placení předem – akontace;
- dokumentární akreditivy (blíže kap. 7.2);
- dokumentární inkasa (blíže kap. 7.1);
- dodávky na otevřený účet;
- dodávky na úvěr.

Akontace je placení části kupní ceny předem, jejím účelem je zejména omezit riziko případného odstoupení kupujícího od smlouvy a někdy i poskytnout část prostředků na financování výroby zboží. Zpravidla se užívá u zakázkové výroby, kde by odstoupení od smlouvy kupujícím mělo za následek neprodejnost výrobky, a také u velkých kontraktů s delší dodací a platební lhůtou (v kombinaci s placením při dodávce).

Při *dodávkách na otevřený účet* prodávající v podstatě poskytuje kupujícímu krátkodobý obchodní úvěr, který zpravidla nebývá nijak zajišťován. Dodávky na otevřený účet jsou obvyklé ve vyspělých zemích, s dobou splatnosti zpravidla 30 – 60 dní po vystavení faktury. V zahraničním obchodě se tato platební podmínka využívá většinou jen mezi dlouhodobými obchodními partnery, kteří si navzájem důvěřují. Placení se zpravidla uskutečňuje hladkým platem (blíže kap. 1.2.1), velkou výhodou této podmínky jsou proto velmi nízké náklady.

V mezinárodních obchodních transakcích lze využívat i *dodávky na úvěr*. Dodavatelské úvěry mohou být poskytovány jako krátkodobé, střednědobé i dlouhodobé. Dodavatelské úvěry bývají zpravidla kombinovány s akontací. V rámci platební podmínky bývá dohodnut i úrok a způsob jeho placení i placení splátek úvěru.

8.3 DODACÍ PODMÍNKA V KUPNÍ SMLOUVĚ

Dodací podmínka (dodací parita) v kupní smlouvě určuje:

- způsob, místo a okamžik předání zboží kupujícímu;
- způsob, místo a okamžik přechodu nákladů a rizik z prodávajícího na kupujícího;
- další povinnosti smluvních stran (v dopravě, průvodních dokladech, kontrole zboží, pojištění, celním odbavení apod.).

Dodací podmínka podstatným způsobem ovlivňuje výši ceny v zahraničním obchodě, protože určuje, jakou část nákladů spojených s dodávkou zboží hradí prodávající. Obecně platí, že čím delší je dodací podmínka (tedy čím větší část nákladů hradí prodávající), tím vyšší ceny může prodávající docílit.

Soubor výkladových pravidel vydaný Mezinárodní obchodní komorou (International Commercial Terms, INCOTERMS) umožňuje se vyhnout nejistotě ohledně odlišného výkladu různých dodacích doložek v různých zemích. Aktuální varianta doložek je INCOTERMS 2010, které vstoupily v platnost 1. 1. 2011. Nahrazují předcházející doložky INCOTERMS 2000 a zavádějí několik změn, které lépe reflektují vývoj mezinárodního obchodu. Původních 13 doložek je nahrazeno 11 z důvodu zpřehlednění a jednoduššího orientování, používání a výklad pro obchodníky, ale v případě sporů i pro soudy. Nové doložky berou v úvahu rozvoj komunikačních prostředků, především elektronický přenos dat. Elektronický záznam anebo postup, charakterizují INCOTERMS jako soubor informací,

tvořících jednu anebo více zpráv, a tam, kde to přichází do úvahy, představuje ekvivalent papírového dokumentu.

INCOTERMS nemají povahu právní normy, proto se právně závaznými stávají pouze tehdy, když se na ně smluvní strany výslovně odvolají v kupní smlouvě. Na INCOTERMS bývá vhodné se odvolávat již v poptávce či nabídce, aby při uzavírání kupní smlouvy obě strany již měly jasno v otázce navrhované dodací podmínky.

INCOTERMS:

- řeší pouze vztahy mezi prodávajícími a kupujícími – ostatních subjektů obchodní operace (např. bank, dopravců, speditérů či pojišťoven) se netýkají a je třeba je upravit zvlášť, jinými smlouvami;
- neřeší otázku přechodu vlastnictví ke zboží, ale pouze přechodu nákladů a rizik – otázka přechodu vlastnictví ke zboží proto musí být zvlášť řešena v kupní smlouvě;
- pojištění přepravy řeší pouze dvě dodací doložky, u ostatních doložek záleží na dohodě smluvních stran; tzv. lomené pojištění (pojištění u více pojišťoven) představuje značné riziko, že nebude možné prokázat, ve kterém úseku přepravní cesty došlo ke škodní události, proto bývá výhodnější pojistit celou přepravní cestu u jedné pojišťovny;
- některé dodací podmínky řeší obecně všechny druhy přeprav, jiné jen vyhrané druhy;
- užívají se zejména při obchodování na evropském kontinentě, na americkém kontinentě se můžeme setkat s jinými pravidly.

Základní povinnosti prodávajícího zahrnují:

- dodat zboží v souladu s podmínkami uvedenými v kupní smlouvě;
- dát zboží kupujícímu v čase a místě podle kupní smlouvy nebo v čase a místě obvyklém;
- opatřit zboží balením v souladu s kupní smlouvou;
- v přiměřené lhůtě vyrozumět kupujícího o tom, kdy bude mít zboží k dispozici;
- nést výlohy s kontrolními úkony, potřebnými pro předání zboží;
- nést všechny výlohy spojené se zbožím do okamžiku předání kupujícímu.

Kupující je podle INCOTERMS povinen:

- převzít zboží v místě a čase uvedeném v kupní smlouvě;
- zaplatit kupní cenu;
- nést výlohy a rizika vzniklá tím, že si vyhradil lhůtu k převzetí zboží, anebo volbu místa dodání a nedodal včas potřebné instrukce s tím spojené;
- nést všechny výlohy spojené se zbožím od okamžiku, kdy mu bylo dáno k dispozici.

8.3.1 DOLOŽKY INCOTERMS 2010

INCOTERMS můžeme rozdělit podle dvou různých kritérií. Základním členěním je dělení do čtyř následujících skupin, které se odlišují poměrem a rizik kupujícího a prodávajícího:

- skupina E – doložka odebrání, která obsahuje pouze jedinou doložku (EXW – Ze závodu), kde je maximum povinností pro kupujícího a minimum pro prodávajícího;

- doložky skupiny F upravují povinnost prodávajícího dodat zboží dopravci, kterého určuje kupující. Tato skupina obsahuje 3 doložky (FCA – Vyplaceně dopravci, FOB – Vyplaceně loď, FAS – Vyplaceně boku lodi). Prodávající má poněkud více povinností, než v případě skupiny E, přesto však většinu činností stále zajišťuje kupující;
- skupina C obsahuje 4 doložky (CPT – Dopravné placeno do, CIP – Dopravné a pojistné placeno do, CFR – Výlohy a dopravné placeny, CIF – Výlohy, pojistné a dopravné placeny), podle nichž prodávající zajišťuje přepravní smlouvu, ale neneserizika ztráty nebo poškození, k nimž dojde po naložení a odeslání zboží. V dané skupině je vyšší rozsah povinností prodávajícího a nižší povinnosti kupujícího než u předchozích dvou skupin;
- skupina D obsahuje 3 položky (DAT – S dodáním do terminálu, DAP – S dodáním v místě určení, DDP – S dodáním clo placené). Tato skupina představuje opak skupiny E a je proto nejvíce riziková pro prodávající a nejméně pro kupujícího. Prodávající nese všechny náklady i riziko za poškození zboží až do bodu na hranici, případně až do místa určení ve státě dovozu.

Mezinárodní obchodní komora dělí dodací doložky na dvě skupiny:

- doložky pro všechny druhy dopravy – EXW, FCA, CPT, CIP, DAT, DAP, DDP;
- pro námořní a vnitrozemskou lodní dopravu – FAS, FOB, CFR, CIF.

8.4 OBCHODNÍ DOKUMENTY

Kupní smlouva je podkladem pro vznik různých typů dokumentů svědčících o jejím plnění. Zejména sjednané platební a dodací podmínky generují dokumenty, které dokládají úkony prodávajícího, kupujícího i dalších subjektů obchodní operace. Obchodní dokumenty je možné klasifikovat podle následujících čtyř hledisek:

1. Podle hlediska *právního charakteru* je možné dokumenty rozdělit na:
  - *dispoziční*, což jsou obchodovatelné cenné papíry. Držitel dokumentu je oprávněn disponovat se zbožím v dokumentu uvedeném a může s ním obchodovat (skladní list (warrant), konosament, říční náložní list);
  - *legitimační*, které prokazují plnění určité povinnosti nebo slouží jako průkazní doklad o splnění určité služby, nejsou proto cennými papíry (silniční nákladní list, letecký nákladní list, druhopis železničního nákladního listu aj.).
2. Podle hlediska funkce lze rozlišit dokumenty:
  - *inkasní*, které předkládá dodavatel bance za účelem inkasa sjednaného plnění, nepostradatelným inkasním dokumentem je obchodní faktura;
  - *dopravní*, které vystavují dopravci jako potvrzení o uzavření přepravní smlouvy a současně jako potvrzení o převzetí zboží k dopravě (konosament, říční náložní list, železniční nákladní list, silniční nákladní list, letecký nákladní list aj.);
  - *skladovací* dokumenty jsou vystavovány provozovateli skladů jako doklad o uskladnění (potvrzení o převzetí zboží k uskladnění, skladní list – warrant);
  - *pojišťovací* dokumenty se vystavují ve dvou formách, a to jako pojistka (jde o písemnou formu pojistné smlouvy) nebo jako pojistný certifikát (vystavuje ho pojišťovna k hromadným pojistkám a jde pouze o potvrzení o uzavření pojistné smlouvy);
  - *celní* dokumenty jsou celní faktura, konzulární faktura, osvědčení o původu zboží aj.;

- *pomocné* dokumenty plní dílčí funkce při realizaci obchodní operace (vážní list, osvědčení o kontrole zboží, balicí list apod.).
3. Podle hlediska obsahu dokumentů:
- čisté;
  - nečisté (se závadami).
4. Podle hlediska formy a způsobu vyhodnocení lze rozlišit:
- originály;
  - duplikáty;
  - kopie;
  - opisy;
  - náhradní dokumenty;
  - úplné sady dokumentů.

Obchodní faktura (invoice) je doklad, ve kterém prodávající specifikuje expedované zboží a udává konečnou částku, kterou musí kupující zaplatit ve stanovené lhůtě. Má přesně odpovídat podmínkám uzavřené kupní smlouvy. Náležitosti nejsou předeepsány, většinou však obsahuje:

- jména a adresy prodávajícího a kupujícího;
- označení faktury, číslo, datum vytavení, odeslání a uskutečnění zdanitelného plnění, datum splatnosti;
- adresu peněžního ústavu a číslo účtu prodávajícího;
- název zboží, jeho značku množství a kvalitu;
- způsob balení, počet obalových jednotek, jejich čísla;
- cenu za jednotku množství, cenu jednotlivých položek a celkovou cenu;
- dopravní prostředek (příp. i číslo vagónu, SPZ kamionu, jméno lodi);
- dodací podmínku dle INCOTERMS apod.

KONTROLNÍ OTÁZKY 8

1. Mezi podstatné náležitosti kupní smlouvy patří:
  - a) určení kupních stran
  - b) dodací podmínka
  - c) platební podmínka

2. Kupní smlouva v obchodním styku:
  - a) musí mít písemnou formu
  - b) může mít písemnou formu
  - c) může být uzavřena i telefonicky

3. Platební podmínka v kupní smlouvě určuje:
  - a) způsob úhrady kupní ceny
  - b) přechod výloh a rizik z prodávajícího na kupujícího
  - c) dobu úhrady kupní ceny

4. Dodací podmínka v kupní smlouvě určuje:
  - a) místo úhrady kupní ceny
  - b) finanční situaci prodávajícího a kupujícího
  - c) způsob a místo předání zboží kupujícímu

5. INCOTERMS:
  - a) vyhlašuje ročně MOK v Paříži
  - b) jsou závazné poté, co se na nich smluvní strany v kontaktu dohodly
  - c) řeší pouze vztahy mezi prodávajícím a kupujícím a ostatních subjektů obchodní operace se netýkají

6. Podle INCOTERMS je kupující povinen:
  - a) převzít zboží v místě a čase uvedeném v kupní smlouvě
  - b) zaplatit kupní cenu
  - c) nést výlohy a rizika vzniklá tím, že si vyhradil lhůtu k převzetí zboží a nedodal včas potřebné instrukce s tím spojené

9 RIZIKA PLATEBNÍHO STYKU A JEJICH ZAJIŠTĚNÍ

V kapitole jsou popsána základní rizika platebního styku včetně rizik obchodních operací, které tento platební styk zabezpečuje a základní způsoby jejich zajištění. Dále je věnována pozornost vybraným zajišťovacím a finančním operacím, kde je podrobně definována bankovní záruka, faktoring a forfaiting.

Z důvodu přenesení rizika lze využívat různé instrumenty, jak bezhotovostní nástroje platebního styku bezzávazkové (dokumentární inkaso, směnečné inkaso), tak i závazkové (dokumentární akreditiv, bankovní záruka, bankovní směnečný aval). Jde o nástroje platebního styku jak dokumentárního, tak i nedokumentárního (Máče, 2006).

9.1 RIZIKA PLATEBNÍHO STYKU

Realizace platebního styku je spojena s předcházením celé řady rizik na obou stranách – u dodavatele (příjemce platby) i odběratele (plátce). S existencí rizik je nutno při uzavírání smluvního vztahu počítat a snažit se proti nim pojistit určitými technicko-organizačními opatřeními, znalostí právních předpisů a jejich dodržováním, kvalitní smlouvou, nebo některými zajišťovacími instrumenty.

Rizika jednotlivých transakcí mohou mít svůj zdroj v pěti oblastech, které lze rozdělit do dvou základních skupin:

- rizika vlastního platebního styku;
  - riziko bezhotovostního platebního styku;
  - riziko hotovostního platebního styku;
- rizika obchodních transakcí;
  - riziko jednání partnera;
  - riziko ekonomicko-politické situace v zemi obchodního partnera;
  - riziko charakteru zboží a jeho přepravy.

Kromě toho vznikají s ohledem na politicko-ekonomický vývoj ve světě rizika jednotlivých zemí, která jsou ohodnocena tzv. rizikovostí jednotlivých zemí (ratingovým hodnocením), která se vytváří podle hodnocení:

- politických rizik – ekonomická selhání koncepčních rozhodnutí, riziko vnějších konfliktů, zákonnost, korupce apod.;
- ekonomických rizik – inflace, dluhová služba, likvidita, zkušenost s inkasem;
- platebních rizik – neplnění půjček, nesplacení dodavatelských úvěrů, vyvlastnění soukromých investic.

Riziko bezhotovostního platebního styku se může projevit zejména v prostředí, ve kterém existuje slabší vymahatelnost práva. Další možností pak je případ, kdy jedna či druhá strana transakce není schopna nebo ochotna právní předpisy dodržovat. Problémy se pak mohou vyskytnout v několika oblastech:

- riziko selhání platebních systémů;
- riziko selhání banky;
- riziko selhání klienta.

Obrana proti rizikům bezhotovostního platebního styku spočívá především ve striktním dodržování platných předpisů a norem, které jsou dány právním řádem. Proti selhání platebních systémů a banky má většina civilizovaných právních systémů vytvořen účinný systém dohledu regulatorních orgánů státu a centrální banky. Chybě klienta je nutno předcházet důslednou organizací vnitřní kontroly každého účastníka platebního styku a pokud

by mělo jít o úmyslné selhání, pak je nutno použít kontrolní systémy v bankách na vstupu přenosu informací klient – banka.

Riziko hotovostního platebního styku se projevuje ve čtyřech oblastech:

- riziko padělání bankovek a mincí;
- riziko násilného napadení (loupeže, krádeže);
- riziko selhání zaměstnanců (vnitřní riziko);
- riziko živelných pohrom (vnější riziko).

Obrana proti rizikům hotovostního platebního styku spočívá především v jejich prevenci. Proti *padělaným a pozměněným bankovkám* vytváří ochranný systém především centrální banka (viz kapitola 2.2.5). Jednotliví účastníci platebního styku se musí především seznámit s tím, jak rozpoznat pravou bankovku¹⁴. Musí také znát zásady nakládání s bankovkami, u nichž mají podezření, že může být padělaná (jako občan mohu takovouto bankovku odmítnout, jako podnikatel jsem povinen ji zadržet a předat policii). Riziko *loupeže* nelze nikdy vyloučit; lze se však účinně bránit použitím prvků fyzické, mechanické a technické ochrany (vhodnou kombinací fyzické přítomnosti pracovníků ostrahy, mechanických zábranných prvků – mříže, zámky apod. a technických zabezpečovacích prvků – systémy elektronické ochrany, kamerové systémy apod.). Riziko *selhání vlastního zaměstnance* je dalším z rizik, které nelze nikdy vyloučit, lze však existencí účinného vnitřního kontrolního mechanismu minimalizovat pravděpodobnost jeho vzniku a když už k takovému jednání zaměstnance dojde, lze minimalizovat dobu, potřebnou k jeho odhalení a tím i minimalizovat vzniklé škody. *Riziku živelných pohrom* (včetně požárů, vytopení apod.) lze částečně předejít vhodnými opatřeními v oblasti technické, stavebními úpravami apod. Když už ale ke vzniku škody dojde, je vždy zapotřebí mít uzavřené řádné pojištění.

Riziko jednání partnera se může projevit několika způsoby, ale výsledek bývá stejný, a to, že dodavatel nedostane za zboží zaplacen. Proto se také toto riziko nazývá rizikem inkasním. Rozdělit jej lze v zásadě na dvě skupiny:

- platební nevůle;
- platební neschopnost.

Bránit se takovému riziku je možné především obezřetným výběrem platebních podmínek, mezi které patří především platba dokumentárním platebním nástroji, použití záruk nebo použití faktoringu a forfaitingu.

Rizika ekonomicko-politická jsou poměrně širší, obrana proti nim je mnohdy složitější, než v předchozím případě. Patří sem následující rizika:

- měnové a kurzové riziko – vzniká pohybem cenové hladiny a kurzu měn v průběhu obchodní transakce. Tím může dojít k absolutnímu znehodnocení výsledku obchodní operace. Obranou proti tomuto vývoji je použití měnových doložek v kupní smlouvě;
- obchodně politické riziko vzniká změnou použití obchodně politických pravidel v průběhu kontraktu – měna cel, hygienických a veterinárních opatření apod. Obranou proti tomuto riziku je použití obchodních záruk za splnění kontraktu.
- politická rizika mohou už znemožnit plnění kontraktu vlivem stávek, politických nepokojů, rozvratu v zemi apod. Obranou je opět použití záruk, resp. Pojištění u mezinárodních pojišťoven.

---

¹⁴ Základní rozlišení pravých bankovek od nepravých spočívá v rozdílech v kvalitě použitého bankovkového papíru a znalosti základních ochranných prvků, rozeznatelných proti světlu nebo po naklonění bankovky (www.cnb.cz).

Rizika dopravní nebo rizika přepravní mohou vzniknout dvěma způsoby:

- poškozením nebo zavlčením zboží během přepravy;
- zhoršením kvality zboží vlivem jeho vlastností.

Proti těmto rizikům je relativně jednodušší se chránit, ochranou proti těmto rizikům je především kvalitní pojištění a dále zajištění kvalitního balení, které odpovídá době a způsobu přepravy zboží.

Lze tedy shrnout, že proti většině rizik platebního sytku se dá zajistit některým ze způsobů zajištění, a to kvalitní kupní smlouvou, platební podmínkou, dodací podmínkou, využitím dokumentárních plateb, zárukami, pojištěním.

9.1.1 POJIŠTĚNÍ

DEFINICE 9

Pojištění vzniká na základě pojistné smlouvy, ve které se pojistitel (pojišťovna) zavazuje uhradit škodu vzniklou mimořádnou událostí ve prospěch pojistníka (osoba, která pojištění uzavřela) proti zaplacení pojistného.

Cílem pojištění je vytvořit takové pojistné rezervy, aby pojištěný byl chráněn před následky vzniklé škody. Dokladem o uzavření pojištění je pojistka, která je legitimačním dokumentem o uzavřeném pojistném vztahu.

Z pojištění existuje možnost výluk, tedy definice případů, kdy pojišťovna nemusí plnit. Výluky lze rozdělit na výluky absolutní (zejména škody zaviněné nedodržením pravidel ze strany pojištěného, nedodržením předpisů, nesprávným zabalením apod.; tyto výluky nelze zahrnout do žádného pojištění) a výluky relativní (je možno je připojistit, např. pojištění válečných a politických rizik).

Dle rozsahu pojištění lze rozlišovat pojištění *proti všem rizikům* (jsou pojištěna všechna pojistitelná rizika včetně důsledků přirozené choulostivosti zboží), *pojištění včetně zvláštní havárie* (zahrnuje úhradu škod vzniklých z jakýchkoliv pojistitelných rizik s výjimkou škod způsobených přirozenou choulostivostí zboží) a pojištění s vyloučením zvláštní havárie (pojistná náhrada se poskytuje pouze tehdy, pokud byla zničena nebo ztracena celá zásilka nebo pokud k poškození došlo při závažné nehodě jako požár, živelní pohroma apod.).

9.2 VYBRANÉ ZAJIŠŤOVACÍ A FINANČNÍ OPERACE

9.2.1 BANKOVNÍ ZÁRUKA

DEFINICE 10

Bankovní zárukou se banka zavazuje zaplatit oprávněné osobě (beneficientovi) určitou peněžní částku podle obsahu a podmínek stanovených v záruční listině. Bankovní záruka patří mezi zajišťovací instrumenty a lze jí zajistit veškeré platební instrumenty (s výjimkou dokumentárního akreditivu, kde lze bankovní záruku použít pouze jako záruky banky za otevření akreditivu).

Dle obchodního zákoníku bankovní záruka vzniká písemným prohlášením banky v záruční listině, že uspokojí věřitele do výše určité peněžní částky podle obsahu záruční listiny, jestliže určitá třetí osoba (dlužník) nesplní určitý závazek nebo budou splněny jiné podmínky stanovené v záruční listině.

Právní úprava bankovních záruk je obsažena v:

- obchodním zákoníku;
- Jednotných pravidlech pro kontraktní záruky (publikace MOK č. 325), kde lze nalézt ustanovení upravující záruku za vadium, akontační záruku a záruku za dobré provedení kontraktu;
- Jednotných pravidlech pro záruky vyplatitelné na požádání (publikace MOK č. 758), která upravují záruky dokumentární povahy;
- Jednotných pravidlech pro dokumentární akreditivy (publikace MOK č. 600), kde je upravena bankovní záruka vystavená ve formě standby akreditivu.

Obdobně jako u dokumentárního inkasa a akreditivu musí být v textu záruky výslovně uvedena odvolávka na příslušná jednotná pravidla.

Bankovní záruka vzniká písemným prohlášením banky v záruční listině, která obsahuje:

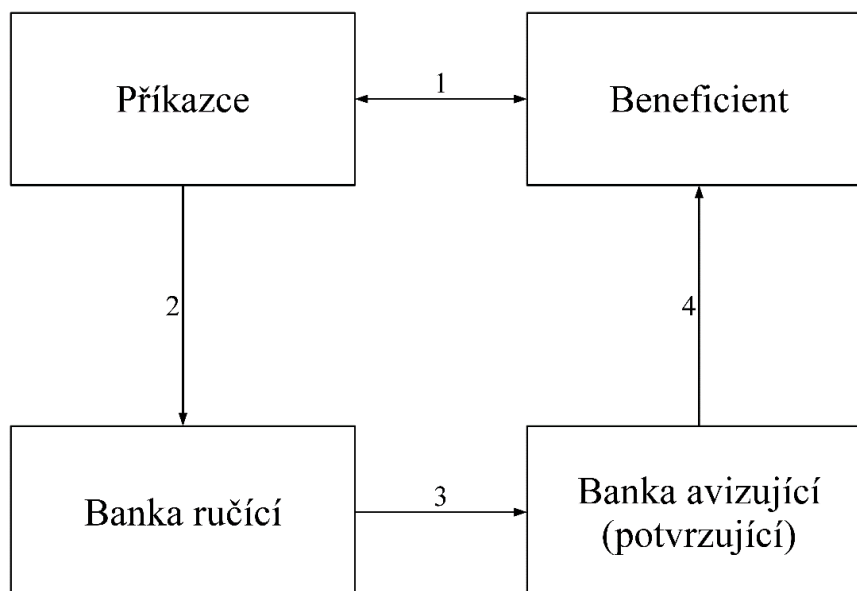
- *preambuli*, v níž jsou uvedeny důvody, pro které je záruka vystavována;
- *záruční závazek*, který vyjadřuje způsob určení bankou, banka ze záruky poskytuje vždy výhradně peněžní plnění a to tehdy, když třetí osoba nesplní závazek nebo tehdy, když nastanou jiné okolnosti stanovené v záruční listině;
- *závěrečná ustanovení*, kde bývá stanovena platnost záruky.

Na bankovních zárukách se podílejí tyto subjekty:

- příkazce;
- oprávněný – beneficiet;
- ručící banka;
- případně avizující (či potvrzující) banka.

Průběh bankovní záruky zachycuje obrázek 9-1

Obrázek 9-1: Průběh bankovní záruky

Zdroj: vlastní zpracování

Průběh bankovní záruky znázorněný na obrázku 9-1 lze popsat následovně:

- 1. příkazce a beneficiant spolu uzavřeli kontrakt, ve kterém se dohodli na použití bankovní záruky;
- 2. příkazce žádá banku o vystavení bankovní záruky ve prospěch beneficianta;
- 3. ručící banka informuje avizující (potvrzující) banku o tom, že vystavila bankovní záruku ve prospěch beneficianta - mohou nastat dvě varianty:
  - 4. avizující banka avizuje beneficiantovi vystavení bankovní záruky;
  - 4. beneficiant požádá, aby záruka banky příkazce byla ještě potvrzena další bankou, pak potvrzující banka beneficiantovi potvrzuje bankovní záruku.

Beneficiant zpravidla požaduje potvrzení bankovní záruky tehdy, nemá-li dostatečnou důvěru v bonitu banky příkazce, nebo tehdy, když právní předpisy v zemi beneficianta mu neumožní přijmout bankovní záruku na zahraniční banku (např. v zemích Blízkého a Středního východu, Latinské Ameriky nebo jihovýchodní Asie).

Alternativou potvrzené bankovní záruky je vystavení protizáruky potvrzující bankou. Pak existují dvě samostatné záruční listiny:

- první záruční listinou potvrzující banka ručí beneficiantovi;
- druhou záruční listinou banka ručící ručí bance potvrzující.

9.2.2 DRUHY BANKOVNÍCH ZÁRUK

Podle *typu ručení dělíme* bankovní záruky na:

- akcesorické,
- abstraktní.

Akcesorická bankovní záruka je vázána na hlavní zaručený závazek, obvykle na podmínky kupní smlouvy. V případě, že příkazce nesplní svůj závazek a beneficiant požádá o plnění banku, banka může uplatnit stejné námitky, které by z titulu kupní smlouvy mohl uplatnit příkazce a plnění odmítnout. Musí však jít pouze o námitky kvalifikované, které obstojí v případném soudním sporu.

Akcesorické bankovní záruky dále dělíme na:

- *subsidiární*, kdy je banka povinna plnit až tehdy, vyzval-li beneficiant příkazce k plnění a příkazce přesto neplnil;
- *solidární*, kdy beneficiant může plnění požadovat přímo po ručící bance (na příkazce se nemusí obracet).

Abstraktní záruka je na příslušné smlouvě zcela nezávislá. Banka se nezabývá ani není nijak vázána smlouvou mezi příkazcem a beneficiantem. Beneficiant může tedy vyinkasovat peníze i tehdy, když nesplnil podmínky kupní smlouvy.

Abstraktní bankovní záruka může být:

- *bezpodmínečná*;
- *s podmínkou*, kdy plnění je vázáno na splnění určitých formálních podmínek, předepsaných zárukou pro její uplatnění (tedy nikoli podmínek kontraktu mezi příkazcem a beneficiantem), např. předložení dokumentů nebo prohlášení beneficianta.

Podle *předmětu závazku* členíme bankovní záruky na:

- *platební záruky*, kdy banka ručí za splnění platebního závazku příkazce (zaplacení faktury, splátky úvěru, dokumentární inkaso apod.);

- *neplatební záruky*, kdy banka ručí za jiný než platební závazek příkazce (např. za splnění podmínek kontraktu).

Neplatební bankovní záruky mohou být například:

- *záruka za vádium*, která se používá při soutěžích o veřejnou zakázku, kdy je požadováno, aby účastník soutěže složil na účet vypisovatele soutěže vádium, které je pro vypisovatele soutěže zárukou toho, že účastník dodrží podmínky nabídky a podepíše kontrakt; alternativou složení částky v hotovosti je právě bankovní záruka;
- *kauční záruka*, kde je příkazcem dodavatel a slouží k zajištění kvality dodávky, obvykle zní na 5 %– 10 % prodejní ceny, které má právo čerpat odběratel v případě dodávky nekvalitního zboží;
- *akontační záruka* znamená záruku banky, že pokud dodavatel (příkazce) nesplní dodávku, beneficiant (odběratel) dostane zpět akontaci, kterou zaplatil (zajistí kvantitu dodávky);
- vystavením *záruky za ztracené dokumenty* přijme banka záruku např. ve prospěch kapitána lodi, že v případě ztráty konosamentu plnění z bankovní záruky pokryje náklady na vystavení náhradní sady dokumentů;
- *celní záruka* bývá vystavována ve prospěch celních úřadů za účelem zajištění zaplacení cla a celních poplatků.

Druhy bankovních záruk *dle míry zajištění závazku* se dělí na:

- *kryté záruky* jsou takové záruky, kdy banka vystavující záruku žádá plné nebo částečné krytí vázáním potřebné částky na účtu banky vystavující protizáruku;
- *nekryté záruky* jsou záruky, kdy se banka vystavující záruku spokojí s pouhým prohlášením banky příkazce, že vyrovná veškeré náklady vzniklé z titulu převzaté záruky (protizáruky).

Podle *úlohy banky v záruční operaci* děláme záruky na:

- *záruky vydané*;
- *záruky přijaté*, kde může banka na žádost beneficianta posoudit znění záruční listiny, ověřit podpisy ručící banky apod.

Kromě výše uvedených druhů bankovních záruk je možné se setkat i se *zvláštními druhy záruk*, zejména:

- *standby akreditiv* (blíže kap. 7), jedná se o dokumentární akreditiv, který plní funkci bankovní záruky a je čerpán proti prohlášení, že přijatý závazek nebyl splněn;
- *indemnitu*.

Mezi *výhody bankovních záruk* lze uvést zejména:

- jsou kvalitním zajištěním různých druhů závazků vyplývajících z dodavatelsko-odběratelských vztahů (záruka umožňuje beneficiantovi obdržet od ručící banky plnění ze záruky na první výzvu a bez předchozího vymáhání plnění na dlužníkovi);
- eliminují dodavatelská a odběratelská rizika spojená s nevrácením akontace, nedodržením smluvní kvality, množství, sortimentu, termínu dodávky, odstoupení partnera od kontraktu apod.;
- banky poskytující bankovní záruky mohou nabízet i poradenské služby v době uzavírání obchodních kontaktů klientů.

9.3 FAKTORING

DEFINICE 11

Factoring je metoda financování, která je založena na prodeji krátkodobých hromadných pohledávek vyplývajících z prodeje zboží nebo služeb. Odkup pohledávek provádí specializovaná faktoringová společnost (faktor), zpravidla bez regresu (tzn. bez možnosti zpětného postihu dodavatele v případě, že odběratel nezaplatí).

Předmětem odkupu mohou být pohledávky, které splňují následující *podmínky*:

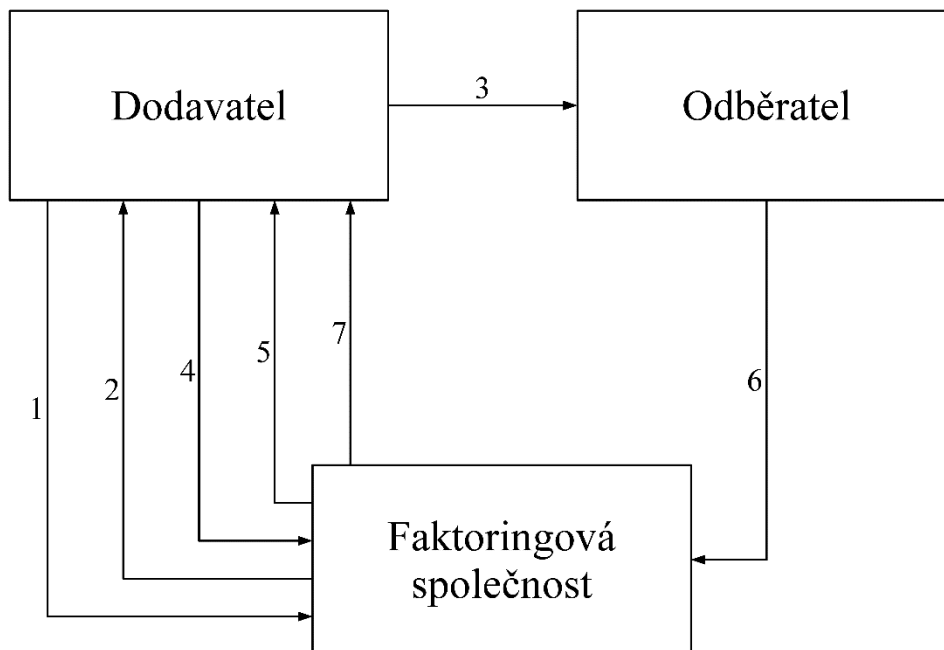
- krátkodobé pohledávky s dobou splatnosti maximálně 180 dní (výjimečně do 1 roku);
- pohledávky, které nejsou po lhůtě splatnosti;
- pohledávka vznikla na základě dodavatelského nezajištěného úvěru;
- s pohledávkou nejsou spojena práva třetích osob;
- z obchodních smluv mezi dodavatelem a odběratelem nevyplývá zákaz postoupení pohledávky;
- dlužník splňuje nároky faktoringové společnosti na bonitu dlužníka.

Factoring může plnit tři následující *funkce*:

- *garanční funkce* – u pravého faktoringu přejímá faktoringová společnost úvěrového riziko (tj. riziko platební neschopnosti či nevůle odběratele), takže pokud odběratel nezaplatí, faktoringová společnost musí pohledávku sama ve formě garanční platby dodavateli proplatit;
- *funkce předfinancování* (úvěrování) – faktoringová společnost proplácí sjednanou výši odkupovaných pohledávek (zpravidla 75 – 90 % jejich hodnoty) ihned v okamžiku jejich odkupu, zbývající část poukazuje na účet klienta po uhrazení pohledávky dlužníkem, dodavatel tak získá peněžní prostředky ještě před dobou splatnosti pohledávek;
- *správa pohledávek a jiné služby pro dodavatele* – na základě smlouvy s klientem může faktoringová společnost poskytovat různé další služby související s odkupovanými pohledávkami (např. účetní vedení pohledávek, fakturace, inkaso a vymáhání pohledávek apod.).

Průběh faktoringové operace je znázorněn na obrázku 9-2.

Obrázek 9-2: Průběh faktoringového případu

Zdroj: vlastní zpracování

- 1. dodavatel podává žádost o faktoring pohledávek;
- 2. po prověření bonity odběratele i dodavatele dojde k uzavření faktoringové smlouvy mezi dodavatelem a faktoringovou společností;
- 3. dodavatel odesílá zboží nebo provádí služby a vystavuje fakturu (originál faktury zašle odběrateli a kopii faktoringové společnosti);
- 4. dodavatel postupuje pohledávku faktoringové společnosti;
- 5. předfinancování (výplata sjednané částky faktoringovou společností);
- 6. odběratel v době splatnosti hradí fakturu;
- 7. faktoringová společnost hradí dodavateli částku, odpovídající hodnotě pohledávky sniženou o zálohy (v případě, že proběhlo předfinancování) a o dohodnutou odměnu.

Z hlediska přechodu zboží dělíme faktoring na:

- *tuzemský* faktoring;
- *mezinárodní* faktoring, který se často uplatňuje v systému dvou faktorů. Průběh je obdobný klasickému faktoringu, s rozdílem, že do faktoringu jsou zapojeny dvě faktoringové společnosti, tedy export faktor (faktoringová společnost v zemi dodavatele, vývozce) a import faktor (faktoringová společnost v zemi dovozce). Na základě informací od vývozce se export faktor spojí s import faktorem, import faktor přebírá úvěrové riziko dovozce. Systém dvou faktorů je pro export faktora výhodný, zejména proto, že platbu garantuje import faktor a import faktor má daleko lepší znalosti prostředí, legislativy apod.

Z hlediska *zpětného postihu* členíme faktoring na:

- *pravý* – bezregresní, kdy úvěrové riziko přebírá faktoringová společnost;
- *nepravý* – regresní, kdy úvěrové riziko nadále nese výrobce a pokud dlužník pohledávku neuhradí, faktoringová společnost má právo pohledávku postoupit zpět věřiteli.

Podle toho, *zda je faktoring zveřejněn či nikoliv*, rozeznáváme faktoring:

- *zjevný*, v tomto případě dodavatel na faktuře uvádí tzv. *cesní kauzuli*, ze které odběrateli vyplývá povinnost hradit pohledávku přímo faktoringové společnosti;
- *skrytý*, kdy odběratel není o faktoringu informován.

Dle *hlediska poskytnutí dalších služeb* dělíme faktoring na:

- *důvěrný*;
- *úplný*, který je spojen s poskytováním ostatních služeb.

Podle *doby financování* rozlišujeme faktoring, který přináší:

- *předfinancování*;
- *financování v době splatnosti*;
- *poskytnutí garanční platby*.

Mezi *náklady faktoringu* lze uvést *faktoringovou provizi*, která v sobě zahrnuje *rizikovou složku* (vyplývá z převzetí úvěrového rizika faktoringovou společností, závisí proto zejména na bonitě odběratele) a *náklady na zpracování faktoringové operace*. V případech, kdy je faktoring spojen s předfinancováním, náklady zahrnují také *úrok*.

Pro dodavatele je využití faktoringu výhodné zejména z důvodů, že faktoring je produkt, který umožňuje flexibilní úvěrování, eliminuje riziko nezaplacení pohledávek (v případě pravého faktoringu), dále je spojen se zjednodušením administrativy řízení pohledávek (v případě úplného faktoringu) a v neposlední řadě šetří náklady na zajišťovací instrumenty.

9.4 FORFAITING

DEFINICE 12

Forfaiting je metoda financování založená na prodeji jednotlivých pohledávek s delší dobou splatnosti, které vznikají zejména při prodeji investičních celků, strojírenských výrobků apod. Odkud pohledávek provádí specializovaná forfaitingová společnost bez regresu (bez možnosti zpětného postihu dodavatele v případě, že odběratel nezaplatí).

Forfaiting je obdobou faktoringu; rozdíl spočívá v charakteru odkupovaných pohledávek a je jejich četnosti a objemu.

Předmětem odkupu mohou tedy být pohledávky, které splňují následující podmínky:

- pohledávky s dobou splatnosti minimálně 90 – 180 dní, splatnost však může být i delší (5 – 8 let);
- pohledávky musí být zajištěné (směnky avalované bankou, akreditivy s odloženou splatností, bankovní záruky), forfaitér nepřebírá úvěrové riziko odběratele, ale úvěrové riziko banky;
- pohledávky musí být denominované ve volně směnitelných měnách (tyto měny umožňují forfaitérům refinancování na eurotržích);
- výše pohledávky musí dosáhnout určité minimální výše (200.000,- USD).

Průběh forfaitingové operace lze rozdělit do dvou fází:

- fáze kontraktační, kdy probíhá jednání mezi výrobcem a forfaitérem o možnosti a podmínkách forfaitingu, forfaitér přitom analyzuje rizika země, garantující banky, výrobce i odběratele;
- fáze realizační, v jejímž průběhu výrobce prodává pohledávku forfaitérovi, který si ji může buď ponechat do doby splatnosti, nebo ji může prodat na sekundárním forfaitingovém trhu.

Forfaiting se může vyskytovat v následujících *formách (druhy forfaitingu)*:

- *vývozní*, který slouží k financování vývozu;
- *dovozní* je určen k financování dovozce, forfaitér odkoupí od vývozce pohledávku za dovozcem, takže vývozce dostane ihned zaplacen a dovozce získá zboží na dodavatelský úvěr;
- *finanční*, kdy jde v podstatě o devizový směnečný úvěr, zájemce o úvěr vystaví směnku, kterou nechá avalovat bonitní bankou a poté ji prodá forfaitingové společnosti, která ji na diskontní bázi okamžitě proplatí.

Mezi *náklady forfaitingu* lze zahrnout zejména následující:

- *diskont*, což je nejdůležitější složka nákladů a jedná se o částku, kterou si forfaitér sráží z celkové výše pohledávky při jejím odkupu (výše diskontu závisí na riziku země, banky, době splatnosti pohledávky, měně a dalších faktorech);
- *závazkovou provizi*, kterou si forfaitér účtuje za náklady spojené s údržbou pohotových finančních prostředků v době od sjednání kontraktu do odkoupení pohledávky;
- *zpracovatelská provize* je účtována na pokrytí nákladů forfaitéra na zpracování forfaitingového případu;
- *opční provizi* si forfaitér účtuje tehdy, když vývozce získává opci na uzavření forfaitingové smlouvy během určité doby.

Využití forfaitingu je výhodné zejména z důvodu toho, že forfaiting zbaví vývozce úrokového a měnového rizika, která přejdou na forfaitéra. Dále díky forfaitingu má vývozce možnost nabízet dodávky na úvěr, protože platbu za pohledávku získá v diskontované výši ihned při prodeji forfaitérovi. Vývozce na krytí pohledávek nemusí čerpat bankovní úvěr a pohledávku lze odprodat kdykoliv během doby jejího trvání.

9.5 VYUŽITÍ SMĚNKY V ZAJIŠŤOVÁNÍ PLATEBNÍCH OPERACÍ

Zákon směnečný a šekový pojem zajišťovací směnky nikde neuznává. Zajišťovací směnky tedy nejsou žádným zvláštním druhem směnky, označují pouze skutečnost, že určitá směnka v určitém čase plní ve vztahu k jiným právům a povinnostem obvykle nesměnečné povahy, funkci prostředku zajištění těchto práv a povinností (Kovařík, 2009). Zajišťovací směnky jsou vždy buď směnkou vlastní, nebo směnkou cizí.

Smysl zajišťovací směnky je v tom, aby pro případ, že zajištěný závazek nebude řádně a včas splněn, měl věřitel z tohoto závazku po ruce prostředek, který by mu posloužil jako zdroj náhradního uspokojení. Také je-li tento obecný a směnkou zajištěný závazek řádně splněn, není již důvodu, aby byla navíc placena i směnka. Teprve v případě, kdy zajištěný závazek obecný není řádně a včas splněn, využívá věřitel směnku k tomu, aby se jejím prostřednictvím náhradně domohl plnění, které mu v zajištěném závazkovém vztahu poskytnuto nebylo. Tedy stejně jako při běžných zajišťovacích vztazích slouží směnka ve funkci prostředku zajištění k tomu, aby před splatností zajištěné povinnosti motivovala k jejímu řádnému splnění. Po splatnosti zajištěného závazku pak má funkci uhrazovací (Kovařík, 2009).

KONTROLNÍ OTÁZKY 9

1. Proti kurzovým rizikům obchodní operace se bráníme:
  - a) měnovými doložkami kupní smlouvy
  - b) kvalitním balením dodávky
  - c) využitím dokumentárních forem placení

2. Proti přepravnímu riziku se lze chránit:
  - a) správnou platební podmínkou
  - b) pojištěním
  - c) vhodnou dodací podmínkou

3. Akcesorická bankovní záruka:
  - a) je vázána na hlavní zaručený závazek
  - b) není vázána na hlavní zaručený závazek
  - c) může být zárukou subsidiární nebo solidární

4. Faktoring je používán pro:
  - a) odkup krátkodobých hromadných pohledávek v obchodním styku
  - b) odkup pohledávek středně a dlouhodobých
  - c) odkup pohledávek vzniklých na základě nezajištěného dodavatelského úvěru

5. U forfaitingu mohou být předmětem odkupu pohledávky, které:
  - a) mají dobu splatnosti do 90 dní
  - b) mají dobu splatnosti minimálně 90 – 180 dní
  - c) jsou zajištěné

6. Mezi náklady forfaitingu lze zahrnout:
  - a) diskont
  - b) závazková provize
  - c) zpracovatelská provize

ZÁVĚR

Cílem studijního textu Platební a zúčtovací styk bylo seznámit čtenáře se základními informacemi z oblasti platebního styku ve všech jeho souvislostech.

Úvodní kapitola byla věnována popisu základních pojmů platebního styku, postavení a významu platebního styku pro hladké fungování ekonomiky a srovnání jednotlivých systémů, v nichž je platební styk realizován v tuzemsku i v zahraničí. Další část první kapitoly textu byla věnována detailní charakteristice hotovostní a bezhotovostní formy platebního styku.

Další dvě kapitoly byly věnovány popisu systému platebního styku v České republice a jeho legislativnímu základu. Text se zabývá i historickým vývojem platebního styku nejen v posledních dvaceti letech, ale zejména v oblasti bezhotovostního platebního styku uvedl i souvislosti vývoje, navazujícího na historické zkušenosti české bankovní soustavy, získané při vývoji technologických procesů vyvinutých již v posledních dvaceti letech dvacátého století. Popis legislativy platné v současné České republice v návaznosti na postupnou akceptaci principů práva Evropské unie akceptoval poslední změny v české legislativě s výjimkou poslední novelizace zákona č. 6/1993 Sb., o České národní bance, která pravděpodobně nabyde účinnosti po uzávěrce tohoto textu.

Kapitola věnovaná aktuálním problémům platebního styku v Evropské unii v sobě odráží poslední systémové změny, vyjádřené vznikem a provozováním řady platebních systémů (např. TARGET) nebo rozvojem soukromé iniciativy se silnou podporou bruselské administrativy známé pod zkratkou SEPA.

Kapitola věnovaná směnkám a šekům popsala možnosti současného využití těchto tradičních platebních nástrojů, které sice byly v české realitě nahrazeny platebními kartami, v kontextu světového vývoje ovšem stále představují výrazný platební a zajišťovací nástroj.

V kapitole věnované elektronickému bankovníctví a platebním kartám získal čtenář přehled o tom, jakým způsobem může klient komunikovat s bankou bez nutnosti její návštěvy. Dále získal čtenář přehled o vývoji používání platebních karet, dělení platebních karet a o rizicích používání platebních karet.

Dále se čtenář dozvěděl, že pro eliminaci inkasního rizika obchodního partnera se často využívají dokumentární formy placení, tedy dokumentární inkaso a dokumentární akreditiv. Další kapitola seznámila čtenáře s náležitostmi kupní smlouvy, s platební a dodací podmínkou a druhy dokumentů, se kterými se lze při přepravě zboží setkat.

V podnikání se nelze vyhnout rizikům, která mohou vyplývat z nejrůznějších příčin a ve studijním textu byly popsány způsoby, jak se proti nim zajistit. Alternativní formou zajištění platby může být bankovní záruka. V úplném závěru práce byly stručně představeny alternativní možnosti financování obchodu, jako je faktoring či forfaiting, které jsou ovšem využitelné i jako alternativa zajištění financování a v konečném důsledku i jako alternativní forma zajištění platebního styku.

ŘEŠENÍ A ODPOVĚDI KONTROLNÍCH OTÁZEK

Kapitola 1

1. b)
2. a) c)
3. a)
4. a) b) c)
5. a) b)
6. b) c)

Kapitola 2

1. b)
2. c)
3. c)
4. c)
5. a)
6. a) c)

Kapitola 3

1. b)
2. c)
3. c)
4. a)
5. a)
6. a)

Kapitola 4

1. b) c)
2. a) b)
3. a) b)
4. b)
5. c)
6. a) b)

Kapitola 5

1. a) c)
2. a) b)
3. a) b)
4. a) b) c)
5. a)
6. b) c)

Kapitola 6

1. b) c)
2. b)
3. a) c)
4. a)
5. a)
6. a) b)

Kapitola 7

1. b) c)
2. a)
3. b) c)
4. b)
5. b)
6. a)

Kapitola 8

1. a)
2. b) c)
3. a) c)
4. c)
5. b) c)
6. a) b) c)

Kapitola 9

1. a)
2. b)
3. a) c)
4. a) c)
5. b) c)
6. a) b) c)

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ANDRLE, P., 2011. *Dokumentární akreditiv v praxi*. 5. vyd. Praha: GRADA Publishing. 184 s. ISBN 978-80-247-4017-1.
- ANDRLE, P., 2005. *Kam kráčí dokumentární akreditiv*. [online]. [vid. 1. června. 2013]. Dostupné z: http://ihned.cz/1-10089250-17312770-000000_d-81.
- Bitcoinů zaplatíte i v restauraci na Manhattanu, říká český průkopník počítačové měny*. [online]. [vid. 1. května 2013]. Dostupné z: <http://web.volny.cz/clanek/-volny/IDC/241530>.
- Bezkontaktní platby*. [online]. [vid. 1. května 2013]. Dostupné z: <http://www.mesec.cz/bankovni-ucty/platebni-karty/bezkontaktni-platby/pruvodce/>
- CIMBUREK, J., ŘEŽÁBEK, P., 2008. *Hotovost v oběhu – světové trendy a situace v České republice* [online] [vid. 28. června 2013] Dostupné z: <http://www.vse.cz/polek/cislo.php?cislo=6&rocnik=2008>
- BERAN, J., DOLEŽALOVÁ, D., STRNADEL, D., ŠTĚPÁNOVÁ, A., 2011. *Zákon o platebním styku – komentář*. Praha: C.H.Beck. ISBN 978-80-7400-369-1
- ČERMÁKOVÁ, I., 2002. *Bankovní záruka*. Brno: Econ publishing. ISBN 80-86433-03-X.
- DVOŘÁK, P., 2005. *Bankovníctví pro bankéře a klienty*. Praha: Linde. ISBN 80-7201-515-X.
- HUBÁČKOVÁ-SVOBODOVÁ, V., 2005. *Směnka podruhé, aneb Slasti a strasti uživatele směnky po deseti letech*. Brno: Econ. ISBN 80-864-3312-9.
- JIRÍČEK, P., 2002. *Platební a zúčtovací styk*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné. ISBN 80-7248-136-3.
- JUŘÍK, P., 2003. *Encyklopedie platebních karet*. Praha: Grada. ISBN 80-247-0685-7.
- KALABIS, Z., 2005. *Bankovní služby v praxi*. Brno: Computer Press. ISBN 80-251-0882-1.
- KANDA, A., 1999. *Kupní smlouva v mezinárodním obchodním styku: (Úmluva OSN o smlouvách o mezinárodní koupi zboží)*. Praha: Linde. ISBN 80-7201-183-9.
- KOVAŘÍK, Z., 2009. *Směnka jako zajištění*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck. ISBN 978-80-7400-182-6.
- MÁČE, M., 2006. *Platební styk klasický a elektronický*. Praha: Grada. ISBN 80-247-1725-5.
- MACHKOVÁ, H., ČERNOHLÁVKOVÁ, E. a A. SATO, 2007. *Mezinárodní obchodní operace*. 4. vyd. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1590-2.
- POLOUČEK, S. a kol., 2006. *Bankovníctví*. Praha: C.H.Beck. ISBN 80-7179-462-7.
- SCHLOSSBERGER, O., HOZÁK, L. a kol., 2000. *Platební styk*. Praha: Bankovní institut vysoká škola, a.s. ISBN 80-7265-036-X.
- SCHLOSSBERGER, O., 2012. *Platební služby*. Praha: Management Press. ISBN 978-80-7261-238-3.
- VYLEŤAL, M., 2012. *Startuje Mobito, mobilní elektronické peníze po česku nejen pro smartphony*. [online]. [vid. 1. června. 2013]. Dostupné z: <http://www.lupa.cz/clanky/startuje-mobito-mobilni-elektronicke-penize-po-cesku-nejen-pro-smartphony/>.

Internetové zdroje:

www.cnb.cz

www.czech-ba.cz

www.czso.cz

lex/lex/cs/index.

www.finarbitr.cz

www.fpv.cz

www.mfcr.cz

www.bankovnikarty.cz

Česká národní banka

Česká bankovní asociace

Český statistický úřad www.europa.eu.int/eur-Europa - Eur-lex (právo Evropské unie - česká verze)

Finanční arbitř

Fond pojištění vkladů

Ministerstvo financí

Sdružení pro bankovní karty ČR